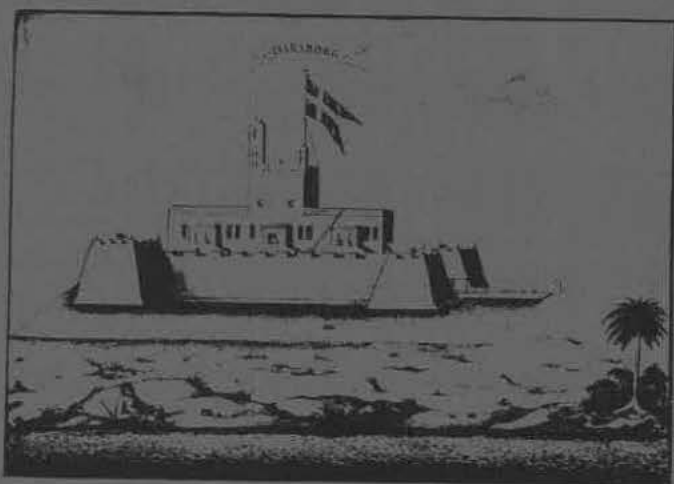

615-0047-4

Holger Christensen,
Fuglegårdsvej 17,
2820 Gentofte.

DET DANSKE FREMSTØD I INDIEN I 1750-ERNE, BAGGRUND OG FORLØB.

Specialeafhandling ved Københavns Universitet,
Historisk Institut, november 1992.

Vejleder: Professor, dr. phil. Ole Feldbæk.

Understyrmand Hans Ferdinand Panck om danskernes besættelse af Nicobarerne, dateret Ny Danmark den 1. januar 1756:

"Den almægtige Gud give hver deres nåde, lykke og velsignelse til dette, at det må være til Hans hellige navns ære, samt vores allernådigste konges og den hele danske nations fordel og honneur, og tilløge til at opmuntre os til at udbrede det danske navn endnu videre og at gøre det bekendt iblandt flere fremmede nationer."

Samme, dateret Ny Danmark den 9. marts 1756:

"Fortsætter dette (sygdommen) ... så ser det ud til, at der ej bliver 10 mand af os i live, så at det er at beklage, siden det synes, at en hoben uskyldige mennesker ligesom må sacrificeres for en dårlig projektmagers skyld, som ej har haft den mindste idé om dette lands natur og klima uden af at høre andre sige, (men som) har projekteret denne conquette (erobring)".

(Asiatisk Kompagnis Arkiv, 2187a)

INDHOLDSFORTEGNELSE .

I.	INDLEDNING	<u>1</u>
II.	LITTERATUR OG KILDER	<u>2</u>
III.	DE DANSKE AKTØRER	<u>5</u>
	A. Indienshandelen i den økonomiske politik	5
	B. Asiatisk Kompagni	6
	C. Kompagniet i Indien	9
IV.	OPTAKTEN INDTIL 1750-51	<u>10</u>
	A. Malabarkysten	10
	B. Bengalen	13
	C. Truslen mod Tranquebar	15
V.	BESLUTNINGERNE, 1750-51	<u>19</u>
	A. Præsidenten	19
	B. Malabarkysten, 1750	21
	C. Ekspeditionen til Tranquebar, august 1751	22
	D. Bengalen dukker op, august- oktober 1751	24
	E. Udvalget i arbejde	26
	F. Instrukserne til tropperne	28
	G. Den franske forbindelse	30
	H. Felgenhauer	31
	I. Bag kulisserne	32
VI.	MALABARKYSTEN 1752, CALICUT	<u>34</u>
VII.	DEN STORE EKSPEDITION, 1752-53	<u>36</u>
	A. Ekspeditionen ankommer, juli 1752	36
	B. De første forsøg, juli- september 1752	39
	C. Vinteren 1752-53	43
	D. Nyt forsøg i Tanjore, forår 1753	44
	E. Ambassaden til Tanjore, juli 1753	48
	F. Hjemrejsen	53
VIII.	REAKTIONERNE I DANMARK INDTIL 1753	<u>54</u>
IX.	BENGALEN, 1753-55	<u>56</u>
	A. Soetmann rejser til Bengalen	56
	B. Forhandlingerne ligger underdrejet	59
	C. En ny vending	62
X.	MALABARKYSTEN 1753 FF., COLACHEL	<u>67</u>

XI. COROMANDELKYSTEN INDTIL 1758	<u>70</u>
A. Perumal Naik-krigen, 1756	70
B. Efterspil 1756	73
C. Direktionens overvejelser, 1756	77
D. Marskal Lally, 1758	77
XII. NICOBARERNE, 1755-58	<u>80</u>
A. Projektet	80
B. Den første ekspedition, Ny Danmark	82
C. Den anden ekspedition, Ny Sjælland	85
D. Direktionens reaktioner	88
XIII. REAKTIONERNE I DANMARK INDTIL 1758	<u>90</u>
XIV. HVAD DER SIDEN SKETE	<u>93</u>
XV. AFSLUTNING	<u>94</u>
 BILAG:	 <u>100</u>
Litteraturliste	101
Arkivalier	103
Noter til teksten	106
Kort over Indien	136

Holger Christensen:

DET DANSKE FREMSTØD I INDIEN I 1750-ERNE, BAGGRUND OG FORLØB.

I. INDLEDNING.

I over 200 år, fra 1620-erne til 1840-erne, havde Danmark kolonier i Indien. Jeg har valgt en særlig begivenhedsrig episode som emne for min specialeafhandling:

I løbet af 1750-erne anlagde danskerne nye kolonier eller loger (handelspladser) flere steder i Indien: I Bengalen, på Malabarkysten (det nuværende Kerala) og på øgruppen Nicobarerne i Den bengalske Havbugt. Samtidig forsøgte danskerne også at erhverve nyt land rundt om Tranquebar, den hittidige hovedkoloni.

Jeg behandler disse initiativer som et samlet fremstød, fordi der er et par karakteristiske træk: Aktiviteterne er koncentreret i en kort periode, mens danskerne ellers ikke i årtierne før eller efter udviste lignende samlede initiativer; og der er tale om et politisk fremstød, erhvervelse af større eller mindre områder, i modsætning til rent kommercielle aktiviteter.

Dette danske fremstød indgår i interessante historiske sammenhænge: Det skal ses i forbindelse med dansk økonomisk historie, idet landets største erhvervsvirksomhed, Asiatisk Kompagni, og den danske stat var involveret. Og det fandt sted under en afgørende fase i Indiens historie, med magtkampe mellem indiske fyrster og de førende kolonimagter, England og Frankrig - en udvikling, som førte til den engelske erobring af Indien.

Disse sammenhænge er stærkt forsømt i litteraturen om danskerne i Indien. Jeg vil derfor behandle begivenhedernes baggrund og forløb med henblik på at placere dem i større historiske sammenhænge. Jeg vil særligt se på to emner:

For det første vil jeg se på de danske beslutningsprocesser: Hvad var baggrunden, hvorledes blev beslutningerne om fremstødet truffet, og hvem stod bag?

For det andet vil jeg se på udviklingen i Indien, både de udsendte danskeres aktiviteter og de barrierer, som de stødte imod.

Jeg har begrænset mig til den "politiske" historie, beslutningerne om at erhverve nye kolonier og etableringen af dem. Jeg har søgt at afgrænse emnet overfor den danske Indiens-handels almindelige historie og koloniernes administrationshistorie, bortset fra at jeg har inddraget træk af disse emner som baggrundsstof.

Der er tale om en kompliceret, årelang proces, hvor faktorer i Danmark og Indien indgik i en vekselvirkning. Jeg har søgt at få denne proces frem ved min disponering af stoffet:

Jeg behandler først den danske og indiske baggrund op til ca. 1750 (afsn. III og IV). Dernæst kommer en gennemgang af de vigtige beslutninger i 1750-51 (afsn. V) og de første aktiviteter i Indien indtil 1753 (afsn. VI og VII). Derpå er det rimeligt med en kort omtale af de hjemlige vurderinger af begivenhederne i Indien til 1753 (afsn. VIII). Jeg fortsætter med de videre aktiviteter i Indien i de følgende år til 1758 (afsn. IX-XII). Til slut behandler jeg de hjemlige vurderinger af begivenhederne frem til 1758 (afsn. XIV), ligesom jeg kort skitserer virkningerne af fremstødet (afsn. XIV).

I afslutningen (afsn. XV) samler jeg de vigtigste konklusioner fra de foregående afsnit.

II. LITTERATUR OG KILDER.

Der findes kun meget lidt litteratur om de danske aktiviteter i Indien i 1750-erne(1).

Standardværket om danskerne i Indien er Vore Gamle Tropekolonier, red. Johs. Brøndsted, hvor Kamma Struwe har behandlet begivenhederne i 1750-erne i Dansk Ostindien 1732-1776 (bd. 6, 1967 (2. udg.)). Sigtet med Struwes værk er "dansk-indisk lokalhistorie": vægten ligger på koloniernes administration og de mere dramatiske sider af forholdet til inderne, og hovedpersonerne er de udsendte danskere.

Dette præger også forfatterens behandling af fremstødet i 1750-erne: Der er brede skildringer af de ydre begivenheder, "hvem højste flaget hvornår"; disse skildringer er i hovedsagen korrekte, omend med huller og unøjagtigheder, som dog ikke i sig er væsentlige. Vigtigere er, at der kun er meget få og overfladiske analyser af årsagssammenhænge: Vi hører således kun lidt

om baggrunden for det vigtigste initiativ, ekspeditionen til Indien i 1751, og der er reelt intet om baggrunden for aktiviteterne på Malabarkysten og Nicobarerne. Det er også meget vanskeligt at sætte forløbet i Indien ind i bredere politiske sammenhænge; det skyldes, at danskernes forbindelser til de andre europæere og især de indiske fyrster er meget forsømt (2).

Kristof Glamann har behandlet dele af kompagniets historie i "Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie 1732-72" (Historisk Tidsskrift 11 rk, 2. bd., 1949). Hovedvægten ligger på kompagniets økonomiske dispositioner i Danmark, men der er overvejelser om kompagniets ledelse og strategier, som er relevante i min sammenhæng (3).

Kay Larsen har skrevet "De dansk-ostindiske koloniers Historie 1-2" (1907-08). Værket indeholder mange konkrete oplysninger, men fremstillingen er ustruktureret og koncentreret om de mest "maleriske" sider af personal- og militærhistorien. På enkelte punkter kan værket være nyttigt som opslag, men som helhed er det klart forældet (4).

Alt i alt er litteraturen om mit emne meget ujævn, og den er ikke tilstrækkelig til at give en analyse af begivenhederne. Jeg har derfor stort set baseret mit arbejde på de bevarede arkivalier, som er ganske omfattende og i og for sig fuldt tilstrækkelige til en behandling af emnet. Jeg har således meget få steder støttet mig til disse værker.

Jeg vil i det følgende beskrive arkivalierne i hovedtræk og gøre rede for min anvendelse af dem.

Hovedgruppen er Asiatisk Kompagnis arkiv, som er meget bredt bevaret; arkivet ligger i Rigsarkivet.

Den hjemlige ledelses beslutningsdokumenter (generalforsamlings- og direktionsprotokoller) er orienteret om at fastholde beslutningerne, og man får kun sjældent et indblik i motiverne bagved og eventuelle konflikter. De udgående breve til Indien, "generalbrevene" indeholder derimod i det mindste formelle begrundelser for direktionens beslutninger.

Det efterladte materiale fra de udsendte danskere i Indien er omfattende. Langt det meste må have været beregnet til at sendes hjem i kopi, og det er naturligt at gå ud fra, at indholdet er

beregnet til at legitimere de udsendtes dispositioner overfor ledelsen derhjemme. Det gælder naturligvis guvernementets resolutionsprotokoller og dets "generalbreve" til direktionen og også de rapporter, som efterhånden gik fra de nye kolonier til guvernementet i Tranquebar. Det gælder også det lokale materiale, guvernementets brevkopibøger og rapport- eller dagbøger, selvom der her er enkelte steder, hvor selvcensuren ikke er så effektiv.

Hertil kommer enkelte specielle samlinger fra kompagniets kontor i København, især om forberedelsen af ekspeditionen til Indien i 1751. Der er også samlinger af dokumenter fra Indien om særlige emner: administrationen, forholdet til indiske fyrster og oprettelsen af de nye kolonier; Enkelte af disse pakker er i så dårlig stand, at jeg ikke har kunnet få tilladelse til at benytte dem, men jeg antager ikke, at dette har haft større betydning for resultatet, da det er min erfaring fra de pakker, jeg har kunnet benytte, at mange af oplysningerne i hovedtræk går igen i andre rækker (generalbreve etc.); i en del tilfælde kan de samme breve optræde i op til flere rækker: som original, koncept, i kopibøger etc. (5).

Fremstødet har kun efterladt spredte spor i de statslige arkiver: Asiatisk Kompagni var en "stat i staten", og der var ikke nogen "tilsynsmyndighed", der fulgte kompagniet og opbyggede systematiske informationer om det. Denne tilsynsfunktion lå hos kompagniets præsident; i den periode, jeg beskæftiger mig med, var posten beklædt af overhofmarskallen, grev A.G. Moltke, som efterlod meget materiale om kompagniet. En del blev afleveret til Danske Kancelli allerede i 1760-erne, men resten, både private forætningsmellemværender og officielle dokumenter, ligger i A.G. Moltkes privatarkiv (6).

Hæren og flåden leverede mandskab til fremstødet i Indien, og det efterlodte materiale i Landetatens og Søetatens arkiver giver et vist indblik i bl.a. forberedelserne til ekspeditionen i 1751. Udenrigstjenesten, Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling, var også involveret i forberedelserne, især i forhold til den franske regering. Endelig er der enkelte ansøgninger i Danske Kancelli.

Jeg er ikke stødt på privatarkiver fra perioden, og i øvrigt er der i det bevarede materiale meget få private indslag (breve, dagbøger etc.), der kan kaste lys over begivenhederne bag de officielle versioner (7).

Jeg har af praktiske grunde ikke besøgt udenlandske arkiver. På den anden side har jeg i det danske materiale fundet en del kopier af udenlandske breve, især fra franskmændene i Indien, som tildels kan kompensere herfor - bortset fra at man naturligvis må regne med, at franskmændene har været selektive med, hvad de videregav til danskerne.

Dette problem afhjælpes lidt af, at den franske generalguvernør Duplex' breve er udgivet, således at man i alt fald for en del af perioden kan få et indblik i franskmændenes holdninger til de danske initiativer.

Også A.G. Moltkes erindringer og Asiatisk Kompagnis ledelsesregler er blevet udgivet (8).

Jeg har arbejdet med materialet på den måde, at jeg har lavet en egentlig gennemgang af udvalgte rækker i kompagniets arkiv, generalbrevene, direktionens og generalforsamlingens protokoller, for at få et overblik over begivenhederne. Jeg har koncentreret mig om optakten, d.v.s. sædvanligvis fra engang i 1740-erne, og indtil få år efter afslutningen af selve fremstødet, d.v.s. lidt ind i 1760-erne. Herudfra har jeg søgt selektivt i andre rækker. Hvad de statslige arkiver angår, har jeg alene søgt efter udvalgte emner og perioder. Endelig var A.G. Moltkes arkiv under omorganisering, mens jeg har arbejdet med arkivalierne, og jeg har derfor måttet søge bredt i dette materiale (9).

III. DE DANSKE AKTØRER,

I det følgende vil jeg beskrive de danske interessenter i Indiens- handelen og især de træk, der har betydning for fremstødet i 1750-erne.

A. Indienshandelen i den økonomiske politik.

I 16- og 1700- tallet steg den europæiske efterspørgsel efter en række indiske varer, især bomuldslærreder og krydderier,

og flere vesteuropæiske lande gik ind i denne handel.

Indiens- handelen blev også et led i den økonomiske politik: Efter tidens økonomiske teori, merkantilismen, skulle staten skabe rammerne for landets økonomiske vækst. Staten skulle støtte særlige vækstområder, og herunder importen af oversøiske varer "på egen køl"; det var en branche med stor omsætning, beskæftigelse og reeksport. Til det formål oprettede en række stater handelskompagnier, som opfyldte flere praktiske funktioner: De interesserede erhvervskredse og investorer blev samlet i én, slagkraftig organisation, som fik monopol på landets handel med pågældende oversøiske marked, og som stod under statens beskyttelse; til gengæld skulle kompagniet varetage statens interesser i det fremmede og bestyre de nødvendige kolonier (1).

Allerede Christian den 4. oprettede et Ostindisk Kompagni, som flere gange blev reorganiseret. I 1732 blev Asiatisk Kompagni oprettet som en fortsættelse af disse tidligere kompagnier. Asiatisk Kompagni fik kongelig oktroj eller bevilling for 40 år, til 1772. Oktrojen var typisk: Kompagniet fik monopol på den danske handel på Indien og Kina - dette sidste var i øvrigt en ny aktivitet. Til gengæld skulle kompagniet sørge for regelmæssig sejlads på Asien, og det skulle bestyre den danske konges ejendom, kolonien Tranquebar i Indien; endvidere fik kompagniet ret til i kongens navn at indgå traktater med indiske fyrster og oprette nye kolonier (2).

Kompagniet var en selvstændig virksomhed, og staten havde fraskrevet sig adgang til at blande sig i driften, selvom kongen var storaktionær. Men der var en kontakt mellem parterne; det var kompagniets præsident, som skulle være en "høj standsperson". Præsidenten blev valgt blandt kongens mest indflydelsesrige rådgivere (3).

B. Asiatisk Kompagni.

Jeg vil fremlægge enkelte træk af kompagniets økonomiske og ledelsesmæssige forhold, som havde betydning for dets muligheder for at engagere sig aktivt i Indien. Kompagniets historie i perioden til 1772 er generelt dårligt belyst, men jeg har fundet visse træk, dels hos Glamann, dels ved egne un-

dersøgelse:

Handelskompagnierne var fortrinsvis "transportorganisationer": De opkøbte indiske varer, især bomuldslærred, gennem mellem-mænd og fragtede dem til hjemlandet, hvor de solgte varerne til grossister og reeksportører. Asiatisk Kompagni var et af de mindste i europæisk målestok; det beskyttede danske hjemmemarked var beskedent, og på det europæiske marked måtte kompagniet konkurrere med de langt stærkere engelske, hollandske og franske kompagnier.

Rent faktisk tilpassede Asiatisk Kompagni sig til forholdene: Man holdt en meget beskeden, men regelmæssig sejlads igang, og udbytterne var rimelige og stabile. Kina-handelen gik bedst, og allerede i 1735 besluttede direktionen at sende 2 Kinafarere og 1 Indiensfarer ud årligt (4).

Kompagniet var et aktieselskab, og aktionærerne valgte præsidenten og de 4 direktører, som havde deres hovedbeskæftigelse andetsteds: 3 skulle være af købmandsstanden (d.v.s. redere, grossister m.v.), den fjerde skulle være lovkyndig. Aktionærerne valgte også et kontrolorgan, de 5 hovedparticipanter (5).

Glamann finder to interessegrupper i kompagniet: En stor del af aktionærerne var "passive", adelige og borgerlige, som ikke selv drev handel; de fleste ejede hver kun få aktier, men der var en kerne af storaktionærer, adelige i ledende stillinger i administrationen. De passives interesse måtte være at få størst mulige aktieudbytter (6).

Den anden gruppe var en lille kreds af københavnske storkøbmænd; de ejede kun en mindre del af aktierne, men direktionen og hovedparticipanterne blev oftest rekrutteret herfra. Storkøbmændene havde fordele af direktørposten: De deltog i udrustningen af skibene og videresalget af de hjemkomne varer, og generelt gav posten prestige. I øvrigt er de enkelte direktører ret anonyme i det overleverede materiale (7).

Efter vedtægterne, konventionen, skulle generalforsamlingen afgøre vigtigere spørgsmål, men Glamann finder, at direktionen styrede med fast hånd uden større opposition fra de passive aktionærer; der var få generalforsamlinger, og her blev direktionens indstillinger sædvanligvis fulgt (8).

Jeg mener dog, at Glamanns billede skal nuanceres. Ledelsen måtte i mange henseender tage hensyn til aktionærerne, hvis den ville tiltrække risikovillig kapital. Og rent faktisk var kompagniets handelspolitik som nævnt forsigtig; som jeg senere vil vise, var direktionen også meget varsom, når den lagde forslag om nye, dyre kolonier op for generalforsamlingen.

Man kan også se, at de passive aktionærer var meget opmærksomme på deres interesser. Der er bevaret en række klager fra 1740-erne og begyndelsen af -50-erne, hvor direktionen såvel som staben i Indien blev beskyldt for at berige sig på kompagniets bekostning; Glamann identificerer hovedklageren som en etatsråd Friis (9).

Det skal med i den forbindelse, at konventionen blev ændret i 1744, så at de små aktieejeres indflydelse blev sikret, i øvrigt imod direktionens ønske (10).

Strategierne og konflikterne kom frem, da kompagniet i 1740-erne søgte at udvide sejladsen; i 1743, -44, -47 og -48 sendte man således hvert år to Indiens-farere ud. Dette må hænge sammen med Den østrigske Arvefølgekrig fra 1740 til -48; der skulle være gode chancer for den neutrale danske skibsfart, især efter at England og Frankrig blev fjender i 1744.

Udbyttet af skibsekspeditionerne var godt, men kompagniet kunne ikke samle kapital til flere skibe, og desuden var der usædvanlig mange skibsforlis; og i 1749 gik man tilbage til én årlig Indiensfarer (11).

Ved det første ekstra skib, i 1743, kan vi klart se, at det var direktionen, der stod bag (jfr. afsn. IV A). Også senere var det direktionen, der arbejdede for at udvide sejladsen: I 1744 fik den generalforsamlingen til at nedsætte et udvalg, der skulle vurdere konjunkturerne; udvalget anbefalede, at man øgede sejladsen på Asien i alt fald under krigen. Udvalgsarbejdet tyder på, at direktionen havde behov for at skabe forståelse for sine synspunkter. Det ses også, at direktionen kunne få forståelse i alt fald hos de udvalgsmedlemmer, som generalforsamlingen udpegede, herunder også store passive aktionærer. På den anden side var der kredse blandt de passive aktionærer, som protesterede imod at indskyde mere kapital (12).

C. Kompagniet i Indien.

Kompagniet var ikke blot en handelsvirksomhed, det var også en kolonimagt.

I 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet var de indiske stater oftest stærke nok til at diktere de vilkår, europæerne opererede under i landet; en stor del af Indien var kontrolleret af en stærk magt, Stormogulen i Delhi. De europæiske kompagnier måtte indgå traktater med fyrsterne for at få adgang til markedet; de fik ret til at handle i landet, og de fik overladt handelsbaser, enten kolonier med et lille opland eller loger, d.v.s. handelskontorer med små grundarealer til.

I 1620 erhvervede den danske konge kolonien Tranquebar ved en traktat med den lokale fyrste, nayaken af Tanjore; Asiatisk Kompagni overtog administrationen i 1732 (13).

Kolonien blev ledet af guvernementet, et kollegialt organ, som bestod af guvernøren og 3-4 af de ledende funktionærer. Guvernementet havde en betydelig handlefrihed på grund af de lange forbindelser hjem: der gik gerne over 1½ år, fra at man forelagde en sag for direktionen, og til man modtog svaret (14).

Embedsmændene benyttede mulighederne for at supplere den beskudne løn, dels ved magtmisbrug overfor koloniens indbyggere, dels ved privat handel. Asiatisk Kompagni forbød privat handel med de varesorter, som kompagniet selv var interesseret i, men reelt deltog danskerne i det uofficielle, men blomstrende netværk af handelsforbindelser, som de europæiske kompagnifolk i Indien havde etableret (15).

Glamann finder, at kompagniet generelt anså kolonier for en byrde. Det er nok for unuanceret; kompagniet søgte altid at minimere omkostningerne ved kolonier, men de var en nødvendig adgangsbillet til markedet. Det tidligere Ostindisk Kompagni havde da også haft loger i Bengalen og på Malabarkysten, som dog var opgivet igen. Det var nyttige markeder: Bengalen leverede efterspurgte lærreder og Malabarkysten peber; man ser da også, at Asiatisk Kompagni allerede i 1732 instruerede guvernementet om at søge at få disse loger igen (16).

Men Tranquebar blev et stigende kommercielt problem. Kolonien var lille og havde kun beskeden handel, og den var helt afhængig af tilførsel af lærred fra indlandet; hertil kom, at der

var beskeden kapital til rådighed på grund af kompagniets forsigtige handelspolitik. Og i 1740-erne voksede problemerne i Indien åbenbart; det var vanskeligt at skaffe lærreder fra de indiske leverandører, og stadig større kapitaler blev bundet i forskud for lærrederne. Guvernementet gav krigene i Sydindien skylden (jfr. afsn. IV C), men en del tyder på en generel krise for den danske Indiens-handel. Guvernementet oplyste i alt fald, at de andre europæere, især englænderne, opkøbte stadig større andele af lærredsproduktionen, da de havde mere kapital. Hertil kom et mere fundamentalt problem for danskerne: Bengalen overgik efterhånden Sydindien som det vigtigste lærredsmarked (17).

IV. OPTAKTEN INDTIL 1750- 51.

Det danske kompagni stod således ikke i nogen stærk position, men i løbet af 1740-erne kom det ud for en række udfordringer i Indien, som førte til fremstødet i 1750-erne.

A. Malabarkysten.

De europæiske kompagnier købte peber på Malabarkysten, Indiens sydvestligste kyst. Landet var delt i en række småstater, og allerede i 1600-tallet havde hollænderne tiltvunget sig næsten fuldt monopol på pebereksporten fra disse stater, bortset fra at englændere og franskmænd havde et par loger.

Men fra 1730-erne mødte hollænderne modstand fra den sydligste af kyststaterne, Travancore; kongen, Martanda Varma, tiltog sig monopol på landets udførsel af peber, og for indtægterne skabte han en stærk hær, som gentagne gange besejrede hollænderne og deres vasaller. Også Calicut, en stat på den nordlige del af kysten, begyndte i 1740-erne at ruste sig mod hollænderne. Udviklingen gav således de andre europæere bedre adgang til pebermarkedet, og samtidig opstod der et marked for våben (1).

Også Asiatisk Kompagni interesserede sig for peber som et supplement til lærrederne, men man måtte købe peberet i små partier gennem hollænderne, og priserne var utilfredsstillende (2).

Men i 1740-erne ser vi forsøg på at få direkte handelsforbin-

delse til Malabarkysten. I 1743 fik direktionen tilslutning fra generalforsamlingen til at sende et skib direkte til kysterne efter peber. Idémændene var en af direktørerne, Michael Fabricius, og en af hovedparticipanterne, J.F. Wewer, og det var også dem, der skaffede erfarne skibsofficerer fra De østrigske Nederlande; skibet skulle ikke til Tranquebar, og guvernementet var ikke involveret. Det er nærliggende at gå ud fra, at der har været forbindelse mellem idémændene og kredse i De østrigske Nederlande, som før havde søgt at handle på Indien (Ostendekompagniet), men det kan ikke påvises nærmere (3).

Skibet, "Prinsesse Louise", sank på Maldiverne på udrejsen, men forsøgene fortsatte. I 1746, -47 og -48 gav direktionen ordre til guvernementet om at dirigere en af Indiensfarerne hjem via Malabarkysten efter peber, hvis der ikke var fuld lærredslast i Tranquebar. Nu fulgte man de sædvanlige kanaler: Guvernementet skulle forudbestille peberet og lade et af dets medlemmer bistå skibet på kysten. Men samtidig gik direktionen forsigtigt frem overfor generalforsamlingen; først i 1748 blev forsamlingen øjensynlig orienteret (4).

Nu er det aktuelt med en kort præsentation af guvernementet: Guvernøren siden 1744 var Hans Ernst Bonsach, som havde arbejdet sig op gennem kompagniets stab i Indien; han var formentlig svagelig, og han blev beskyldt for at være ineffektiv. Den reelle førstemand var åbenbart "seconden", overkøbmand Peder Meier, som desuden skulle have den største private handel i kolonien. Et tredje medlem af guvernementet, som gjorde sig gældende under fremstødet, var bogholderen Jacob Christopher Soetmann, som åbenbart allerede var godt kendt af direktionen derhjemme (5).

Da guvernementet første gang, i 1747, fik ordren om Malabarkysten, klarede man sig som før med at købe peber gennem hollænderne, men i 1748 lå der to Indiensfarere på rheden, og der var kun fuld last til den ene. Nu besluttede guvernementet at sende det største skib, "København", hjem over kysten, og man udpegede Soetmann til at ledsage skibet. Samtidig beklagede guvernementet, at det ikke havde nogen handelskontakter på Malabarkysten, og det gav udtryk for betænkelighed over reaktionerne fra de andre europæere på kysten, især hollænderne. Men i alt fald arbejdede man med sagen; vi får at vide, at

nogle englændere, som var flygtet til Tranquebar under krigen med franskmændene, henviste danskerne til en købmand Ezechiel Rahabbi; han boede i Cochin, hollændernes hovedbase på Malabarkysten, og han var det hollandske kompagnis hovedleverandør; men han var åbenbart også hovedleverandør til den engelske privathandel med peber. Guvernementet kontaktede derpå Ezechiel gennem Meier privat for at høre, om han kunne levere peber i "sådan en behagelig neutral eller u-suspekt havn eller rhed" (6).

Ezechiel var rede til at levere i Calicut eller en anden fri havn, og i begyndelsen af 1749 løb "København" op langs Malabarkysten efter peber. Struwe har levende beskrevet vanskelighederne ved at handle uden fast loge: Ezechiel frygtede hollændernes repressalier, og Soetmann oplyser også, at englænderne og franskmændene, som allerede havde loger i Calicut, søgte at bagtale danskerne hos kongen af Calicut - eller zamorinen, som han blev kaldt. Omsider den 30. marts hjemgik skibet (7).

Soetmann anbefalede nu, at danskerne erhvervede en loge i Calicut for at sikre faste peberleverancer og undgå konkurrenternes chikaner. Efter "Københavns" afsejling tog han selv spørgsmålet op overfor en af zamorinens ministre; han oplyser selv, at han handlede uden "speciel ordre", og der er heller ikke noget, der tyder på, at guvernementet havde givet ham nogen ordrer herom. Soetmann kunne også oplyse, at før han rejste fra Calicut til Tranquebar den 14. maj, havde ministeren "underhånden" tilbudt danskerne en loge. Danskerne ville få samme toldnedsættelser som englændere og franskmænd; til gengæld ville zamorinen kræve 8.000 rupier samt 4.000 i gaver til hoffet. Desuden ville zamorinen kræve 12.000 rp. for at bygge logen, men dem kunne danskerne tjene ind igen, da de kunne modregne dem i tolden til zamorinen i de første 3 år. Til gengæld ventede zamorinen, at danskerne leverede våben og ammunition. Guvernementet anbefalede derpå sagen for direktionen i sin indberetning i efteråret 1749 (8).

Soetmann viste sit personlige initiativ både nu og senere under fremstødet i Indien. Vi kender særligt meget til hans aktiviteter, fordi han var den mest skrivende af de udsendte danskere i perioden. Hans mange og detaljerede indberet-

ninger skulle legitimere hans dispositioner overfor guvernementet og direktionen, men under alle omstændigheder var han en af de mest initiativrige danske kompagnifolk i Indien. Resultaterne stod dog ikke altid mål med ambitionerne, som det skal ses i Bengalen. Her skal Soetmanns holdning til de indiske forhandlingspartnere måske med i billedet: På en tid, hvor europæerne endnu var nødt til at omgås de indiske magter med plif, gav han i alt fald i sine beretninger udtryk for stor utålmodighed og mishag med de indiske forhandlere, han mødte. På den anden side kunne han - hvad der er yderst sjældent i det danske materiale - enkelte gange udtrykke interesse for landets natur og medfølelse over de ødelæggelser, som krigene bragte med sig. At Soetmann også var aktiv i privathandelen, hører naturligt med i billedet (9).

B. Bengalen.

Bengalen, landet ved Ganges' munding, havde været en del af Stormogulens rige, men i begyndelsen af 1700-tallet gik Mogulriget i opløsning, og mogulens vasal, nawaben af Bengalen, blev reelt selvstændig; officielt anerkendte han dog stadig mogulens som sin overherre. England, Frankrig og Holland havde kolonier i Bengalen, men nawaben, Alivardi Khan, holdt sig fri af europæernes politiske indblanding (10).

Danskerne var i unåde i Bengalen. Det gamle Ostindisk Kompagni havde i 1698 indgået en traktat, en firman, med Stormogulen, hvorved danskerne fik en loge, Danmarksnagore, ved Hughli-floden nær Calcutta. Men kompagniet sank i gæld til de indiske leverandører, og i 1714 flygtede logens besætning på et røvet bengalsk skib. Forbindelsen til Bengalen gled ud: de skadelidte krævede erstatning, og de holdt mogulens firman i håndpant som sikkerhed for deres krav (11).

I 1736 sendte guvernementet et dansk skib op til Bengalen for at genoptage kontakten, men det gav meget negative erfaringer: Ekspeditionens deltagere, herunder Soetmann, kunne fortælle, at de andre europæere bagtalte danskerne for nawaben for at holde dem ude, og at de skadelidte stadig sad klar med deres krav. Der var også tvivl om danskernes retsstilling, idet det var uklart, om nawaben ville kræve en ny traktat (12).

Direktionen var i et dilemma: Bengalen var et stadig vigtigere marked for europæerne, men det tegnede til at blive dyrt at etablere sig igen. Jeg har valgt at følge overvejelserne gennem anden halvdel af 1740-erne; det ses heraf, at direktionen og guvernementet kredsede om Bengalen, og selvom der længe ikke skete noget, kan man dog af overvejelserne se nogle holdninger og strategier, der skulle få betydning senere.

I 1746 forklarede direktionen således, at den ville genoprette logen i Bengalen senere, men at man ikke kunne overtale generalforsamlingen til at vove forsøget nu, da konjunkturerne åbenbart ikke var gunstige. Guvernementet skulle derfor foreløbig skrive til nawaben, at han skulle tilbagelevere logen, så at man derved holdt de gamle rettigheder i hævd (13).

Guvernementet opgav dog at korrespondere med nawaben, "det er af aldeles ingen nytte og som en ting, de aldrig kan få udi deres muhammedanske hoveder". Der var ingen hjælp at få fra de etablerede kolonimagter i Bengalen; danskernes eneste chance var at sende et par udsendinge derop "incognito" for selv at forhandle med nawaben. Bortset herfra så guvernementet positivt på handelen i Bengalen, og det foreslog direktionen at sende skibe derop at handle (14).

Faktisk søgte guvernementet nye midler: Allerede i 1736 havde de Schonamille, guvernøren for en østrigsk loge i Bengalen, været danskernes mellemmand overfor nawaben, og i 1746 fik guvernementet kontakt med en anden østriger, Meyndertz, om sagen. Året efter meldte han tilbage, at danskerne kunne få deres rettigheder igen af nawaben; den gamle firman med mogulene var gyldig, men den skulle suppleres med en traktat, en paravana, med nawaben (15).

Direktionen erklærede derpå i 1748, at den var overbevist om, at det var muligt at genoprette handelen i Bengalen: "Imidlertid er det vores intention af yderste evne at se denne fart igen at begynde"; det kom dog an på konjunkturerne, hvornår det kunne ske; næste år hed det også, at man måtte vente, til man var "sikker på at kunne handle frit" i Bengalen. I mellemtiden skulle guvernementet fortsat skrive til nawaben om de gamle rettigheder, og nu skulle man oven i købet true ham med "repræsalier". I disse år ser vi også, at direktionen bestilte bengalske lærredssorter, som var efterspurgte i slavehandelen på

Guinea; dette forklarer den stigende interesse for Bengalen, og det vidner også om kontakter med det andet store danske oversøiske kompagni, Vestindisk-Guineisk Kompagni (16).

Til gengæld var guvernementet pessimistisk, da det meldte tilbage i efteråret 1749. Meyndertz var åbenbart sluppet op, og guvernementet konkluderede, at danskerne blev nødt til at følge i de andre europæeres fodspor "med magt og penge, på anden måde er det ellers umuligt at obtainere noget nu om stunder hos indianerne" (17).

Man kan således iagttage en stigende interesse for Bengalen hos direktionen, men også en handlingslammelse p.g.a. frygten for omkostningerne; den skærpede tone efter 1748 virker mest som teatertorden. Guvernementet blev samtidig mere pessimistisk, vel ud fra erfaringerne fra Malabarkysten og Coromandelkysten (jf. nf.). Fælles for begge parter var usikkerheden om de politiske forhold i Bengalen og frygten for den modtagelse, nawaben ville give danskerne.

C. Truslen mod Tranquebar.

I 1740-erne opstod der en farlig krigstilstand rundt om Tranquebar. Den danske koloni ligger på Coromandelkysten, Indiens sydøstligste kyst, hvor også de engelske og franske hovedkolonier, hhv. Madras og Pondicherry, var beliggende. Tanjore, Tranquebars indiske nabo, var en lille stat; fyrsten, nayaken Prabhat Singh, var hindu, men ellers var kysten præget af større muslimske stater. Tanjores nabo mod nord og vest var nawaben af Carnatic; Madras og Pondicherry lå i dette land. Længere mod nord lå andre større stater: Hyderabad, Mysore m.v.

Der var stigende uro på kysten, efter at overherren, Stormogulens rige, var brudt sammen. I 1739 var der krig mellem Carnatic og Tanjore, og herunder erhvervede danskerne to landsbyer af Tanjore til gengæld for et lån til nayaken. Men det var en begrænset gevinst for danskerne: Samme år erhvervede franskmændene byen Carical lige syd for den danske koloni som modydelse for et langt større lån til Tanjore.

I 1740-erne opstod der en langvarig tronstrid i Carnatic. Samtidig kom en ny urofaktor ind i sydindisk politik: De europæiske stormagtskrige bredte sig til Indien, og i 1746 erobrede fransk-

mændene Madras fra englænderne. Nawaben af Carnatic ville komme englænderne til hjælp, men hans hær blev slået af franskmændene. De små europæiske kolonihære, som kæmpede i række og geled ligesom på slagmarkerne i Europa, havde vist sig overlegne overfor de langt større indiske hære.

Ved freden i 1748 fik englænderne Madras igen, men udviklingen var gået i skred. De indiske tronprætendenter havde opdaget fordelene ved europæiske lejetropper, og englænderne og franskmændene benyttede chancen: De udlejede deres tropper til interesserede fyrster og tog sig betalt i penge og land; derved fik de to kolonimagter en hidtil ukendt politisk indflydelse ved fyrstehofene - og kapital til at udbygge deres magtapparat endnu mere (18).

Tranquebars handelsvarer og levnedsmidler kom fra baglandet; derfor var det afgørende for kolonien, at der var fred i Tanjore, og at landets herre var venligtsindet overfor kolonien. Hertil kom, at koloniens ressourcer var meget små og højst rakte til selvforsvar: kompagniets militær var officielt på 70-80 europæere og ca. 250 indere. Krigen var derfor en trusel, og allerede under krigene i 1740-erne indberettede guvernementet hjem, at kolonien ikke kunne forsvares mod europæiske eller indiske angribere. Og i 1748, under en akut krise i forholdet til Tanjore, ønskede guvernementet udsendt i det mindste 100-130 hvide soldater i påkommende tilfælde (19).

I juli 1749 søgte englænderne at hjælpe en tronprætendent til magten i Tanjore; det eneste resultat var, at englænderne beholdt en lille havneby, Devicottai, 20 km. nord for Tranquebar. Derved var faren for en indeslutning af kolonien rykket nærmere; guvernementet skrev dog beroligende til direktionen, at englænderne som en handelsnation næppe ville chikanere danskerne; under alle omstændigheder var danskerne magtesløse, så længe de kun var i stand til at komme med "blotte forestillinger". Allerede nu var guvernementet mere skeptisk overfor franskmændene; man mente, at de i højere grad end englænderne stræbte efter eneherredømmet på Coromandelkysten (20).

Guvernementet behøvede ikke vente længe. Den franske generalguvernør Dupleix startede en politisk og militær offensiv, og kort efter, i august 1749, kunne han indsætte sin protegé, Chan-

da Sahib, som nawab i Carnatic. Franskmændene og Chanda Sahib angreb derpå Tanjore for at inddrive en gammel gæld, og de rømmede først landet igen i april 1750, efter at nayaken af Tanjore havde betalt gælden (21).

Det danske guvernement reagerede faktisk på truslen mod koloniens bagland. Initiativerne er overleveret i et løst "appendix" til guvernementets resolutionsprotokol, formentlig for lettere at kunne holde oplysningerne fortrolige; noget andet er, at det derved må have været enklere at "efterrationalisere" materialet. Ifølge dette bilag vedtog guvernementet den 25. juni 1750 et forslag fra guvernør Bonsach om at sikre baglandet: Guvernementet skulle overtale nayaken af Tanjore til at overdrage de 4 nærmeste distrikter af sit land til kompagniet. Danskerne ville foreslå et proforma-arrangement, hvorved de overtog distrikterne som sikkerhed for et fiktivt lån til nayaken. Sagen skulle fremstilles som en fordel for nayaken: Danskerne ville som neutrale beskytte de 4 distrikter mod plyndringer i kommende krige, og de ville returnere området til nayaken, når han ønskede det. Nayaken skulle nyde skatterne af området bortset fra, at han skulle dække danskernes administrationsomkostninger. Samtidig forsikrede guvernementet sig om, at ordningen var til dansk fordel: Hvis Tanjore bukkede under som selvstændig stat, ville danskerne beholde distrikterne som deres ejendom (22).

Disse 4 distrikter gik igen i 1750-erne som danskernes "interessesfære"; de hed Triquelour, Triculatzeri, Tiruvidically og Nalladu. Det var et beskedent område, ca. 60 km², men det var en stor tilvækst til det område, danskerne allerede havde rundt om Tranquebar på ca. 40 km². Området ville være et spisekammer for kolonien, og det dækkede åbenbart nogle af adgangsvejene til indlandet. Det skal med i billedet, at der i alt fald senere og sikkert også på dette tidspunkt var uofficielle forbindelser mellem de overordnede danskere og de indiske skatteforpagtere; det er meget tænkeligt, at nye områder også betød private fordele for de ledende danskere (23).

Et par dage senere sendte guvernementet en betroet indisk købmand, Wengedasela Setti, til hoffet i Tanjore med budskabet. Han skulle gå ad kommandovejen, gennem den danske "under-mediator" Sagosi Naik; undermediatøren skulle "på alle måder søge vores

fordel og bedste", men han var samtidig tilknyttet nayakens hof; han refererede til nayakens "premierminister", Manosi Rau Sat-tab (Manosiappa, som danskerne kaldte ham), som havde titel af danskernes "mediatør" (24).

Nayaken tog det danske tilbud "meget nådig", men i øvrigt måtte Wengedasela Setti vende hjem uden resultater. I juli lod hoffet vide, at overdragelsen var i orden, hvis danskerne ville garantere, at de ville aflevere området igen, når nayaken ønskede det. Derfor opsatte guvernementet den 22. juli et proforma lånedokument, der gav danskerne sikkerhed i distrikterne; danskerne forpligtede sig til at aflevere området, når nayaken returnerede lånedokumentet. Dette dokument blev afleveret til en hofmand fra Tanjore, som var i Tranquebar for at hente afgifter, som danskerne skulle betale til nayaken; men derpå skete der ikke mere (25).

"Vores udmærkede projekt" havde unægtelig den svaghed, at der ikke var penge i det. I efteråret 1750 begyndte englænderne at modarbejde franskmændenes indflydelse på Coromandelkysten; de gav bl.a. nayaken af Tanjore et lån for at sikre sig hans støtte. Til sikkerhed fik englænderne ret til skatteopkrævningen i landet, og mens englænderne inddrev tilgodehavendet, indtil begyndelsen af 1751, holdt de tropper og opkrævere i Tanjore. Nu havde begge de to store kolonimagter indenfor et år holdt Tranquebars bagland besat (26).

Danskerne viste trods alt flaget. Den 24. februar 1751 sendte guvernør Bonsach en protest til nayaken: Han beklagede, at de 4 distrikter havde været overladt til en anden magt, og han gjorde opmærksom på, at området var af vital betydning for danskerne. Derfor bad guvernøren om skriftlig garanti for, at det ikke gentog sig oftere, og han advarede om, at kongen og kompagniet i givet fald ville tage "al den satisfaction, som samme herafter finder for tjenligt".

Nayaken svarede den 30. marts, at der kun var tale om en midlertidig pantsætning, og at danskerne kunne stole på, at han ikke ville afstå dele af sit rige til andre magter (27).

Da havde guvernementet for længst indberettet sagen til ledelsen derhjemme: Den 11. januar 1751 sendte man en meget dramatisk beretning om situationen. Franskmændene var hovedfjenden; de søgte at få magten på hele Coromandelkysten, og for nylig havde

de også indsat en protegé som nizam af Hyderabad. Guvernementet regnede med, at franskmændene før eller siden ville erobre Tanjore og derpå kvæle Tranquebar med told og chikaner. Englænderne søgte at hjælpe nayaken mod franskmændene, men hvis de mod forventning skulle vinde magtkampen, gik guvernementet ud fra, at de også ville klemme danskerne ud.

Guvernementet beskrev også kort de forgæves kontakter til nayaken om distrikterne, og det fortalte om den engelske besættelse af baglandet - på det tidspunkt stod englænderne stadig i landet. På den baggrund fandt guvernementet, at hvis danskerne ikke prøvede at "sætte sig fastere i sadlen, end hidindtil er sket, vil vi blive de første, som må tage afsked og for altid sige Indien farvel".

Men guvernementet havde også overvejet, hvordan danskernes "forfaldne affærer" kunne genoprettes: Der var brug for danske tropper, dels til koloniens forsvar, dels til at "gribe videre om os, i det mindste at conquettere os så meget land, der kan forsikre os en fri commerce på de almindelige fabrik-steder".

I beretningen var der flere antydninger af, at guvernementet gerne ville samarbejde med englænderne og Tanjore mod franskmændene; og i et bilag, der handlede om franskmændenes fremmarch på Coromandelkysten, udtrykte man håbet om, at englænderne var i stand til at bekæmpe franskmændenes "monarchie... hvortil vi har årsag til at låne dem en magt, NB om vi havde nogen" (28).

Det var et ganske dristigt udspil, som lå på linie med de handler om "tropper for land", som englændere og franskmænd allerede havde indgået med de indiske fyrster. Forslaget var i alt fald mere vidtgående end det proforma- arrangement, som guvernementet forgæves havde prøvet overfor nayaken året før. Men samtidig ignorerede guvernementet helt de problemer, som danskerne kunne få i forhold til de to store kolonimagter.

V. BESLUTNINGERNE, 1750 - 51.

A. Præsidenten.

I 1750 skete der en vigtig styrkelse af Asiatisk Kompagnis ledelse. Den 29. april skulle generalforsamlingen vælge en ny præsidi-

dent, efter at præsidenten siden 1742, grev J.S. Schulin, var død. Der var 11 kandidater blandt kongens højeste civile og militære embedsmænd. Næsten alle stemmer tilfaldt kongens overhofmarskal, grev Adam Gottlob Moltke (1).

Siden kong Frederik den 5. besteg tronen i 1746, havde Moltke skabt sig en afgørende magtstilling i enevældens statsapparat, og han var nu helt klart kongens mest indflydelsesrige rådgiver. Han var et naturligt valg for kompagniet, når det drejede sig om at holde forbindelsen til staten i orden; men han var antagelig også en kandidat efter de forskellige interessegruppers hovede:

Tilsyneladende havde Moltke allerede samarbejdet med en række storkøbmænd om Vestindiens-handelen. Han har senere oplyst, at han havde kapital i et konsortium af storkøbmænd, som i 1740-erne handlede på Vestindien; også flere af Asiatisk Kompagnis direktører og hovedparticipanter var med i dette konsortium. I 1747 fusionerede gruppen med Vestindisk-Guineisk Kompagni, og netop i 1750 var Moltke også valgt til præsident i dette kompagni.

Men der var åbenbart også kredse blandt Asiatisk Kompagnis passive aktionærer, der så hen til Moltke som en "stærk mand", der kunne rense ud i de misbrug, som de mente, at direktion og ansatte bedrev. Det er i alt fald påfaldende, at alle bevarede klager over kompagniet fra denne aktionærgruppe findes i Moltkes arkiver (2).

Moltke var aktionær i kompagniet, og vi må gå ud fra, at han allerede var velorienteret om dets forhold. Man kan også konstatere, at han hurtigt efter sit valg lagde en aktiv linie: Han satte sig ind i kompagniets korrespondance m.v., og der kom snart praksis for, at direktionen forelagde vigtigere sager for ham. Det er måske et udslag af en ny ledelsesstil, når guvernementet i Indien samme år fik en usædvanlig højstemt peptalk fra direktionen om at gøre sit bedste for kongen og kompagniet (3).

Der er vidnesbyrd om, at den danske stat netop i disse år satsede på at forbedre de oversøiske handelsforbindelser, og det må ses som et led i en økonomisk-politisk prioritering: I foråret 1751 blev 2 danske krigsskibe sendt til Marokko som et led i forhandlinger med den marokkanske regering om en handelsaftale, og i 1752 begyndte tilsvarende forhandlinger om handelsaftaler med sulta-

nen i Konstantinopel. Endelig i 1754 kom langt det dyreste initiativ: Vesindisk- Guineisk Kompagni kunne ikke varetage sine opgaver tilfredsstillende, og derfor købte staten aktionærerne ud, overtog kompagniets kolonier og frigav sejladsen på Vestindien for alle danske redere. Moltke havde en afgørende rolle i sagen om Vestindisk- Guineisk Kompagni, og det er nærliggende at gå ud fra, at de andre initiativer også er sket med hans opbakning og støtte (4).

B. Malabarkysten, 1750.

Direktionen var utilfreds ved meddelelsen om, at guvernementet havde dirigeret "København" hjem via Malabarkysten; man fandt, at det forsinkede og fordyrede skibets rejse, og at det forventede udbytte af peberet ikke kunne opveje tabet. Elendigheden var komplet, da skibet forsvandt på hjemrejsen (5).

I maj 1750 nåede Soetmanns beretning om Calicut hjem. Direktionen anbefalede sagen for Moltke: en loge ville ganske vist koste "noget", men den ville være fordelagtig med tiden. I øvrigt kan vi ikke følge overvejelserne nærmere, men i alt fald anbefalede direktionen i generalforsamlingen den 5. august 1750, at man erhvervede en loge i Calicut. Direktionen foreslog dog samtidig, at sagen blev henvist til drøftelse mellem direktionen og nogle repræsentanter for aktionærerne, således at disse i fællesskab kunne træffe den endelige afgørelse. Det var samme model som udvalgsarbejdet om handelen i 1744; målet må have været at inddrage generalforsamlingen i ansvaret og samtidig undgå for stærk diskussion (6).

Generalforsamlingen accepterede forslaget og udmeldte 5 delegerede blandt storkøbmænd og højtstående embedsmænd. Direktionen og de delegerede blev hurtigt enige om, at guvernementet skulle beordres til at forhandle med zamorinen af Calicut om logen. Man måtte kun disponere over de beløb, som Soetmann havde nævnt, og i det hele skulle investeringerne stå i rimeligt forhold til den rolle, som peberhandelen spillede. Og da Indiensfareren afsejlede samme efterår, sendte direktionen de nødvendige ordrer til guvernementet; samtidig udpegede direktionen Soetmann til at lede forhandlingerne med zamorinen (7).

Alt i alt var forløbet ukompliceret: Kompagniet havde uden succes prøvet alternativer til en fast loge på Malabarkysten; efter Soetmanns optimistiske meldinger var det naturligt at forsøge sig med en loge.

C. Ekspeditionen til Tranquebar, august 1751.

Men næste år, i 1751, var tiden inde til langt mere omfattende initiativer. De mange "huller" i materialet gør det vanskeligt at gennemskue forløbet; i det følgende vil jeg først ridse begivenhederne op og derpå give min fortolkning.

I 1740-erne reagerede kompagniets direktion meget forsigtigt på uroen i Sydindien; man nøjedes faktisk med at sende en officer ud for at lede reparationerne på Tranquebars befæstninger. Endnu i 1750 anbefalede direktionen, at guvernementet holdt sig gode venner med de stridende parter, "hvorved undertiden kan vindes mere end ved magt" (8).

En større militær opbygning på Coromandelkysten ville være meget byrdefuld for kompagniet. Det var der taget højde for i kompagniets oktroj: Ganske vist skulle kompagniet holde tropper i Tranquebar "til deres effekters sikkerhed og negotiens tarv", men i forordet til oktrojen lovede kongen, at han ikke ville "tilstede, at nogen indlændisk eller udlændisk imod denne vores oktroj .... dette vort kompagni nogen indpas, skade, hinder eller forfang skulle gøre, men alt deslige med kraftig hånd og magt afvende og dem imod enhver overvold og uret håndhæve og forsvare" (9).

Guvernementets dramatiske indberetning den 11. januar 1751 nåede åbenbart frem i sommerens løb, og nu blev kongens løfte aktuelt. Det første og enkleste træk gik ad "kommandovejen": Den 14. august 1751 søgte Moltke og direktionen om 11.000 rd. af statskassen til at udbedre Tranquebars befæstning; kongen bevilgede pengene den 17. september (10).

Dernæst kan vi konstatere de næste træk: Den 18. august befalede kongen sine hvervede regimenter at afgive mandskab - i alt ca. 340 mand - "zu Ausführung eines gewissen Vorhaben"; den 25. august blev korpsets officerer udnævnt, med oberstløjtnant C.F.L. Strobel som chef (11).

Den 21. august indstillede Søkrigskancelliet, at linieskibet "Nædebladet", kommandørkaptajn Jesper Reichardt, og fregatten "Bo"

holm", kaptajn Gerhard Sivers, skulle udrustes til "en hemmelig ekspedition". Kongen tiltrådte denne indstilling den 23. august (12). Jeg er ikke stødt på formelle skriftlige anmodninger om denne militærhjælp; Søkrigskancelliet skrev, at det udtog skibene efter kongens mundtlige ordre. Jeg går ud fra, at Moltke som præsident for kompagniet har trukket i trådene i statsmaskineriet; det har næppe skadet sagen, at hærens administrative chef, overkrigssekretæren, general Lerche, var meget interesseret i kompagniets ve og vel.

Jeg har heller ikke stødt på overvejelser om ressourcerne, bortset fra, at det hedder, at skibene var udvalgt efter, at der skulle være plads til korpset ombord. I øvrigt var det implicit, at skibene skulle tage en returladning hjem for kompagniet; det kan hænge sammen med, at Moltke åbenbart allerede i januar samme år havde stillet i udsigt, at kompagniet kunne låne 2 krigsskibe til fragtfart som en kompensation for, at kompagniet havde haft flere skibsforlis (13).

Først derpå, den 25. august, blev sagen drøftet i kompagniets generalforsamling. Direktionen fortalte om den truende situation på Coromandelkysten og konstaterede samtidig, hvor "profitabel" det havde været, hvis guvernementet havde haft hvide tropper at udlåne til den af de stridende parter, "som man fandt sig bedst tjent med", så at man kunne erhverve land som modydelse. Det var dog endnu muligt at "gøre nogle progresser i Indien til handelens sikkerhed og forfremmelse", hvis kongen ville udlåne 2-300 mand af hæren og et krigsskib; kompagniet ønskede også tilskud til befæstningsarbejder i Tranquebar. Direktionen udtrykte håbet om hjælp fra kongen, som ofte havde "vist største nåde udi det, som kunne befordre negotien og dens fremgang". Generalforsamlingen tilsluttede sig forslaget, og Moltke blev opfordret til at gå til kongen med sagen, "som han og lovede".

Det blev ikke nævnt, at hjælpen var udkommanderet. Dagsordenen for forsamlingen var ganske vist opsat den 17. august, men da var Moltke og direktionen allerede igang med at bede kongen om støtte, og den 25. august må Moltke med sin position have været klar over, at ekspeditionen til Tranquebar var på plads (14).

D. Bengalen dukker op, august - oktober 1751.

Der var mere, som Moltke ikke fortalte på generalforsamlingen den 25. august: Bengalen var på banen.

Harrier Felgenhauer oplyste, at han var dansk borger, og at han i en årrække havde tjent det hollandske ostindiske kompagni, bl.a. i Bengalen. Nu boede han i Amsterdam, men i august 1751 afleverede han et projekt til Moltke i København (15).

Projektet er bevaret i udaterede kopier, men jeg mener at kunne påvise, at det var dateret den 24. august, dagen før generalforsamlingen. I et noteshæfte i Moltkes arkiv henvises der flere steder til et ellers ikke kendt brev den 24. august fra Felgenhauer; notitserne om dette brev svarer nøje til det her omtalte udaterede projekt.

I projektet gik Felgenhauer ud fra som givet, at han skulle rejse ud som dansk forhandlingsleder i Indien. Når han var kommet til Tranquebar med krigsskibene - som han kendte uanset hemmelighedskrammeriet - skulle han straks fortsætte med skibene til Bengalen for at forhandle med nawaben om at genoprette den gamle danske loge. Ekspeditionen skulle fortsætte i samme ærinde til Surat, en havneby på Indiens vestkyst, hvor danskerne ellers ikke handlede, og derfra til Travancore på Malabarkysten. Til disse nye aktiviteter måtte kompagniet rejse en handelskapital på $\frac{1}{2}$ mio. rd.; Felgenhauer udviklede også, hvordan kompagniet efterhånden kunne udvide bedriften til 6-8 Indiens-farere årligt (16).

Moltke sendte projektet til direktionen, som drøftede sagen den 1. september; det var åbenbart noget specielt, for direktionen kunne fortælle, at mødet foregik hos hovedparticipanten J.F. Wever på hans landsted Enrum ved vedbæk "for at høre der om hans tanker", da han var "temmelig velbekendt" med Indiens-handelen; ellers foregik direktionsmøderne i kompagniets hovedkvarter på Christianshavn.

Direktionen svarede Moltke, at den længe havde ønsket handelen på Bengalen genoprettet. De var "ligeledes ... af de tanker", at man burde benytte lejligheden, mens krigsskibene var derude, og de ville derfor gerne forelægge sagen for generalforsamlingen. Men kompagniet måtte have sikkerhed for et godt resultat, og Felgenhauer måtte komme med flere oplysninger, hvis direktionen skulle overbevise generalforsamlingen; direktionen anså det i alt fald

for umuligt at få aktionærerne til at rejse en kapital på $\frac{1}{2}$ mio. rd. I øvrigt spurgte direktionen forsigtigt, om de skulle høre Felgenhauer nu, inden han åbenbart skulle rejse tilbage til Amsterdam, eller om det kunne vente. (17).

Allerede den 4. september, dagen efter at direktionen havde sehd sit svar, skrev Moltke tilbage fra Jægerspris, hvor han opholdt sig med kongen: Projektet om Bengalen var så vigtigt, at han allerede havde forelagt det for kongen, som var "genegen, samme i alle mulige måder at soutinere og understøtte". Moltke slog på, at kompagniet havde en god chance for at etablere sig i Bengalen nu, hvor krigsskibene var derude, og han anbefalede at forhandle med Felgenhauer snarest; hvis oplysningerne tegnede godt, anbefalede Moltke at lægge sagen op for generalforsamlingen (18).

Direktionen bad nu om flere oplysninger fra Felgenhauer, som imens var rejst tilbage til Amsterdam. Den 18. september svarede Felgenhauer meget selvsikkert: Han gik stadig ud fra, at han skulle være chef for ekspeditionen til Indien, og han måtte selv føre forhandlingerne i Bengalen - han havde i sin tid i hollandsk tjeneste forhandlet med nawaben. Han kunne ikke give konkrete kalkuler over bengalske varer, da priserne svingede meget, som direktionen burde vide; en besvarelse af de spørgsmål, som direktionen havde bedt ham om, ville kræve "selv en bog", og det var hans tid ikke til (19).

Moltke fik åbenbart kopi af Felgenhauers svar; den 28. september kunne han fortælle direktionen, at kongen nu havde læst brevet, og at kongen havde gentaget sine "allerhøjeste sentiments" om, at kompagniet burde benytte sig af Felgenhauers hjælp og "den bekendte derhos allernådigst givende lejlighed", d.v.s. krigsskibene. Moltke virkede i det hele taget meget besluttet og gik allerede ud fra, at Bengalen skulle fremmes; han anbefalede direktionen at forhandle med Felgenhauer, når han kom til landet igen, og dernæst indkalde generalforsamlingen. Moltke lagde op til, at drøftelserne i forsamlingen skulle ende med, at spørgsmålet om Bengalen blev overladt til et udvalg ligesom Malabarkysten året før (20).

Dernæst kommer en periode uden spor af sagen, måske fordi man ventede på, at Felgenhauer skulle nå frem. Men i direktionsmødet den 19. oktober blev der fastsat en generalforsamling den 22., og dagsordenen blev godkendt; det hedder, at formålet var at orien-

tere om ekspeditionen til Indien "med videre". Moltke deltog i direktionensmødet, hvad han sædvanligvis kun gjorde et par gange årligt (21).

I generalforsamlingen den 22. oktober orienterede Moltke først om at kongen havde bevilliget tropper og skibe til Tranquebar. Han pegede på, at kompagniet nu havde chancen for at generhverve loger i Bengalen på gunstige vilkår i ly af ekspeditionen. Han anbefalede forsamlingen at bede kongen om at dirigere krigsskibene til Bengalen; det ville "give meget mere anseelse og eftertryk i sagen hos Den store Mogul", end hvis de danske forhandlere rejste til Bengalen på et af kompagniets skibe. Han nævnte også, at Felgenhauer, som var sagkyndig på området, havde tilbudt sin hjælp. Rent praktisk foreslog Moltke, at detailspørgsmål om Bengalen "og ellers anden negotie i Indien" blev afgjort af direktionen og et udvalg blandt aktionærerne. Udvalget skulle også opsætte instrukser for ekspeditionens ledelse, idet Moltke dog forsigtigvis tilføjede, at kongen skulle godkende instrukserne for krigsskibenes chefer. Direktionen lagde forsigtigt op til, at aktionærerne skulle indskyde en handelskapital på 240.000 rd., men sådan at udvalget kunne gå op til 320.000 rd.

Forsamlingen blev åbenbart en succés: Aktionærerne vedtog forslaget og udtrykte sin taknemmelighed over kongens "højpriselige assistance"; udvalget fik endda ret til at udskrive endnu større kapitaler til handelen (22).

E. Udvalget i arbejde.

Udvalget, som blev nedsat den 22. oktober, fik en fornem sammensætning: Forsamlingen udpegede 10 medlemmer, heraf 5 af købmandstanden og 5 af kongens øverste embedsmænd, heraf flere af medlemmerne af Geheimerådet, kongens rådgivere (23).

Der er bevaret oplysninger om to møder mellem udvalget, direktionen og Moltke den 29. oktober og den 12. november; der har tilsyneladende også været to forudgående møder mellem udvalgets sekretær og direktionen og mellem disse og Felgenhauer. Reelt lå hovedtrækkene i udvalgets beslutninger fast allerede før den 29. oktober; f.ex. blev det uden videre skriftlige overvejelser besluttet, at aktionærerne skulle indskyde 400.000 rd. i kapital til Bengalen - kompagniets hidtil største udrustning til Indien. Moltke har tilsyneladende fulgt arbejdet tæt, da flere arbejds-papi-

rer er bevaret i hans arkiver; efter skriften at dømme var udvalgets sekretær muligvis Moltkes kabinetssekretær H.C. Esmarck (24).

Udvalget skulle tage sig af ekspeditionens ledelse og mål. Moltk havde åbenbart stillet Felgenhauer en ledende post i udsigt; det passer godt med, at han også senere viste sin tillid til udenlandske eksperter i indiske forhold. Sekretæren gik øjensynlig også ud fra, at Felgenhauer skulle være leder af forhandlingerne i Bengalen, men det indledende møde med direktionen førte åbenbart til, at Felgenhauer og de to skibschefer, Reichardt og Sivers, i fællic skulle forhandle som "kommissærer". Direktionens tillid til Felgenhauer var åbenbart mere behersket; de accepterede, at han skulle være forhandlingsleder i Bengalen, men de gav ikke noget løfte om fast ansættelse, når logen var forhandlet på plads (25).

I Bengalen blev der fra starten lagt op til en forhandlingsløsning, og der skulle ikke spilles særligt på krigsskibene: Når ekspeditionen kom til Tranquebar, skulle kommissærerne beslutte, om de straks ville rejse til Bengalen med et eller to af skibene, eller om Felgenhauer skulle rejse derop "incognito" og forhandle "en particulier"; i så fald skulle de to andre kommissærer rejse derop med et eller begge skibe, når den endelige traktat skulle indgås, og de skulle så vidt muligt få en returlast med fra Bengalen.

Udvalget var tydeligt utryk ved omkostningerne i Bengalen: Kommissærerne skulle afvise de gamle erstatningskrav fra 1714, og udvalget gik ud fra, at Stormogulen stadig var landets herre, så at danskerne blot behøvede at indløse og genbruge hans gamle firman. Hvis nye traktater blev nødvendige, skulle de skaffes billigst muligt; man så åbenbart bort fra bort fra guvernementets råd om, at man også måtte skaffe en traktat fra landets reelle herre, nawaben. Udvalget afsatte 100.000 rd. til traktat, anlæg af logen og startkapital til handelen, med en overskridelse på 10-20.000 rd. i nødsfald; beløbet skulle tages af den samlede kapital på 400.000 rd. I øvrigt fik kommissærerne et "kreditiv" fra kongen til Stormogulen (26).

I Tranquebar skulle de tre kommissærer og guvernementet i fællic overveje og gennemføre reformer i handel og administration. Denne opgave kom åbenbart til i sekretærens indledende møde med direktionen. Ideen vidner om mistillid til de udsendte, men udvalget

var ikke rede til at udrense guvernementet; kommissærerne fik dog bemyndigelse til at afsætte koloniens embedsmænd uden persons anseelse og indsætte nye, hvis de fandt noget "misligt" (27).

Udvalget vedtog disse retningslinier i sit sidste møde den 12. november, og Felgenhauer fik sine instrukser, som var i overensstemmelse hermed; han fik tilsyneladende også titel som "kongelig kommissær udi Indien". Samtidig gav direktionen ordre til guvernementet om, at det skulle bistå kommissionen med at udføre dens opgaver (28).

Udvalget skulle også lave udkast til instrukser til militæret; disse udkast blev opsat umiddelbart efter udvalgmødet den 29. oktober, og de afspejlede udvalgets ideer om, hvordan styrkerne skulle anvendes: De militære chefer skulle samarbejde med guvernementet om anvendelsen af skibe og tropper. Hovedsigtet - udover det rent defensive - var at erhverve de nærmeste distrikter af Tanjore i forståelse med nayaken, idet man skulle tilbyde ham dansk beskyttelse imod hans fjender, hvis han overdrog danskerne distrikterne for en årrække. Om nødvendigt skulle cheferne foretage en "ambassade" til nayakens hovedstad Tanjore. I øvrigt skulle skibene kunne anvendes til ekspeditioner på kysten, som ikke var nærmere specificerede. Endelig skulle guvernementet have ret til at holde dele af korpset tilbage, når skibene hjemgik (29).

F. Instrukserne til tropperne.

Spørgsmålet var nu, hvilke mål staten satte for den militære ekspedition til Indien. Det var en afgørende dansk interesse at være neutral i de hyppige stormagtskrige i 1700-tallet; samtidig havde Danmark et neutralitetsforbund med Frankrig, som regeringen anså for at være den bedste garant for danske interesser (30).

Hverken guvernementet, direktionen eller udvalget havde tilsyneladende overvejet, at en dansk indblanding i krigene på Coromandelkysten let kunne føre til konflikt med franskmænd eller englændere, Moltke kan ikke have været uvidende om problemet, men jeg er ikke stødt på overvejelser herom; men allerede i august havde han orienteret J.H.E. Bernstorff, den kommende leder af udenrigstjenesten (Tyske Kancellis Udenlandske Afdeling), om at der var planer om en ekspedition til Tranquebar, men som en defensiv foranstaltning.

Der var i alt fald lagt en forsigtig kurs, da oversekretæren for Tyske Kancelli, grev Berckentin, den 18. september orienterede de danske ambassadører i Paris og London: De skulle forsikre de respektive regeringer om, at ekspeditionen kun skulle forsvare danske interesser og ikke blande sig i krigene i Indien. Ambassadøren i Paris, Ditlew Rewentlow, fik særlige instrukser: Hvis den franske regering spurgte om formålet med ekspeditionen, skulle han forsikre, at danskerne ikke ville støtte indiske fyrster, der var i krig med franskmændene; til gengæld smigrede danskerne sig af ("nous nous flattons aussi"), at franskmændene ikke ville støtte danskernes fjender (31).

Den neutrale linie blev slået fast den 13. oktober i kongens instruks til chefen for korpset, oberstløjtnant Strobel: Tropperne skulle forsvare Tranquebar imod ethvert angreb, og de måtte bruges til at erobre land fra fyrster "in den benachbarten Gegenden". Men til slut var det tilføjet, at det var "ausdrücklich untersagt" at sætte korpset ind i stridigheder, hvor europæiske magter "interessiert seye oder verwickelt sein möge"; korpset måtte hverken hjælpe indiske stater mod europæerne eller hjælpe europæiske kolonier imod inderne (31).

Allerede før udvalget begyndte sit arbejde, var mulighederne for en offensiv anvendelse af tropperne således blevet stærkt begrænset. Kompagniets ledelse og udvalget blev ikke underrettet herom i begyndelsen, selvom overkrigssekretæren, general Lerche, sad i udvalget. Først den 1. november, umiddelbart efter at udvalgssekretæren havde opsat udvalgets udkast til militære instrukser, fandt general Lerche tiden inde til at sende de rigtige instrukser for korpset. Der var sket en vigtig ændring, som vel var inspireret af udvalgets udkast, idet korpset skulle blive i Indien, så længe uroen fortsatte; men der var ikke ændret ved neutralitetsklausulen (32).

Kongens instruks til skibscheferne kom den 7. november: De to chefer skulle deltage i kommissionen sammen med Felgenhauer og tage sig af de militære anliggender sammen med guvernementet. Skibene skulle blive et år i Indien, og de kunne bruges til ekspeditioner, alt efter hvordan forholdene var, når ekspeditionen nåede frem. Skibscheferne og guvernementet måtte gerne tilbyde Tanjore dansk assistance, men kun imod indiske stater, "som ej med andre europæiske puissancer, med hvilke vi leve i fuldkommen harmoni eller

fred, i virkeligt forbund står eller i krig er indflettede" - d.v.s. atter en neutralitetsklausul. Heller ikke i Bengalen var der lagt hårdt op, skibscheferne skulle blot "foretage det fornødne". Kort efter lagde Moltke og direktionen endda op til en endnu forsigtigere kurs i Bengalen: Da ekspeditionen var på falderebet, instruerede de skibscheferne om, at man så vidt muligt skulle sende en underhandler til Bengalen og vente med at sende krigsskibene derop (33).

I øvrigt er der ikke bevaret nogen reaktioner fra kompagniets ledelse på neutralitetsklausulen; man hæftede sig åbenbart ved de lyse sider: I en kommentar til, at korpset kunne holdes tilbage i Indien, hedder det, at der "allernådigst er akkorderet mere, end hvad underdanigst er forlangt" (34).

G. Den franske forbindelse.

Der skete også nogle forberedelser på den diplomatiske front: I oktober 1751 meldte den danske ambassadør i Paris, Ditlew Reventlow, at han havde forklaret sig om ekspeditionen til Tranquebar, og at den franske udenrigssekretær, de Saint Contest, havde udtrykt fuld forståelse over det danske initiativ (35).

Flere måneder senere, den 21. februar 1752, vendte Reventlow tilbage til emnet: Han indberøttede hjem om det franske indiske kompagnis forhold; en passant bemærkede han, at en af de ledende i kompagniet havde fortalt ham, at kompagniet havde beordret sin generalguvernør i Indien at bistå den danske ekspedition. Reventlow tilføjede, at det franske kompagni derved handlede "en conformité de l'insinuation, que j'ai fait de l'envoy des fregattes"(36).

Det ses af den franske generalguvernør Dupleix' breve til den hjemlige ledelse, at han havde fået ordre til at bistå danskerne. Og han fortalte danskerne i Tranquebar, at ordrene kom fra den franske premierminister og kompagniet; han tilføjede, at hans tilbud om bistand til danskerne var "en consequence des ordres, que j'ai reçu de ma cour et ce que le ministre de celle de Danemark a fait représenter" (37).

Disse udsagn kan forstås sådan, at Reventlow direkte har bedt om fransk støtte til ekspeditionen - i så fald en liberal fortolkning af instruksen af 18. september. Det er muligt -selvom jeg ikke har fundet noget herom - at Reventlow havde yderligere instrukser, f.ex. fra Moltke, som i andre sammenhænge korresponderede direkte

med Reventlow; det var åbenbart ikke usædvanligt, at Moltke havde parallel korrespondance med de danske ambassader udenom Tyske Kancelli (38).

Hvis det er rigtigt, at den danske ambassadør i Paris er blevet pålagt at lægge et ord ind for fransk støtte til danskerne, er det et vidnesbyrd om, at Moltke og andre må have erkendt, hvor svagt danskerne stod - måske ikke mindst i Bengalen; i den situation var det nærliggende at benytte sig af Frahkrig, som jo var Danmarks alliancepartner.

H. Felgenhauer.

Som nævnt synes direktionen betænkelig ved Felgenhauer, og han havde heller ikke selv nogen situationsfornemmelse; allerede i et møde med direktionen i oktober kredsede han om, hvor mange venner og slægtninge han ville have med ud, og deres forplejning undervejs. I øvrigt synes han utryg ved situationen; den 28. oktober bad han således Moltke om kopi af de kommende instrukser for at se, om han kunne påtage sig opgaverne (39).

Som afrejsen nærmede sig, skulle direktionen få rig lejlighed til at blive træt af Felgenhauer. Han skulle rejse ud med et kompagniskib samtidig med de to krigsskibe; efterhånden ville han have flere og flere venner og slægtning med - til sidst 30 personer. Moltke prøvede åbenbart at få ham til at reducere følget lidt, men den 24. november skrev Felgenhauer til Moltke "ikke uden sindsforstyrrelse og empfindtlighed", at han ikke ville rejse ud. Han havde forstået det sådan, at han end ikke måtte få sin nærmeste familie med, og han mente, at "slet intentionerede" derved søgte at chikanere ham ud for at skade ekspeditionen. For at gøre elendigheden komplet lå de to krigsskibe sejklare på Helsingørs rhed med korpset ombord. (40).

Udvalget måtte atter samles den 29. november. Det var umuligt på så kort tid at "opspørge" andre talenter, og derfor udpegede udvalget en ingeniørrofficer i Tranquebar, kaptajn Johan Ernst Kyhn, til kommissær i stedet for Felgenhauer. (41).

Reichardt og Sivers havde allerede fået nyheden om Felgenhauer, og de skrev den 28. november til direktionen, at de tvivlede på, om de kunne klare opgaverne som kommissærer uden Felgenhauers bistand (42).

Den 30. november sendte direktionen de sidste instrukser til Reichardt og Sivers, og de fik meddelelse om Kyhns udnævnelse; men inden brevene nåede frem, var de to krigsskibe stået Sundet ud (43).

Felgenhauer holdt ikke distancen. Måske gav han op på grund af utilfredsstillende vilkår, men det er også muligt, at han reelt ikke var interesseret i opgaven. Reelt ved vi intet om hans talenter, men jeg mener, at der var træk af en charlatan over ham. I alt fald lykkedes det ham at holde sig gode venner med Moltke i nogen tid endnu (44).

I. Bag kulisserne.

Den militære ekspedition til Indien var en usædvanlig magtdemonstration efter dansk-indiske forhold, og det var en betydelig gratis bistand fra staten til kompagniet.

Men det var klart slået fast i instrukserne, at styrken ikke måtte involveres i krigene på Coromandelkysten. Derfor kunne korpset ikke bruges til handler om land med nayaken af Tanjore, så længe han var involveret i den engelsk-franske skyggekrig på kysten. Som det tegnede sig ved ekspeditionens afrejse, kunne den formentlig kun bruges defensivt, til at beskytte Tranquebar mod trusler og angreb. Heller ikke i Bengalen var der reelt lagt op til en militær indsats.

Noget andet var, at ekspeditionen kunne have en demonstrationsværdi overfor de andre kolonimagter, som en tilkendegivelse af, at kolonierne i Indien var en vigtig dansk interesse.

Tilsyneladende søgte den danske regering også at mobilisere bistand i Indien fra Frankrig, Danmarks alliancepartner. I så fald var det et realistisk alternativ til en aktiv dansk militær indsats derude at benytte sig af en stærkere magts bistand - så længe det ikke gik ud over neutraliteten.

Det var helt i overensstemmelse med overordnede danske politiske mål at holde sig neutral i konflikterne i Indien. Ud fra Moltkes position i det danske politiske system går jeg ud fra, at det hele tiden har stået ham klart.

Men kompagniet blev først meget sent underrettet om neutralitetsklausulen. Hvorfor skulle generalforsamlingen tro, at kongens militære bistand frit kunne bruges til kompagniets fordel? Jeg ken-

der ikke overvejelserne, men jeg mener, at der var en sammenhæng mellem denne fortielse og lanceringen af Bengalen: Statens militære hjælp skulle skabe optimisme og en følelse af forpligtelse i kompagniet, så at direktion og generalforsamling slugte omkostningerne og risikoen i Bengalen; trods alle forsøg på optimisme tegnede en ny loge i Bengalen til at blive dyr, og al direktionens væveri i 1740-erne viser, at tanken gjorde ondt.

Det må være grunden til, at ekspeditionen og dens mål skulle hemmeligholdes, indtil Bengalen var på plads (45).

Jeg kender ikke forløbet, men i alt fald må direktionen have bedt Moltke om at skaffe tropper til Coromandelkysten, efter at guvernementets dystre indberetninger var nået frem - det var Moltkes gængse rolle som præsident at tage sig af det. Derefter må der være sket en kobling til Bengalen; men det tog åbenbart tid, og sagen var ikke moden til forelæggelse for generalforsamlingen den 25. august.

Felgenhauer fik rollen som promotor af Bengalen. Jeg ved ikke, om han tilfældigt dukkede op med sine projekter og dermed startede sagen, eller om der var kredse, der fra starten så mulighederne for at koble Coromandelkysten og Bengalen, og som allerede havde kontakt til Felgenhauer og aktiverede ham på rette tid (46).

I alle tilfælde må ekspeditionen til Tranquebar - udover en eller anden mission på Coromandelkysten - også have haft en større eller mindre uofficiel rolle som "lokkemad" m.h.t. Bengalen.

Hvem stod bag Bengalen? Jeg mener, at Moltke var hovedmanden; i alt fald havde han klart rollen som indpisker overfor direktionen, da projektet om Bengalen skulle fremmes.

Det er naturligt at se Moltkes initiativer som et led i regeringens økonomiske politik - at sikre adgangen til vigtige oversøiske markeder. Han må have haft et bagland i administrationen, som har støttet ham med råd og dåd, men det har jeg desværre ikke kunnet rekonstruere (47).

Spørgsmålet er, hvor stor konflikt der var mellem statens overordnede økonomisk politiske mål og kompagniets privatøkonomiske mål. Direktionen var tilsyneladende tung at få med på ideen om Bengalen. Før havde den været interesseret, men den tøvede åbenbart, da det blev aktuelt. Enten var direktionen reelt skeptisk, eller også ville den holde ryggen fri for senere kritik fra generalfor-

samlingen; betænelighederne kan også skyldes Felgenhauers person.

Men det er muligt, at kompagniets ledelse var splittet, og at nogle var for Bengalen. Helt forsøgsvis kan man pege på hovedparticipanten Wewer, som tidligere havde haft interesser i Vestindiens-handelen sammen med Moltke, og som lagde lokaler og rådgivning til i et vigtigt møde om Bengalen. I så fald må disse kredse og Moltke i fællig have formuleret politikken og midlerne; desværre har jeg ikke kunnet rekonstruere denne proces.

VI. MALABARKYSTEN 1752, CALICUT.

I maj 1751 fik guvernementet ordren hjemmefra om logen i Calicut, men forberedelserne begyndte først i august samme år. Guvernementet fandt en "bekvem lejlighed" til at sende en forhandler til Calicut, da man atter var nødt til at sende et skib hjem via Malabarkysten for at komplettere ladningen. Soetmann var jo allerede udpeget som leder hjemmefra, og han og et lille følge, en assistent, en officer og nogle soldater, sejlede fra Tranquebar den 1. november 1751 med kompagniskibet "Kronprinsessen af Danmark" (1).

Den 12. januar 1752 gik "Kronprinsessen" ind til Calicut, og skibet hjemgik den 4. februar efter at have taget en supplerende ladning peber ind. Herefter begyndte Soetmann sine forhandlinger med zamorinens hoffolk. "Til min største forundring" konstaterede han, at den minister, som han havde forhandlet med i 1749, Unisevar, intet kendte til det tilbud, som Soetmann dengang havde berettet hjem om; hoffet forlangte nu 25.000 rupier for en traktat uden nogen form for toldlettelser. Soetmann fremhæver, at han gentagne gange fastholdt det gamle tilbud, og til sidst, den 11. marts, enedes man om noget, der lignede det gamle udspil: Zamorinen fik de 8.000 rp., som var nævnt dengang, og en gave på 2.500 rp.; desuden ville zamorinen kræve 12.000 rp. for at bygge logen, men beløbet kunne afkorte i tolden i de første år, som det oprindeligt var tilbudt (2).

Zamorinen havde hele tiden været bortrejst til en religiøs fest, men nu var han atter i Calicut; den 7. april fik Soetmann foretræde for ham, og aftalen blev bekræftet. Dernæst blev logens areal udstukket; det var beskedne områder, det

drejede sig om til en loge: 80 x 240 meter (3).

Til slut skulle den formelle traktat indgås; Soetmann fortæller, at han og hoffolkene forhandlede et par dage og nætter i træk, indtil parterne underskrev traktaten den 2. maj 1752; samme dag nedlagde han grundstenen til den danske loge.

Soetmann siger intet om, hvad det var, der krævede så intense forhandlinger til slut. Men traktaten er interessant: Danskerne fik ret til at handle i Calicut; de skulle betale samme told til zamorinen som franskmændene, der jo allerede havde en loge på stedet; til gengæld stod de under zamorinens beskyttelse. Men hvis nogen magt, "hvem det endog være kan", viste "insolence" imod zamorinen, skulle danskerne levere ham våben og ammunition til gængs pris og stille artillerister til hans rådighed. Danskerne skulle også låne zamorinen kapital til gængs rente, hvis han ønskede det. Bestemmelserne var meget vidtgående; de skabte risiko for konflikter med andre stater på kysten såvel som de europæiske kolonimagter, og i øvrigt forudsatte det, at danskerne overhovedet var i stand til at levere de ønskede mængder våben. Disse spørgsmål ses ikke at være overvejet nogetsteds; antagelig har Soetmann fundet, at bestemmelserne var prisen for at få adgang til Calicut. Forløbet viser også, at zamorinen var interesseret i at have danskerne som alternative våbenleverandører; det må ses i lyset af zamorinens konflikter med hollænderne og de indiske nabostater (4).

Soetmann oplyser, at englændere og franskmænd bagtalte danskerne i Calicut, og at den franske tolk blev arresteret af sine egne, da han ville bistå Soetmann i hans forhandlinger med hoffet. Vi får også at vide, at kystens gamle herrer, hollænderne, sendte en protest til zamorinen i anledning af traktaten med danskerne. Det havde dog ingen virkning; zamorinen var i en position, hvor han stadig kunne vælge sine europæiske handelspartnere (5).

Soetmann havde allerede et nyt udspil klar: Da "Kronprinsessen" gik nordpå langs Malabarkysten mod Calicut, passerede man Travancore. Undervejs tog Soetmann forbindelse til landets "øverköbmand", Mohammad Mestri, som bestyrede kongens monopol på peberhandelen. Denne gav danskerne tilladelse til at lægge til i Colachel, den vigtigste havn i Travancore, lidt nord for Indiens sydspids, Cap Comorin; skibet indtog en del peber, in-

den rejsen gik videre til Calicut den 29. december. Ved afrejsen fra Colachel skrev Soetmann, at han flere gange var blevet budt til audiens hos kongen af Travancore, som ville tilbyde danskerne en loge; Soetmann havde dog undslået sig med den begrundelse, at han ikke havde nogen fuldmagt til at forhandle om en loge. I øvrigt tegnede den nye forbindelse godt: Mohammad Mestri havde allerede bestilt våben m.v. Soetmann anbefalede derfor, at kompagniet tog mod tilbudet om logen (6).

Guvernementet var positivt; det mente at vide, at der var bedre og billigere peber i Colachel end i Calicut; Soetmann fik derfor ordre til at holde forbindelsen med Mohammad Mestri ved lige.

Tilsyneladende var det tilfældighederne, der førte danskerne først til Calicut, siden til Travancore. Soetmann påstod ganske vist, at han allerede kunne have fået en loge i Travancore, da han første gang besejlede kysten i 1749, men der er intet i øvrigt til at bekræfte hans påstand (7).

VII. DEN STORE EKSPEDITION, 1752-53.

A. Ekspeditionen ankommer, juli 1752.

Den 5. juli 1752 ankom de to danske krigsskibe, "Nældebladet" og "Bornholm", til Tranquebar. Overraskelsen var stor i kolonien, men nu skulle hverdagen begynde (1).

Vi kender fortrinsvis ekspeditionens forløb og resultater fra den protokol, som kommissærerne og guvernementet førte; indholdet er neutralt og udglattende; protokollen er ført af guvernementets sekretær J.W. Rafn. Desuden er der bevaret enkelte breve fra de to kommissærer i begyndelsen af deres ophold; guvernementets "generalbreve" hjem er ikke ret oplysende (2).

Som nævnt skulle de to kommissærer, Reichart og Sivers, samarbejde med guvernementet om opgaverne. Kommissærerne sammenkaldte derfor guvernementet til to møder den 8. og 15. juli for at drøfte, hvorledes ressourcerne kunne anvendes i Tanjore og Bengalen. Jeg behandler disse møder under ét, da jeg mener, at en række problemer manifesterede sig allerede her (3).

I det daglige arbejdede kommissærer og guvernement sammen uden åbenlyse spor af konflikter i det bevarede materiale; guverne-

mentet stillede som nævnt en sekretær til rådighed for arbejdet, og kommissærernes henvendelser til indere og europæere blev oftest sendt i guvernør Bonsachs navn. Men som Struwe også beskriver det, synes der reelt at have været kold luft mellem parterne lige fra starten.

Guvernementet synes at have været modvillig overfor kommissionen. Man ser således allerede i de første møder, at guvernementet søgte at forhale arbejdet: Det foreslog, at parterne ventede med at træffe nogen beslutninger, til direktionens sidste ordrer til kommissærerne var nået frem - der må menes de sidste instrukser efter Felgenhauers afgang, som jo ikke nåede frem inden ekspeditionens afrejse.

Kommissionen havde fra starten et dårligt indtryk af guvernementet og de øvrige udsendte danskere. I to breve til Moltke den 16. og 17. juli beklagede Reichardt og Sivers sig over, at der ikke var dygtige og pålidelige folk i kompagniets stab, som kunne erstatte Felgenhauer som kommissær; de skrev også pessimistisk om, "hvor liden håb vi ellers har til nøje at opfylde..." instrukserne hjemmefra.

Struwe forklarer konflikterne som et resultat af guvernementets træghed og modvilje mod indblanding hjemmefra. Det lyder i og for sig naturligt, og det lyder i det hele taget sandsynligt, at der må have været en kulturkløft mellem kompagniets handelsfolk og kongens søofficerer. Men jeg vil påvise, at der også må have været fundamental uenighed om mål og midler (4).

Bengalen blev drøftet "præliminariter" i det første møde den 8. juli som "et af hovedpunkterne ved denne kostbare udrustning". I det andet møde enedes kommissærerne og guvernementet om at sende en dansk forhandler "incognito" til Bengalen for at sondere mulighederne; derved undgik man, at de andre europæere opdagede danskernes hensigter og modarbejdede dem overfor nawaben. Først når logen var sikret, skulle kommissærerne drage derop med skibene for at indgå formel aftale med nawaben. Denne taktik var på linie med instruksen og med guvernementets tidligere forslag. Kommissærerne udpegede guvernementets reelle førstemand, seconde Meier, da de mente, at han var den eneste egnede i kolonien, men han undslog sig med, at han var uundværlig for kompagniets forretninger i Tranquebar. Man enedes i stedet om at udpege Soetmann, som beklageligvis

stadig sad som chef for den nye loge i Calicut (5).

Det er uklart, hvad parterne mente om forholdene på Coromandelkysten; det hedder blot om mødet den 8. juli, at deltagerne kom med "adskillige ræsonnements" om forholdene på kysten. Der var ellers sket store omvæltninger siden guvernementets indberetning fra januar 1751: I Carnatic havde en tronprætendent, Muhammad Ali, gjort oprør mod nawaben Chanda Sahib, som jo var franskmændenes protegé. Englænderne støttede Muhammad Ali, og snart kæmpede engelske og franske tropper mod hinanden, mens der var fred hjemme i Europa. Og i juli 1752, få uger før de danske skibes ankomst, vandt Muhammad Ali og englænderne en afgørende sejr; Chanda Sahib blev fanget og henrettet, og de franske tropper trak sig hastigt tilbage til deres hovedbase Pondicherry.

Tanjore deltog i krigen på Muhammad Alis side. Forudsætningerne havde ændret sig stærkt siden januar 1751: Den franske trussel mod Tanjore og koloniens bagland var væk, og Tanjore var, som guvernementet sagde ved anden lejlighed, i en "stærk alliance" med Muhammad Ali, den nye nawab af Carnatic, og englænderne.

Vi kan se, hvad man foreløbig konkluderede: Guvernementet meddelte i det andet møde den 15. juli, at danskerne ikke havde "noget fjendtligt på nærværende tid udestående", som krævede anvendelse af det udsendte militær. Man overvejede kort at sende skibene til Calicut for at få bedre handelsvilkår hos zamorinen, men det var ikke muligt p.g.a. vindforholdene. Kommissærerne og guvernementet enedes da om at lade skibe og tropper blive i Tranquebar "indtil bedre hen i tiden" (6).

Tilsyneladende, hvis man skal tro Sivers, lå der misinformationer bag denne forsigtige konklusion: Sivers fortalte senere, at det "os straks ved ankomsten blev sagt" - vel af guvernementet - at englænderne stadig holdt Tranquebars bagland besat, herunder også de 4 distrikter, som danskerne satsede på.

Hvis det er sandt, at guvernementet stod bag denne oplysning, har det handlet mod bedre vidende; englænderne havde for længst rømmet området. I så fald kan det forklares taktisk: Guvernementet havde tidligere udtalt sig for et samarbejde med englænderne mod franskmændene; måske skulle oplysningen overbevise :

kommissærerne om, at danskerne kun havde mulighed for at sikre sig koloniens bagland, hvis de handlede i samarbejde eller forståelse med englænderne.

Det fører videre til spørgsmålet om guvernementets holdning til ekspeditionen: Officielt var man meget tilfreds med den danske styrkedemonstration, men guvernementet lod dog direktionen vide, at man kunne have opnået flere fordele, hvis ekspeditionen var udsendt før. Reelt må der have været et problem for guvernementet: I 1751 havde man ønsket tropper til at sikre land ved en "handel" med Tanjore, og som nævnt gerne i samarbejde med englænderne. Men guvernementet må allerede i de indledende drøftelser have erkendt, at korpset ikke måtte bruges i stridigheder, hvor europæiske magter var involveret; der kunne kun blive tale om løsninger som guvernementets oprindelige forsøg overfor Tanjore i 1750, hvor man tilbød at tage distrikterne i dansk beskyttelse, men uden nogen "handel" med tropper. Det kan ikke have fremmet guvernementets interesse. Man kan (jfr. nedenfor) konstatere, at guvernementet var skeptisk overfor de vilkår, der kunne opnås ved en "almindelig" forpagtning, mens det tilsyneladende var mere interesseret i de vilkår, man kunne opnå ved at handle om tropper for land med Tanjore. Jeg mener, at dette må være forklaringen på guvernementets interesse for denne sidste løsning (7).

B. De første forsøg, juli- september 1752.

Den 17. juli 1752 fik kommissærerne endelig direktionens sidste anvisninger. De kunne nu se, at kaptajn Kyhn skulle være deres medkommissær; problemet var blot, at Kyhn havde været død i tre kvart år, da direktionen udpegede ham som kommissær i efteråret 1751 (8).

I alt fald kan man konstatere, at Reichardt og Sivers tog initiativet overfor guvernementet, tildels p.g.a. en udefra kommende begivenhed: I et nyt møde den 21. juli fortalte Meier om en samtale, han havde haft dagen før med kommandanten i det franske Carical , le Riche. Kommandanten overbragte et budskab fra generalguvernør Dupleix: Han havde ordre fra regeringen og kompagniet hjemme i Frankrig til at foreslå danskerne et samarbejde i Indien; han gik ud fra, at danskerne havde til-

svarende ordrer om at samarbejde. Meier fortalte også, hvordan le Riche "ligesom af sig selv" havde nævnt, at det var forståeligt, hvis danskerne benyttede deres nye militære magt til at besætte de 4 distrikter; han havde også foreslået danskerne at indgå en forsvarsalliance med franskmændene, så at de kunne fastholde de 4 distrikter overfor Tanjore.

Gouvernementet og kommissærerne mødtes atter den 26. juli. De var enige om, at franskmændene formentlig ville "sondere" formålet med ekspeditionen "på en subtil og den franske politesse helt gemäss måde", og de frygtede, at franskmændene var ude på at udnytte danskerne til deres "projekter". De besluttede derfor at lade Meier give le Riche et henholdende svar.

Få dage efter, den 1. august, modtog guvernør Bonsach en henvendelse fra Dupleix, som foreslog et dansk-fransk samarbejde, en "concert"; han oplyste, at han havde ordre hjemmefra om at etablere dette samarbejde, og han gik ud fra, at danskerne havde tilsvarende ordrer; i øvrigt havde han allerede givet sine kommandanter i Indien ordre til at bistå danskerne (9).

Den 4. august opsatte kommissærerne og gouvernementet deres svar: Danskerne havde ingen ordrer om et samarbejde med franskmændene, men deres instrukser tog i øvrigt hensyn til det gode forhold mellem de to lande. Samtidig bad de om fransk bistand med at få den danske loge i Bengalen igen. Dupleix lovede straks at bistå hermed (10).

Jeg kender ikke Dupleix' instrukser, men danskernes analyse af hans motiver lyder rimelig. Kommissærerne og gouvernementet har ikke kendt Ditlew Reventlows beretning fra februar om, at Dupleix havde fået ordre til at bistå danskerne. De var åbenbart enige om at mistro franskmændene og undgå et samarbejde - Sivers omtalte le Riches følere som "en hel hoben skønne propositioner". For gouvernementet var denne linie i overensstemmelse med deres hidtidige holdning til franskmændene. Kommissærerne støttede sig til deres instrukser om dansk neutralitet, altså overordnede danske politiske hensyn; Sivers understregede senere overfor Moltke, at "intet ord er echaperet", som kunne berettige Dupleix til at kræve "nogen avantage fra os, som vi ifølge hans majestæts ordre måtte vægre ham".

Men danskerne blev reelt afhængige af franskmændene, når de lod dem hjælpe sig i Bengalen. Der er ikke bevaret diskussioner herom, men det må have været klart, at det herefter var begrænset, hvor meget danskerne kunne gå mod franske interesser på Coromandelkysten (11).

Ønsket om fransk hjælp i Bengalen må hænge sammen med danskernes usikkerhed overfor opgaven. Allerede i juli havde Reichardt og Sivers betroet Moltke, at det måske "blev en absolut nødvendighed at opsætte det (Bengalen) noget". Og inden man bad franskmændene om bistand, havde kommissærerne faktisk gjort et behjertet forsøg på at få en dansk forhandler afsted til Bengalen: Den 26. juli gjorde de guvernementet opmærksomhed på direktionens "begærlighed" efter et resultat i Bengalen; de mente ikke, at Soetmann kunne nå derop inden efterårsstormene, og derfor beordrede de nu Meier afsted. Men i parternes næste møde, den 3. august, fastholdt Meier, at han ikke kunne påtage sig opgaven i Bengalen, og nu henviste han til sit dårlige helbred. Kommissærerne måtte bøje sig trods deres protester (12).

I det mindste havde le Riches venlige forslag om at besætte de 4 distrikter bragt Tanjore på dagsordenen; Sivers siger, at kommissærerne først nu, den 21. juli, blev klar over, at området ikke mere var engelsk besat. I alt fald gik det nu hurtigt: samme dag vedtog kommissærerne og guvernementet at skrive til nayaken af Tanjore, Prabhat Singh, om at få distrikterne overladt "på en eller anden ræsonnabel og fornuftig måde".

Den 5. august drøftede parterne et udkast til henvendelsen, men ifølge Sivers måtte det ændres, da han og Reichardt "ikke var tilfredse med det forhen opsatte"; brevet blev først sendt den 17. august:

Bonsach meddelte nayaken, at den danske konge havde sendt en "anseelig" styrke for at forsvare kolonien. Han beroligede nayaken med, at ekspeditionen havde ordre til at samarbejde med Tanjore; han foreslog derfor, at nayaken forpagtede de 4 distrikter til danskerne i en årrække, så at de var beskyttet imod plyndring i krigstid. Tonen var i øvrigt skarp: Danskerne var utilfredse med, at distrikterne havde været overdraget til englænderne, og man gjorde opmærksom på, at danskerne nu var stærke nok til at afvise ethvert angreb på distrikterne; "vi forbigår at melde, hvad man i så måder kan sige herom". Endelig tilbød Bonsach at sende

en "ambassade" til nayaken i hans hovedstad Tanjore for at forhandle om overdragelsen af distrikterne.

Det var guvernementets gamle model fra 1750, at tilbyde at beskytte distrikterne under det neutrale danske flag, men uden i øvrigt at engagere sig i stridighederne på kysten; denne gang var tilbudet blot ledsaget af diskret spillet på danskernes nye militære styrke. Det var i overensstemmelse med kommissærernes instrukser, og det må have været en taktik efter deres hoved - Sivers bemærkning om mødet den 5. august tyder på uenighed med guvernementet om linien (13).

Der var dog åbenbart plads til en hårdere kurs i nødsfald: I september samme år instruerede Sivers guvernementet om, at det skulle besætte de 4 distrikter og forsvare dem mod ethvert angreb, hvis franskmændene angreb Tanjore; området skulle returneres til nayaken, når der blev fred (14).

Nayaken reagerede ikke på Bønsachs henvendelse. Men der kom en reaktion fra hans allierede, Muhammad Ali, som nu var engelsk indsat nawab af Carnatic. Allerede før, i august, havde han sendt Bønsach en føler om dansk venskab, som var blevet besvaret høfligt; ellers havde der ikke været nogen kontakter med den engelske lejr. Men nu, den 2. september, modtog danskerne en opfordring fra nawaben om at bevare deres hidtidige venskab med Tanjore. Bønsach forsikrede straks Muhammad Ali om danskernes fredelige hensigter overfor Tanjore, og han bad ham også om at påvirke nayaken til at overlade distrikterne til danskerne. Bønsach tilføjede dystert, at "det skulle gøre os så inderlig ondt", hvis danskerne blev nødt til at tage initiativer overfor Tanjore, som kunne vække nawabens "misfornøjelse".

Hvis det var ment som en diskret trusel, bed den ikke på Muhammad Ali. I et brev, som danskerne modtog den 23. september, udmalede han, hvorledes han havde besejret Dupleix: "Mine folk har været så grumme og forbitrede mod ham som de hidsigste tigre". Han gjorde også opmærksom på sin alliance med englænderne, og han opfordrede atter danskerne til at holde fred med Tanjore (15).

Sidst i september fortrak krigsskibene fra Tranquebar p.g..a monsunen. Allerede inden da var kommissionen blevet svækket: I august fik kommissærerne tid til at undersøge koloniens administration, men den 26. august døde kommandørkaptajn Reichardt pludselig; det er tankevækkende, at de to kommissærer netop

var begyndt på at undersøge en klage over uregelmæssigheder ved kompagniets lærredsindkøb; den sag blev nu stillet i bero. Sivers var ene mand tilbage af kommissionen, og han havde ikke mulighed for alene at kontrollere og styre guvernementet - langt mindre afsætte det, som der var mulighed for efter instruksen.

Sidst i september 1752 gik Sivers med de to krigsskibe til Achin på Sumatra i 3-4 måneder. Inden afrejsen konstaterede han, at Soetmann ikke kunne nå at rejse til Bengalen det år p.g.a. monsunen (16).

C. Vinteren 1752-53.

I begyndelsen af november rykkede Bonsach omsider for svar fra Tanjore; den 4. december fik danskerne en indbydelse fra nayakens minister, Manosiappa, til at sende en delegation til hoffet, men han nævnte intet konkret om de 4 distrikter.

Samtidig bad Bonsach atter Muhammad Ali lægge et ord ind for danskerne hos nayaken. Muhmmad Ali svarede positivt, og han spurgte samtidig, om danskerne ville hjælpe ham, hvis han bad om det.

Denne interesse for danskerne må ses i en større sammenhæng: I efteråret 1752 søgte Dupleix at samle nye allierede, og i november indgik han en alliance med maratterne, et krigerfolk længere nordpå (17).

Guvernementet diskuterede Manosiappas svar med den nye chef for korpset, major Johansen. De blev enige om at "smede dette jern, mens det var varmt", og den 29. december sendte de købmanden Wengedasela Setti til Tanjore som forhandler - det var ham, der havde haft samme opgave i 1750.

Wengedasela Setti skulle forhøre sig om forpagtningsvilkårene for de 4 distrikter; hvis de var acceptable, skulle han indgå en forpagtningaftale "præliminariter". Under drøftelserne forudlagde guvernementet vægt på at få gode forpagtningsvilkår, "da man endnu er ganske usikker om, hvad gode frugter det vil udvirke for kompagniet i fremtiden". Man stilede efter 10-20 års forpagtningstid, og der skulle være plads til et overskud

bl.å. til at holde de nødvendige tropper til at forsvare de 4 distrikter (18).

D. Nyt forsøg i Tanjore, foråret 1753.

Sidst i januar 1753 lå "Nældebladet" og "Bornholm" atter på Tranquebars rhed. Sivers tog nu energisk fat på sine opgaver; der var heller ikke meget tid til at opnå resultater, da skibene skulle hjem henad efteråret. Sivers fik således guvernementet til at udarbejde redegørelser om handelen etc., og han fik gennemført en række administrative forbedringer, som Struwe har beskrevet. Og i begyndelsen af februar besluttede han og guvernementet at sende Soetmann til Bengalen, i øvrigt med fransk bistand (19).

Men hvad Tanjore angik, lå danskerne nærmest stille. Den 8. februar kom Wengedasela Setti tilbage fra Tanjore med uforrettet sag; Manosiappa var faldet i unåde hos nayaken, og den nye minister udviste Wengedasela Setti efter lang tids resultatløst ophold (20).

Konflikterne på kysten tog til; i februar gik Mysore, en stat nord for Carnatic, over til franskmændene. Men danskerne holdt sig stadig fri af de stridende lejre: Allerede i januar havde franskmændene repeteret Duplex' gamle følere om en alliance, men Bonsach afviste dem atter. I februar ønskede franskmændenes nye allierede Mysore at få det danske korps overladt, til gengæld ville de gøre danskerne en tjeneste; tilsyneladende blev henvendelsen ikke besvaret. På samme tid, den 4. februar, svarede Bonsach endelig på Muhammad Alis henvendelse fra november: Han bad atter nawaben om at tale danskernes sag for Tanjore, men han svarede ikke på Muhammad Alis spørgsmål om dansk hjælp (21).

Ellers skete der intet, før Sivers den 9. marts mindede Bonsach om, at han for flere uger siden havde bedt om udkast til et nyt brev til nayaken om de 4 distrikter. Sivers påtalte forsinkelsen "af frygt for i sin tid at blive tillagt del i den sendrægtighed, med hvilken den tanjourske korrespondance i synderlighed drives". Tonen var pessimistisk: "Man eksponeerer sig så meget derved, at man til sidst intet kan udrette,

og sandt at sige, så tror jeg ikke uden med meget møje og særdeles indfaldende omstændigheder noget mere nu skal kunne udrettes".

Omsider den 20. marts udpegede Sivers og guvernementet en ny forhandler til Tanjore med samme mandat som Wengedasela Setti. Det var en anden af kompagniets lærredsleverandører, Selasela Setti; han var således en af kompagniets betroede forbindelser, og han var også velanskrevet hos nayaken; Han var åbenbart bl.a. blevet antaget som leverandør, fordi han havde gode forbindelser til nayakens hof, og for nylig, i december 1752, havde hoffet bedt om , at danskerne sendte ham som forhandler i stedet for Wengedasela Setti (22).

Den 2. april rejste Selasela Setti til Tanjore, og han kom først tilbage til Tranquebar den 6. juni; vi kender forløbet fra hans breve den 13. maj og den 1. juni og hans beretning efter hjemkomsten.

Selasela Setti fortalte, at han i lang tid blev holdt hen; men i maj kom den danske under-mediator ved hoffet, Sagosi Naik, med følere, om danskerne ville overlade nayaken 200 soldater; han stillede også i udsigt, at danskerne kunne få et af de 4 distrikter, Triculatzeri, i forpagtning.

Den 20. maj var Selasela Setti i audiens hos nayaken; som bekræftede tilbudet om forpagtningen af det ene distrikt; forpagtningen skulle gælde i 10 år; og afgiften skulle beregnes ud fra et år med rekordhøst (1735). Nayaken ville ikke bortforpagte andre distrikter: "Efterdi Eders principaler har et land, hvorudi vokser guld, hvorledes stikker det sig da hos dem at have så stor begærlighed efter et land, hvorudi vokser kun nulle (ris)?" Nayaken havde også et mundtligt budskab til guvernør Bonsach: Han ønskede at rekvirere danske tropper "i nødsfald" imod at betale deres sold - ifølge Selasela Settis senere beretning skulle nayaken ønske 3-400 mand. Nayaken sendte til slut Selasela Setti til Tranquebar for at forelægge forslagene; Sivers var velkommen til at komme til Tanjore for at indgå den endelige aftale (23).

Denne åbning må ses i sammenhæng med forholdene på kysten: I april 1753 gik franskmændene og deres nye allierede i offensiven, og snart kæmpede engelske og franske tropper atter imod

hinanden i Carnatic. Tanjore var fortsat i den engelske lejr, men blev ikke angrebet bortset fra strejftog af maratterne, franskmændenes allierede. I øvrigt havde nayaken taget Manosiappa til nåde igen, men det er ikke muligt at påvise, hvad det betød for danskerne (24).

Nayakens interesse i danske tropper hang naturligt sammen med denne udvikling. Hans tilbud om at forpagte Triculatzeri må også ses i denne sammenhæng; nayaken krævede ikke direkte tropper til gengæld for distriktet, men han erklærede dog, at han som modydelse for distriktet forventede danskernes venskab og beskyttelse mod "al vold og insolentier"; også under de senere forhandlinger ventede hoffet at få dansk goodwill gennem forpagtningen. På den anden side må nayaken have ment, at ét distrikt var tilstrækkelig indrømmelse, og han har måske frygtet andre europæeres "jalousi" ved at afstå mere, som Sagosi Naik senere hævdede.

Det er ikke klart, i hvilket omfang nayaken handlede på egen hånd, eller om hans allierede, Muhammad Ali og englænderne, stod bag. Ifølge Sagosi Naik var Muhammad Ali og englænderne i alt fald interesserede i, at nayaken enedes med danskerne om tropperne, og de skulle også have rådet ham til at være imødekommende vedrørende forpagtningen af distriktet. Sivers kunne også senere fortælle, at englænderne var interesserede i de danske tropper under forhandlingerne i Tanjore. Noget andet er, at de danske tropper måske ville gøre nayaken mindre afhængig af sine allierede, men jeg kender ikke nok til deres indbyrdes relationer til at kunne vurdere, hvor stor en rolle dette forhold spillede.

Hvor stor strategisk betydning havde det danske korps? Jeg kender ikke størrelsen af de engelske og franske korps i Carnatic på den tid, men i årene 1750-53 havde franskmændene sendt 2.500 mand til Coromandelkysten, englænderne ca. 2.000; det danske korps var nu reduceret til omkr. 250 mand p.g.a. trope-sygdommene. Danskernes styrker kan ikke have været afgørende, men de må have været en rimelig aflastning for den engelske lejr, hvis de kom under nayaken af Tanjores kommando (25).

Nu skulle danskerne finde en holdning til de nye udspil: Den 21. juni drøftede Sivers og guvernementet forpagtningen af

Triculatzeri; man foretrak et andet distrikt, Triquelour, som lå bedre for forbindelserne til indlandet, mens Triculatzeri var en "afkrog". Skulle danskerne nøjes med dette distrikt, måtte de have bedre vilkår: 20 års forpagtning og en væsentligt lavere afgift. Sivers og Meier regnede hver på de fordele, man kunne få ved forpagtningen; Sivers var mest optimistisk, da han bl.a. regnede med, at danskerne kunne forbedre høstudbyttet, og han anbefalede guvernementet at acceptere forpagtningen; men der var åbenbart uenighed, for det hedder, at "adskilligt (blev) på kompagniets vegne ventileret".

Guvernementet var også senere skeptisk om forpagtningsvilkårene; da Sivers drog til Tanjore i juli, frarådede guvernementet ham at antage nayakens vilkår (26).

Der er ikke bevaret overvejelser om overladelsen af tropperne, men Selasela Setti fortalte senere, at guvernør Bonsach gav ham et mundtligt budskab med til nayaken: "Ifald det skulle blive begæret", var danskerne villige til at holde 1-200 mand af korpset tilbage i Tranquebar, ud over hvad der var strengt nødvendigt til koloniens eget forsvar; dem kunne nayaken råde over imod at dække deres sold; Bonsach ønskede solden betalt ved, at nayaken overdrog danskerne et antal landsbyer. Efter et senere regnestykke skulle nayaken årligt yde et beløb på 8.300 pagoder til sold m.v.; beløbet svarede ifølge Sagosi Naik til skatteindtægterne fra 4-5 distrikter.

Guvernementet støttede i alt fald senere en sådan handel overfor Sivers, da han rejste til Tanjore for at forhandle med nayaken: De overlod spørgsmålet om tropperne til hans "bedste afhandling", men de håbede, at nayaken ville "resolvere til noget", enten imod land eller rede penge (27).

Det var imod instruksens hjemmefra at overdrage tropper til nayaken, mens han var involveret i europæernes krige på kysten. Sivers må have været vidende om nayakens ønske om overdragelsen, på et eller andet tidspunkt før afrejsen til Tanjore, men han sagde ikke fra. Umiddelbart kunne det forstås som, at Sivers var enig med guvernementet om at gennemføre overdragelsen, og at Bonsach blot blev benyttet som danskernes talsmand i dette spørgsmål, for at Sivers som kongens repræsentant ikke skulle blive kompromitteret. Men det passer ikke med, at Sivers rent faktisk sagde fra om tropperne, da han sad i Tanjore.

Jeg fortolker forløbet sådan, at guvernementet har lagt pres på Sivers for at få ham til at acceptere overdragelsen af tropperne, da de anså det for den mest fordelagtige måde at få en udvidelse af kolonien; jeg antager - jfr. Bonsachs mundtlige budskaber - at guvernementet har forhandlet separat med nayaken og først informeret Sivers om mulighederne, da sagen var "moden". Guvernementet kan have fået støtte fra korpsets nye chef, kaptajn H.H. Ca-stonier, som deltog i en række af møderne fra den 21. juni; han var indgift i de ledende kredse i kolonien. Selvom det ikke kan påvises, er det ikke udelukket, at guvernementet har fremmet ideen gennem Selasela Setti, da denne - som var guvernementets håndgangne mand - i april-maj forhandlede med hoffet; og senere, da Sivers var i Tanjore, påstod han, at hoffet havde forstået på Selasela Setti, at de kunne få tropperne med det samme.

Sivers havde grunde nok til ikke at sige klart fra om tropperne endnu: Han havde brug for at opvise resultater af den kostbare ekspedition, og det ses bl.a. af diskussionen om Triculatzeri, at hans ideal var en "traditionel" forpagtning af distrikterne. Men enhver forpagtning krævede en forhandling med nayaken, en "ambassade", og derved var Sivers i klemme: Hvis han ville have nayaken i tale, kunne han ikke på forhånd afvise en overdragelse af tropperne; og han måtte have guvernementets accept af ambassaden, da de skulle betale - og rent faktisk beklagede guvernementet sig da også over denne udgift (28).

Umiddelbart efter, den 22. juni, blev Selasela Setti sendt til Tanjore med de danske synspunkter, men han meldte tilbage, at nayaken fastholdt sine forpagtningsvilkår, og at han ikke ville betale tropperne med land, men i rede penge. Omsider den 11. juli kunne Selasela Setti fortælle, at nayaken nu indbød Sivers til at komme. Sivers må have stået klar, for allerede den 14. juli drog han af med sit følge: nogle officerer, 60 mand af korpset og et stort antal kulier. I øvrigt skulle han også forhandle om tilladelse til at slå nayakens mønt, fanoen, i Tranquebar; guvernementet havde taget dette op som et led i overvejelserne om at forbedre koloniens handel og økonomi (29).

E. Ambassaden til Tanjore, juli 1753.

Vi kender ambassaden fra Sivers' breve til guvernementet den 22. og 26. juli fra Tanjore og hans efterfølgende beretning den 6. august (30).

Den 20.- juli ankom Sivers og hans følge til nayakens hovedstad Tanjore, og i de følgende dage, fra den 21. til den 24. juli, havde Sivers flere møder med den danske under-mediator Sagosi Naik, som reelt var hoffets talsmand. Der kom intet ud af drøftelserne: Sivers argumenterede forgæves for en forpagtning af alle 4 distrikter, mens Sagosi Naik talte om overdragelsen af korpset.

Allerede nu, i et brev den 22. juli, gav Sivers udtryk for sin pessimisme: "Intet skal glæde mig mere end at være et middel til at fremme kompagniets nytte, men vor vilje kan ikke altid fremmes". Det må hurtigt have stået ham klart, som han skrev i et brev den 26. juli, at "soldaternes overladelse er den store anstødssten", d.v.s. at et dansk afslag her kunne blokere for forhandlingerne. Også i den senere beretning fra 6. august siger Sivers, at han allerede på dette stadium erkendte, at overdragelsen af tropperne var "den forborgne årsag til min hidkaldelse".

I den senere beretning fremhævede Sivers flere steder, at forhandlingerne om tropperne var håbløse, således ved omtalen af hans drøftelser med Sagosi Naik den 24. juli; det hedder, at Sivers allerede forudså, "hvor slet et udfald vores ting måtte få formedelst nægtelsen af denne sag (tropperne), som dog blev et nej, hvor net man end iførte det". Men der er intet, der tyder på, at han sagde fra overfor Sagosi Naik om overdragelsen af tropperne; tværtimod spillede han med i begyndelsen: I det første møde den 21. juli lovede han at opstille det danske forslag til vilkårene for overdragelsen, og dagen efter sendte han Sagosi Naik en kalkule over sold m.v., som nayaken skulle godtgøre. Det ses heraf, at et dansk korps på 200 mand skulle overlades nayaken i krigstid, og der var ingen betingelser om, hvem de måtte anvendes imod; danskerne skulle også sørge for nyrekruttering til korpset (31).

Den 24. juli kom Sivers i audiens hos nayaken, mens de medbragte danske soldater paraderede udenfor paladset. Sivers fortæller, at det var en ren høflighedsvisit; "imorgen, sagde kongen (nayaken), vil vi tale sammen, men uden alle disse ceremonier" (32).

Næste dag, den 25. juli, forhandlede Sivers med nayaken og hans ministre i flere timer. Nayaken ville kun drøfte overdragelsen af tropperne, og Sivers kunne berette i et brev til guvernemen-

tet den følgende dag, den 26. juli, at forhandlingerne var "meget fortrædelig og uangenehm", og at "man gik mig så nær med både fornuftige og snilde forestillinger", at han til sidst besluttede at erklære, at korpset ikke måtte bruges imod indiske fyrster, der var allierede med europæerne, og at korpset "virkelig" var udsendt til at forsvare Tranquebar. Men i det samme kom der bud til nayaken om, at franskmændene havde brudt med deres indiske allierede og var ved at rømme Carnatic. Nayaken erklærede straks: "Så kan Eders tropper nu overlades mig", men Sivers fik ham overtalt til at vente, til oplysningen var bekræftet; de blev åbenbart enige om, at Sivers skulle rejse tilbage til Tranquebar for at undersøge sagen; derpå skulle han vende tilbage til Tanjore.

Først nu, hvor Sivers var hårdt presset, søgte han at standse diskussionen om tropperne; på den anden side var parterne åbenbart villige til at sende spørgsmålet om tropperne til hjørnespark, og overfor guvernementet gav Sivers endnu udtryk for optimisme i brevet den 26. juli; hvis oplysningerne om franskmændene passede, "ville vore sager få en god fremgang til kompagniets fordel og hermed hans majestæts høje ordre strikt blevet fulgt". Han håbede endda, at oplysningerne skulle blive bekræftet før hans afrejse fra Tanjore (33).

Nu kom et nyt udspil på banen: Den 23. juli sendte guvernementet en kurer til Sivers med bud om, at franske tropper var på vej fra Pondicherry for at angribe Tanjore; guvernementet anbefalede Sivers at indretté sine "mesures" derefter (34).

Sivers fik budskabet den 26. juli, og han bad straks om audiens for nayaken. Men i et PS til det brev, han sendte til guvernementet samme dag, kunne han fortælle, at hoffet ikke troede på nyheden. Audiensen er beskrevet detaljeret i Sivers' beretning den 6. august, vel for at vise, at han havde forsøgt alt; Sivers lagde ud med det gamle forslag om, at danskerne skulle tage de 4 distrikter i beskyttelse - uden at overlade nayaken korpset; han må have ment, at han stod stærkere efter nyheden om franskmændene. Men nayaken gjorde klart, at den model var helt uinteressant: Ifølge Sivers sagde nayaken først ja til forslaget, men straks derpå afslog han: "Vil I sidde stille og se på, at resten af mit land borttages?", og videre: "Dersom Gud tillader de franske at have fremgang med mig, kan

de lige så vel tage de få distrikter med som resten". Desuden kunne han fortælle, at engelske forstærkninger var på vej - og rent faktisk ankom et kompagni engelske tropper til byen få dage efter, den 29. juli, på vej til Carnatic.

Sivers fortæller, at han nu bad om afskedsaudiens næste dag. I brevet den 26. juli lod han det se udramatisk ud - parterne ville vente på bekræftelse af rygterne om franskmændene - men den 6. august skildrede han det som et brud: "Jeg måtte da retirere og sådan som man siger en bon ordre", og han mente, at det "ikke bekom kongen (nayaken), det jeg kunne mærke" (35).

I et par dage aflyste hoffet afskedsaudiensen p.g.a. nayakens upasselighed. Sivers mødtes atter med Sagosi Naik, som fastholdt alle hoffets krav; derimod kunne retten til at slå nayakens mønt - som tilsyneladende ikke var drøftet før - ordnes for en passende pris. Omsider den 29. juli, da hoffet endnu engang havde udsat afskedsaudiensen, gav Sivers sine folk ordre til opbrud samme aften, "sådan lod jeg mig ikke med fornøjelse befale". Han lod dog pakke ud igen, da hoffet indbød ham til audiens næste dag (36).

Næste dag, den 30. juli, var Sivers atter i audiens, mens de danske soldater paraderede udenfor. Sivers præsenterer det som en afskedsaudiens, men det synes som om, at det var en generel forhandling om alle emnerne, som om parterne endnu søgte et resultat. Selve Sivers' gengivelse er tildels dunkel og upræcis, men tilsyneladende tog man først fat på spørgsmålet om tropperne: Sivers havde et formøde med Sagosi Naik, som forklarede, at nayaken havde tilbudt danskerne forpagtningen af det ene distrikt, Triculatzeri, i håb om, at de ville overlade ham korpset til gengæld; han kunne også fortælle, at Muhammad Ali og hans engelske militærrådgiver, major Stringer Lawrence, for nylig havde besøgt nayaken og rådet ham til at slå af på forpagtningssummen for at få en aftale med danskerne om tropperne. Sivers på sin side fremhævede alt, hvad der "kunne formilde nægtelsen af soldaterne".

Vi hører ikke om resultatet af drøftelserne, men der kom en pause, hvor chefen for de engelske tropper, der nu var i byen, op søgte Sivers i paladset for at udspørge ham om de danske tropper; Sivers siger, at han svarede henholdende.

Nu forsvandt tropperne åbenbart ud af drøftelserne, og parterne diskuterede forpagtningen af Triculatzeri og danskernes tilladelse til udmøntningen; drøftelserne foregik mellem Sivers og Sagosi Naik, som jævnligt konsulterede nayaken. Efter nogen tid fremsatte nayaken sit "endelige" tilbud; bla. ville han kun forpagte distriktet i 12 år, hvor guvernementet krævede 20 år. Sivers kom med et kompromisforslag, bl.a. om 15 års forpagtningstid; senere forsvarede han dette kompromis overfor guvernementet, vel for det tilfælde, at man senere skulle forhandle videre: Vilkårene var stadig acceptable for danskerne, og begge parter havde brug for et positivt resultat; Sivers mente at kunne mærke "den virkelige bekymring, man var udi, ved det vi ikke var vel tilfreds".

Men åbenbart var forhandlingerne nu forbi: Sagosi Naik meldte, at nayaken ville undersøge distriktet og dets indtægter nærmere, før han lagde sig fast på vilkårene; til gengæld ville danskerne få tilladelse til udmøntningen. "Efter sådan pinagtig negotiation" blev Sivers forestillet for nayaken selv, som bekræftede resultatet "ved sit hoveds bøjelse, hvorefter jeg og aftog min hat og hilsede". Dagen efter, den 31. juli, rejste Sivers hjem (37).

Sivers lagde bagefter luft til forhandlingerne og resultatet. Han lod skinne igennem, at opgaven fra starten havde været håbløs, "efterdi det ikke er sædvane at vente større fordele, omend man intet agter at gøre noget til tjeneste". Han forklarede, at det hele stod og faldt med troppernes overdragelse, men det emne var fortsat udelukket at diskutere: "Havde man bare overladt soldaterne udi Tanjores tjeneste, havde man kunnet fået alt det, som begæredes, og derimod fordi sligt ikke kunne overlades, var man os ikke favorabel".

Guvernementet kom ikke med skriftlige kommentarer til Sivers, men i deres generalbrev hjem beklagede de, at instrukserne om dansk neutralitet havde ødelagt alle forhandlingerne, endog også om Triculatzeri.

Sagosi Naik fortalte, at nayaken på sin side var bitter over, at danskerne havde nægtet at overlade ham tropperne "for en ringes skyld" (38).

Forhandlingerne i Tanjore blev fulgt med interesse: Den 28. juli kunne Meier fortælle, at le Riche i Carical var utilfreds med, at danskerne forhandlede med nayaken om tropperne. Det ses af Dupleix' korrespondance, at han også var underrettet om sagen, og at han var meget tilfreds med, at forhandlingerne endte uden aftaler. efter hans mening var det englænderne, der stod bag resultatet, da de ikke ønskede nogen alliance mellem nayaken og danskerne (39).

Jeg kender ikke de engelske vurderinger af forhandlingerne, men Sivers' opfattelse, at englænderne var interesseret i en handel om tropperne, lyder plausibel.

Det var ret forudsigeligt, at ambassaden endte uden resultater. Nayakens interesse var at få korpset overdraget, mens Sivers på sin side fulgte instrukserne hjemmefra om ikke at overdrage tropperne i en krigssituation. Sivers nævner kun hensynet til instrukserne, men reelt havde danskerne allerede bundet sig til fransk bistand i Bengalen, og Sivers kendte jo direktionens "begærlighed" efter et resultat i Bengalen. På denne baggrund er det meget tænkeligt, at Sivers ikke har ønsket at provokere franskmændene ved at overdrage tropperne til den fjendtlige lejr. I øvrigt kan man konstatere, at danskerne inden Sivers' hjemrejse søgte at få yderligere fordele af samarbejdet med franskmændene, idet Sivers og guvernementet i september 1753 bad Dupleix om at overtage forhandlingerne med nawaben af Bengalen (Jfr. afsn. IX B).

Det er knap så klart, hvorfor aftalen om Triculatzeri ikke lykkedes; men øjensynlig har nayaken ikke været særlig interesseret i sagen, og selv Sivers' kompromisforslag var åbenbart ikke tilstrækkeligt for nayaken.

F. Hjemrejsen.

Der kom ikke flere forhandlinger med Tanjore. De to krigsskibes afrejse nærmede sig, og chefen for kongens korps, kaptajn Castonier, krævede tropperne hjemsendt, "da vi ikke tør engagere os på en puissances side, som med nogen blank (hvid) nation har fjendtlighed", som han syrligt skrev. Sivers og guvernementet var dog enige om at holde korpset tilbage af hensyn til koloniens forsvar; der blev ikke nævnt noget om nogen overdragelse af korpset (40).

Sivers forberedte sin afrejse; en af hans sidste handlinger var at få guvernør Bonsachs hushovmester eller dubash dømt for magt-

misbrug. Kort før rejsen spurgte han guvernementet, om de havde noget at udsætte på ham, og han tilføjede: "Sluttelig vil jeg håbe, at Deres velbårne og gode herrer er blevet var (klar over), at mit forehavende har i alle måder sigtet til kompagniets nytte, til hvilken ende jeg og har været udsendt"(41).

Sivers havde tilsyneladende bestræbt sig på at gøre, hvad han kunne under de givne rammer. Også på andre områder viste han sin gode vilje, således i forsøgene på at lave administrative reformer, der kom koloniens indiske befolkning til gode (42).

Den 13. oktober 1753 lettede "Nældebladet" og "Bornholm" anker, og to dage senere var de ude af sigte fra Tranquebar. Den 23. oktober døde Sivers (43).

VIII. REAKTIONERNE I DANMARK INDTIL 1753.

I de første år af 1750-erne gik det tilsyneladende godt for kompagniet; i 1752, -53 og -54 blev der hvert år udsendt 2 Indiensfarere.

Det var også en periode med stramninger, der må have været efter de passive aktionærers ønske; i 1753 blev det forbudt de udsendte danskere i Indien og skibsbesætningerne at drive privat handel under enhver form (1).

Moltke ser ud til at have skabt sig en fast position i kompagniets ledelse, og øjensynlig havde han gode forbindelser til begge lejre i kompagniet. Wewer, en af Moltkes samarbejdspartnere i Vestindiens-handelen, blev således direktør i 1752; og i 1750 var etatsråd Friis, som var pennefører for de utilfredse aktionærer, og som korresponderede med Moltke, blevet valgt til hovedparticipat (2).

Henad årsskiftet 1752-53 kom de første nyheder om ekspeditionen; det var de breve, som Reichardt og Sivers havde sendt kort efter ankomsten til Tranquebar i juli 1752. Direktionen gav klart guvernementet ansvaret for den matte start; i et brev fra januar 1753 skrev direktionen til guvernementet, at den var utilfreds med, at der intet nyt var om Bengalen, "som sandelig ikke af Eder kan forsvares eller undskyldes"; direktionen undrede sig over, hvad guvernementet havde udrettet, "da vi dog ej kan forestille os at 11 dage (fra skibenes komme) er af Eder bortspenderet til ingen nytte, al-

lermest da det let kan vides, at store bekostninger bortgår hver dag".

Samtidig gav direktionen lidt friere tøjler til at agere i indisk politik: Guvernementet skulle holde "exact" neutralitet overfor de stridende parter, med mindre "den højeste nød" gjorde det påkrævet at støtte en af parterne for at opnå danske fordele " enten i en eller anden måde". Direktionen - og herunder Moltke, som var medunderskriver - må have sluttet ud fra nyhederne fra Indien i juli 1752, at danskerne måtte gå mere dristigt til værks, hvis de ville opnå nogen fordele. Det er skæbnens ironi, at den nye instruks kom frem til Tranquebar i begyndelsen af august 1753, da Sivers var kommet tilbage fra Tanjore (3).

I sommeren 1753 kom nyhederne fra efteråret 1752: Reichardt var død, og der var intet nyt i Bengalen og Tanjore. I generalforsamlingen den 12. september 1753 erklærede direktionen: "Vi finder det højst nødvendig, at en forandring udi guvernementet ... skulle ske og foretages". Direktionen fik derpå generalforsamlingens bemyndigelse til at foretage de nødvendige udskiftninger; forsamlingen udpegede dog nogle af dens medlemmer til at følge med i sagen (4).

Direktionen og de delegerede udpegede premierløjtnant i flåden Hans Georg Krog til guvernør, og guverhør Bonsach og seconde Meier blev afskediget. Krogs udnævnelse må antagelig både ses som et forsøg på at fastholde initiativerne i Indien og som et led i ønsket om en "oprydning" i kolonien. jeg har ikke stødt på Krogs ansøgning eller nogen vurderinger af ham, men det har vel været en kvalifikation, at han havde haft orlov til at sejle på Indien med det hollandske kompagni; i øvrigt synes han at have haft Moltkes velvilje. Der var åbenbart ved at være tradition for at ty til flådens officerer til den slags opgaver, jfr. Reichardt og Sivers (5).

Det ses af Krogs instruks, at han skulle arbejde videre med fremstødet i Indien: Guvernøren skulle holde gang i handelen på Calicut og Bengalen (som direktionen gik ud fra var etableret), og han skulle erhverve land rundt om Tranquebar og anlægge forter og loger andetsteds i Indien, hvis det var fordelagtigt for kompagniet.

Et nyt initiativ var samtidig rykket nærmere: I generalforsamlingen den 12. september 1753 fik direktionen bemyndigelse til at erhverve en loge i Travancore, som Soetmann havde anbefalet (6).

Der havde vist sig store vanskeligheder ved at styre initiativerne i Indien, men man må gå ud fra, at fremstødet derude endnu så lovende ud. Endnu næste forår kunne forholdet i alt fald udlægges sådan, at kompagniet stod i taknemmelighedsgæld til statsmagten:

I generalforsamlingen den 3. april 1754 anbefalede direktionen, at kompagniet skænkede en rytterstatue af Frederik den 5. på Amalienborg Slotsplads som tak for kongens "store og uskatterlige velgerninger" for kompagniet; her blev ekspeditionen fremhævet som det vigtigste moment. Det hedder, at "alle tilstedeværende partcipanter" stemte ja "med allerstørste glæde og fornøjelse" (7).

IX. BENGALEN, 1753-55.

A. Soetmann rejser til Bengalen.

Sidst i januar 1753 blev Soetmann sendt til Bengalen for at forhandle om en dansk loge (1).

Det var åbenbart udelukket at dirigere krigsskibene til Bengalen, og det lå klart, at den danske forhandler måtte gå forsigtigt frem. Soetmanns instrukser var præget af usikkerhed om, hvem han skulle forhandle med, og hvad det ville koste at få ret til en loge. Soetmann skulle først søge at få indløst Stormogulens gamle traktat, firmanen, og det for kun 3.000 rd. Hvis det var umuligt, skulle han skaffe en ny firman fra mogulene eller en traktat, en paravane, fra nawaben, Bengalens reelle herre; i så fald skulle han bede guvernementet om at sende mere kapital, men de samlede udgifter - traktat, anlægsarbejder og startkapital til handelen - måtte ikke overstige de "cirka" 100.000 rd., som direktionen havde bevilliget. Sivers og guvernementet søgte nærmest at ignorere nawaben af Bengalen, Alivardi Khan; i alt fald fik Soetmann en ret truende hilsen med til nawaben, hvor Sivers og guvernementet fortalte, at den danske konge havde sendt skibe og tropper til Indien for at sikre adgangen til Bengalen, og at de sendte Soetmann for at håndhæve danskernes gamle rettigheder (2).

Det var nærliggende i denne situation at benytte det gamle franske tilbud om hjælp. Sivers og guvernementet besluttede at be-

de Dupleix om bistand i Bengalen, og denne lovede da også at anbefale Soetmann til den franske chef eller "directeur" i Bengalen, Leyrit. Guvernementet forklarede i øvrigt senere, at de mente at have en klemme på Dupleix, idet han måtte være interesseret i at hjælpe danskerne i Bengalen, så at de ikke kunne tillade sig at støtte franskmændenes fjender på Coromandelkysten (3).

Den 12. marts 1753 rejste Soetmann fra Tranquebar med to assistenter og nogle få indiske vagter og tjenere. Første stop var Pondicherry, hvor de ventede på fransk skibslejlighed til Bengalen lige til den 11. maj (4).

Soetmann var fra starten skeptisk overfor instrukserne fra Sivers og guvernementet. Han mente, at man måtte regne med både at indgå en firman med Stormogulen og en paravane med nawaben; Dupleix gik endnu videre, da han mente, at det var overflødigt at indgå en firman med mogulene, som havde mistet enhver magt i Bengalen. Soetmann mente, at de 100.000 rd. højst rakte til traktater og anlægsarbejder, og Dupleix mente endda, at nawaben og "velyndere" ved hofet ville tegne sig alene for ca. 100.000 rp. eller ca. 60.000 rd.

Sivers og guvernementet accepterede herefter, at Soetmann måtte disponere over 100.000 rp., men de sendte endnu ikke beløbet; denne sum skulle dække både traktater og anlæg af selve logen. Det er tydeligt, at Sivers og guvernementet var usikre ved enhver overskridelse af rammerne hjemmefra; de lagde meget vægt på at nedfælde deres overvejelser og betæneligheder for at have ryggen fri overfor direktionen (5).

Dupleix var tilsyneladende hjælpsom overfor danskerne; Soetmann skrev i alt fald fra Pondicherry, at Dupleix viste stor "courtoisie" imod ham og gav ham introduktionsbreve med til Bengalen m.v. Dupleix underholdt også Soetmann med sine store planer for danskerne, som dog var urealistiske, som landet lå: Et af de danske krigsskibe burde sendes til Bengalen "for at vise mohrerne, hvad man var i stand til at gøre, når de ved det gode ikke ville falde til føje". På dette tidspunkt anbefalede Soetmann i det hele taget, at danskerne så vidt muligt benyttede fransk hjælp; men senere, i Bengalen, skrev han, at Dupleix' motiver var egoistiske: "Han holder sig det for en honneur, NB ved hans egen negotiation" at skaffe danskerne ret til en loge i Bengalen (6).

Reelt var der grund til at være skeptisk overfor Dupleix. Allerede i efteråret 1752 skrev han til sin direktion i Frankrig, at han mistroede danskerne og ville holde godt øje med dem, når de kom til Bengalen. Han hjalp dem kun, fordi direktionen havde beordret det, men på den anden side var danskerne ingen kommerciel trusel for franskmændene, og han trøstede sig med, at det ville genere englænderne og hollænderne i Bengalen, hvis han skaffede dem en konkurrent på halsen. Også i efteråret 1753 fremhævede Dupleix, at han blot havde gjort, hvad han havde ordre til, med hensyn til danskerne i Bengalen (7).

Den 24. maj kom Soetmann og hans lille følge til Chandernagore, franskmændenes hovedkoloni i Bengalen; kolonien lå ved Hughli, en af floderne i Ganges' delta; den engelske hovedkoloni Calcutta lå nærved, på den anden bred af Hughli. danskerne blev indkvarteret i et lejet hus i Chandernagore, og her forblev de under forhandlingerne i de næste par år. Soetmann aftalte med Leyrit, at denne tog sig af forhandlingerne ved nawabens hof, og reelt kom Soetmann aldrig til selv at forhandle med hoffet. Forbindelsen gik via den faste franske repræsentant ved nawabens hof, residenten i den franske loge i Cazembazar, som lå nær nawabens hovedstad Murshidabad; men selve forhandlingerne blev tilsyneladende oftest ført af franskmændenes indiske "courtier" (8).

Soetmann blev meget snart klar over, at nawaben havde løsrevet sig reelt fra Stormogulen og regerede Bengalen "enevolds"; mogulens gamle firman var derfor sandsynligvis værdiløs. Han besluttede derfor meget rimeligt at standse det medbragte brev fra Sivers og guvernementet til nawaben, da det ikke var passende under disse forhold (9).

Leyrit anmodede nu nawabens hof om, at danskerne måtte få tilladelse til at handle i Bengalen og genoprette deres gamle loge. Den 17. juni modtog Soetmann svaret fra hoffet: Danskerne fik tilladelse til at drive handel i Bengalen imod sædvanlig told, 4 %, men på grund af deres tidligere lovløse optræden - det var den uheldige episode i 1714, som stadig blev trukket frem - ville nawaben se dem an i et passende stykke tid, før han ville give dem ret til en loge i landet. Det tegnede således til at blive vanskeligt for danskerne at etablere sig i Bengalen; den nye tilladelse til at drive handel uden nogen loge var i alt fald

helt utilfredsstillende for danskerne: De andre europæere i Bengalen betalte mindre eller slet ingen told, og efter alle hidtidige erfaringer var en loge uundværlig.

Der var dog en enkelt lettelse: Tilsyneladende dukkede de gamle skadelidte fra 1714 ikke op med deres erstatningskrav (10).

Soetmann fortæller, at han umiddelbart efter dette skuffende resultat valgte at forhandle selv med hoffet, og at Leyrit var indforstået hermed; rent faktisk hører man heller ikke om franske initiativer i de følgende måneder. Soetmann beskriver, hvorledes han søgte at skabe sine egne kontakter til nawabens hof: Først ansatte han en ockil, en kontaktmand, ved hoffet i Murshidabad; han fik også forbindelse med franskmændenes "courtier" ved hoffet, Indineram. Senere, i august, fik Soetmann kontakt med en indflydelsesrig købmand, Coje Agi (Khuya Washid), som lovede at tale danskernes sag for nawaben; samtidig afskedigede han ockilen, som åbenbart intet havde udrettet. Det viste sig, at Coje Agi alligevel ikke fik lejlighed til at tale med nawaben om danskerne; men til gengæld fortæller Soetmann, at han i september fik forbindelse til nawabens dewan eller minister; denne forbindelse kom i stand gennem en anonym person, som Soetmann havde fået anbefalet af "en god ven" på Coromandelkysten. Man hører dog aldrig om nogen resultater, og reelt vidner det mest om en rastløs energi hos Soetmann, og vel også om et stærkt behov for at vise sin gode vilje (11).

Samtidig oparbejdede Soetmann en stærk mistillid til Leyrit og franskmændenes indsats i det hele taget; han fortæller bl.a., at selv Indineram rådede ham til at forhandle selv med nawaben, da franskmændenes indflydelse ved hoffet var svagere, end de foregav (12).

B. Forhandlingerne ligger underdrejet.

Sivers nåede at få meddelelsen om det dårlige resultat i Bengalen inden hjemrejsen. Han og guvernementet bad i september 1753 Dupleix om at lade franskmændene overtage forhandlingerne med nawaben; samtidig gav de Soetmann ordre til ikke at modvirke franskmændene. Endvidere besluttede guvernementet at sende Indiens-fareren "De 3 Prinsesser" til Chandernagore efter en ladning lærred for at udnytte den handelstilladelse, som kompagniet trods alt havde fået (13).

"De 3 Prinsesser" kom til Chandernagore i begyndelsen af oktober med guvernementets ordre. Soetmann udtrykte ofte sin store bitterhed over at skulle overlade alle initiativer til franskmændene, og han hævdede, at de trænede sagen, og at de i øvrigt ikke duede til at repræsentere danskerne ved hoffet, da de selv havde en konflikt løbende med nawaben (14).

Ikke desto mindre opnåede franskmændene hurtigt resultater, især sammenlignet med den periode, hvor Soetmann forgæves havde søgt at opbygge sine egne forbindelser. Dupleix havde accepteret det danske ønske om at gå ind i sagen, og nu kom Leyrit på banen: Allerede midt i oktober berettede han, at nawabens dewan havde lovet danskerne en ny loge, imod at de betalte 62.000 rp.; beløbet dækkede nawabens egen tilladelse, paravanden - som kostede 12.000 rp. - og firmanen fra Stormogulen, som jo formelt var nawabens overherre; denne tilladelse påtog nawaben sig at skaffe.

Kort efter nytår 1754 fik Soetmann en liste fra hoffet over gaver til dewanen, tronkandidaterne ("les petits nababs", herunder den senere nawab Siraj-ud-Daullah) og andre hoffolk; derved kom kravene alt i alt op på 100.000 rp. Soetmann forelagde nu sagen for guvernementet i Tranquebar; han anbefalede en hård linie, d.v.s. at danskerne skulle holde en pause i forhandlingerne for at få nawaben til at "lægge sig nærmere til målet" (15).

Guvernementet drøftede sagen i et møde den 18. februar, og her gav de Soetmann tilladelse til at bruge 100.000 rp. på traktater og gaver, som krævet af hoffet. Det var tydeligt, at guvernementet var betænkeligt, og at de ville gardere sig overfor direktionens eventuelle utilfredshed: De forklarede, at de havde været "rådvilde og balanceret mellem håb og frygt". Beløbet lå over de rammer, som de selv havde sat, og de forudså, at traktater m.v. og anlægsudgifter i alt ville nærme sig de 120.000 rd., som direktionen havde afsat til disse udgifter såvel som logens handelskapital; men på den anden side havde den danske konge ofret store midler på sagen, og handelen på Bengalen var meget vigtig; hertil kom fordelene ved at kunne benytte fransk hjælp.

Guvernementet sendte endda sidst i marts sin sekretær, B.L. Ziegenbalg, til Pondicherry for at høre Dupleix' råd. Denne anbefale-

de danskerne at holde ud; han mente, at det var afgørende at få nawabens paravane, og han fandt stadig mogulens firman overflødig. Det var i modstrid med Dupleix' egen repræsentant i Bengalen, Leyrit, som holdt på, at danskerne var afhængige af nawabens nåde, hvis de alene havde hans paravane; Soetmann erklærede sig enig med Leyrit (16).

Midt i april skrev guvernementet omsider til Soetmann, at han havde ret til at bruge de 100.000 rp. på rettighederne, og de anviste ham pengene; de underrettede ham også om Dupleix' råd. Men først den 16. august modtog Soetmann brevet; han mente, at franskmændene havde holdt det tilbage, men det er ikke til at godtgøre. Nu kunne Soetmann konstatere, at bevillingen var i orden, og at der ikke mere var noget "ophold for vores etablissement" (17).

I mellemtiden var der reelt intet sket i sagen. Soetmann fortæller ganske vist, at han i foråret 1754 søgte at indløse den gamle firman fra før 1714, som han ellers ikke før havde eftersøgt. Han kontaktede sin gamle forbindelse, Coje Agi, som åbenbart sad inde med firmanen; Coje Agi kunne ikke finde dokumentet, men en dusør ville hjælpe på hans eftersøgning; Soetmann opgav åbenbart at gå videre (18).

Samtidig kom nawaben i maj måned med nye priser; han krævede nu hele 40.000 rp. for sin paravane imod tidligere 12.000, og hertil kom gaverne til hoffet, så at kravet var 78.000 rp. Hoffet forklarede, at danskerne kun kunne få paravanen, og at nawaben ikke ville skaffe mogulens firman. Soetmann og franskmændene mente, at det hang sammen med, at mogulen i Delhi netop var afsat, og at nawaben nu ville opgive skinnet af, at mogulen var hans overherre (19).

Reelt skete der stadig intet i et stykke tid, efter at Soetmann havde fået guvernementets nye bevilling. Han var åbenbart kørt træt; han bad guvernementet om at "rappellere" sig, og han var utilfreds med opgaven og med lønnen. I denne tid opsummerede Soetmann sagen således: "Overalt ser man dog af, hvad der er noteret, hvor different og difficil Bengalen er fremfor (Coromandel) kysten hos os. Hist kan man med billighed sige, at vi er suveræne, men her er vi underkastet alt, hvad en suveræn og uretfærdig regering kan producere" (20).

C. En ny vending.

I efteråret 1754 skete der store ændringer i den franske og den danske ledelse i Indien. I september modtog Dupleix sin afsked, fordi det franske kompagni var blevet utilfreds med hans kostbare krige; Leyrit skulle afløse ham, men det skete først i begyndelsen af det næste år. Og i begyndelsen af september ankom guvernør Krog til Tranquebar.

Allerede i begyndelsen af september gav guvernementet nye ordrer: Soetmann fik at vide, at han gerne fortsat måtte lade franskmændene føre forhandlingerne, men det var op til hans "frie disposition" selv at overtage forhandlingerne med nawaben, hvis udsigterne var bedre på den måde - dog uden at krænke franskmændene.

Samtidig besluttede guvernementet at sende sekretæren B.L. Ziegenbalg til Bengalen for det tilfælde, at Soetmann skulle blive syg, "såvel som for andre betænkelige omstændigheder". De to skulle arbejde "conjunctim" i Bengalen. Det er nærliggende at se det som en mistillid til Soetmann, og guvernementet skrev da også til direktionen, at "andre betydelige omstændigheder" talte for den valgte løsning. Soetmann og Ziegenbalg fik samtidig tilladelse til at bruge 10-20.000 rp. udover de allerede afsatte 100.000 rp. (21).

Allerede inden Krogs tiltrædelse havde guvernementet kritiseret Soetmanns regnskab over udgifterne i Bengalen, og bl.a. havde danske søfolk fra "De 3 Prinsesser" klaget til guvernementet over hans optræden. Under alle omstændigheder må Soetmanns lange og resultatløse ophold i Bengalen efterhånden have været et problem (22).

Ziegenbalg var tilsyneladende helt på linie med Soetmann; den 27. november, umiddelbart efter at Ziegenbalg var kommet til Chnadernagore, holdt han og Soetmann et strategimøde, hvor de besluttede at forhandle direkte med nawabens hof; de ansatte endda en ockil ved hoffet. De pegede på, at franskmændene mest var til skade, og at hoffet selv havde ønsket direkte forhandlinger med danskerne (23).

Men reelt skifter de danske rapporter fra Bengalen karakter efter Ziegenbalgs komme: Borte er Soetmanns klager over fransk-

mændenes upålidelighed, og også danskernes forsøg på at skaffe egne kontakter til nawaben holder op. Det er meget tænkeligt, at Ziegenbalg har skabt et bedre forhold til franskmændene i Bengalen, selvom det danske materiale ikke giver yderligere holdepunkter. Det har måske også spillet ind, at Leyrit i februar 1755 blev afløst af Renault som direktør i Chändernagore.

I nogen tid var Soetmann og Ziegenbalg beskæftiget med at ekspedere hele tre danske kompagniskibe, som guvernementet i efteråret 1754 havde sendt til Bengalen efter last (24).

Man hører først om forhandlingerne om logen i et brev fra Soetmann og Ziegenbalg til guvernementet den 11. januar 1755; det fremgik heraf, at Leyrit stadig arbejdede for at få nawaben til at skaffe en firman fra mogulens. Samtidig formulerede Soetmann og Ziegenbalg et udkast til traktaten med nawaben; de accepterede at betale $2\frac{1}{2}$ % i told ligesom franskmændene, men de forudsatte stadig, at nawaben skaffede danskerne mogulens firman; de tilføjede, at danskerne var villige til at betale nawaben for firmanen på forhånd.

Sidst i januar berettede den franske resident i Cazembazar, Law, at nawaben nu var villig til at skaffe danskerne både firman og paravane; til gengæld krævede han 100.000 rp. foruden gaver til hoffet; forskuddet på firmanen var reelt en forhøjelse af nawabens indtægter. Efter Leyrits anbefaling gav Soetmann og Ziegenbalg deres bemyndigelse til, at Law "i alleryderste tilfælde" måtte love op til 125-130.000 rp.; "det er ikke tilrådeligt med denne regering at krympe sig ved at give nogle tusinde rp. mere eller mindre", som de skrev (25).

Der er atter en lang periode uden spor af forhandlingerne, men fra april 1755 og frem er der bevaret udførlige rapporter fra Law om de forhandlinger, som franskmændene - sædvanligvis deres indiske forhandler Gopalhinde - førte for danskerne. Beretningerne fremhæver den indsats, som franskmændene og deres støtter ved hoffet gjorde, og de synes at skulle legitimere, at der ikke var nogen vej udenom de store beløb, som hoffet krævede.

I Laws første rapport af 31. marts hører man, at nawaben Alivardi Khan selv var velvillig overfor danskerne, men nogle af hans ministre var bestukket af englænderne til at modarbejde danskerne; englænderne skulle have lovet nawaben 100.000 rp. for at

afslå en dansk loge. Nawabens nevø, den senere nawab Siraj-ud-Daullah, støttede derimod klart danskerne, og senere i forhandlingerne skulle han have betegnet sig som "protecteur des danois"; i det hele taget skildrede franskmændene ham som deres loyale samarbejdspartner (26).

Kort efter kunne Law fortælle, at hoffet havde drøftet danskerne i en durbar, et regeringsmøde, den 3. april. Nawaben havde fortalt om "les offres considerables", som han havde fået for at afvise danskerne; alligevel overvejede han at give danskerne ret til en loge af hensyn til franskmændene. Siraj-ud-Daullah talte danskernes sag "plus vivement que je n'avais cru", og til slut gav nawaben ham sin bemyndigelse til at "terminer" med danskerne; prisen for de to traktater var dog stadig uafklaret (27).

Sagen var åbenbart ikke på plads: Law kunne senere berette, at det kom til en dramatisk diskussion om danskerne mellem nawaben og Siraj-ud-Daullah i en ny durbar den 18. april: Nawaben bebrejdede Siraj-ud-Daullah, at han ikke havde fået penge nok ud af sagen; de fleste ministre og "les faquis", nawabens religiøse rådgivere, var åbenbart franskfjendtlige, og de benyttede nu lejligheden til at kræve, at danskerne blev afvist. Siraj-ud-Daullah fastholdt dog, at man havde fået tilstrækkeligt udbytte af aftalen med danskerne, og at det var en prestigesag for ham at få aftalen igennem; nawaben bøjede sig derpå og overlod det til Siraj-ud-daullah at afslutte aftalen (28).

Tilbage var prisen for rettighederne; den 26. maj kunne Law fortælle, at Siraj-ud-Daullah åbenbart havde været ved at acceptere 80.000 rp. for de to traktater, men nawaben havde grebet ind, og kravet var endt på 50.000 hver for paravane og firman og 10.000 til Siraj-ud-Daullah foruden gaver til hoffolkene, skønsmæssigt i alt ca. 150.000 rp. "a prendre ou a laisser". Soetmann og Ziegenbalg noterede, at de overvejede at forelægge sagen for guvernementet, men at de til sidst efter råd fra Renault, den nye direktør i Chandernagore, besluttede at slå til (29).

Nu var det tid til at finde et sted til logen. Danskerne havde hele tiden gået ud fra, at de havde krav på et areal, 60 bygahs, som åbenbart svarede til en landsby, Gundalapara, som danskerne havde ejet som "bagland" til den gamle loge, Danmarksnagore. Men allerede før afrejsen fra Tranquebar havde Soetmann peget på, at

logen lå dårligt for sejladsen, og at det særligt var et problem i forhold til franskmændene, at logen lå lige nedenfor Chandernagore.

Undervejs havde danskerne og franskmændene diskuteret forskellige pladser, men først i slutningen af maj 1755 blev sagen mere konkret: Law skrev, at danskerne ikke kunne få deres gamle grund, da den var købt af den franske "courtier" Indineram; i stedet foreslog han en landsby Ackna, som ikke var omtalt før, men som danskerne formodedes at kende. Soetmann og Ziegenbalg reagerede ikke skriftligt, men den 14. juni fortsatte Law, at han på danskernes vegne havde bedt hoffet om at få udlagt de 60 bygahs i Ackna og nabolandsbyen Sirampur ved Hughli. Derved dukkede Serampore - eller Frederiksnagore, som danskerne døbte byen - op i dansk-indisk historie. Stedet lå nedenfor Chandernagore, og placeringen var gunstig for handel og sejlads (30).

Danskerne har åbenbart søgt at få flere loger, for man kan se, at Renault sidst i juni forlangte overfor hoffet, at danskerne også fik ret til en loge i Patna, en vigtig handelsplads langt oppe ad Ganges (31).

Der fulgte en del diskussion om indholdet af nawabens paravane imellem danskerne, franskmændene og hoffet. Soetmann og Ziegenbalg lagde meget vægt på, at det fremgik af selve paravanen, at danskerne havde betalt mogulens firman på forskud, og at nawaben forpligtede sig til at levere dokumentet, og det lykkedes også at få det nævnt.

Resultatet blev, at danskerne fik ret til at handle i Bengalen imod 2 1/2 % told og ret til at få en loge i Serampore; de måtte senere oprette loger andetsteds i Bengalen, i Patna, Balasore og Cazembazar (de to sidste steder er ikke nævnt i de tidligere rapporter). Danskerne skulle betale 50.000 rp. for paravanen og andre 50.000 i forskud for mogulens firman; desuden skulle de af med 50.000 rp. til hoffet og 10-12.000 rp. til nawabens toldere, i alt ca. 160.000 rp. eller 100.000 rd.

Omsider den 23. juli kunne Soetmann og Ziegenbalg skrive til guvernementet, at nawaben nu havde underskrevet paravanen. Mogulens firman blev snart uinteressant: I 1761 blev den sidste Stormogul styrtet, og jeg har intet fundet, som tyder på, at danskerne nåede at få hans firman forinden (32).

Først den 8. oktober 1755 blev danskernes nye ejendom udstukket, og samme dag lod de flaget hejse.

Det var i sidste øjeblik, at danskerne nåede at indgå en traktat med en selvstændig magt i Bengalen. Næste år døde nawaben Alivardi Khan og blev efterfulgt af Siraj-ud-Daullah. Den nye nawab kom snart i krig med englænderne, da han ville begrænse den europæiske indflydelse i landet, og i 1757 blev han slået ved Plassey afsat og dræbt. Bengalen blev et engelsk lydland, og det ville nu være utænkeligt for danskerne at få en traktat om løger i landet (33).

Forløbet er ret ugenomsigtigt; begivenhederne er overleveret i brudstykker, og mange spørgsmål er uafklarede. Jeg vil dog fremhæve nogle træk:

Nawaben stod stærkt overfor danskerne, og de ville formentlig være ret hjælpeløse på egen hånd; Soetmann kunne i alt fald ikke opvise resultater uden franskmændene.

Reelt trak franskmændene læsset for danskerne, således som Dupleix havde forpligtet sig til. Det er ikke muligt på det foreliggende at bedømme, om han alene handlede ud fra instrukserne, eller om han også ønskede at sikre sig danskernes passivitet på Coromandelkysten, som guvernementet antog. Men Dupleix' holdning til danskerne var åbenbart skeptisk, og det er muligt, at det franske magtskifte har medvirket til, at der kom mere gang i forhandlingerne i 1755.

En vigtig faktor var, at danskerne efterhånden blev mere parat til at betale, hvad det åbenbart kostede at få en loge. Den sparsommelighed, som guvernementet og Sivers viste, førte blot til, at etableringen varede længere, og man kan se, at prisen steg støt under danskernes langvarige beslutningsproces.

Franskmændene kunne dog kun skaffe danskerne deres rettigheder efter langt tovtrækkeri, og de formåede ikke at holde prisen nede. Soetmann og franskmændene gav især englænderne skylden for vanskelighederne, og selvom det ikke er blevet bekræftet, lyder det i og for sig plausibelt. Men forløbet skal sikkert ses i et andet lys: Danskerne var tilsyneladende blevet en del af kampen om indflydelse ved hoffet mellem englænderne og franskmændene og deres indiske støtter; det er i alt fald det billede, franskmændene giver. For franskmændene var det sikkert en politisk prestigesejr at skaffe danskerne en loge - for slet ikke at tale om, at en

traktat var ledsaget af en strøm af gode danske penge, som kunne skaffe franskmændene indflydelse og venner ved hoffet. Dette kan have medvirket til prisen; forskuddet for mogulens firman må ses i dette lys, som en ekstra indtægt for nawaben (34).

X. MALABARKYSTEN 1753 FF., COLACHEL.

Det kneb stadig med at skaffe peber nok til Indiens-farerne, efter at danskerne havde fået logen i Calicut i 1752. Derfor gav guvernementet i efteråret 1753 ordre til chefen, "opperhovedet" i Calicut, C. F. Thomsen, at han skulle købe peber i Travancore(1).

Thomsen kontaktede kongen af Travancores "købmand" Muhammad Mestri, som Soetmann jo havde forhandlet med i sin tid om en loge. Muhammad Mestri havde ikke glemt danskerne; han opfordrede Thomsen til at sende en medarbejder for at forhandle om peberet, og i november sendte Thomsen assistent Jens Tved afsted til Travancore. Samme efterår kontaktede Muhammad Mestri også guvernør Boñsach i Tranquebar for at få danskerne til at anlægge en loge i landet. Travancore tegnede stadigvæk til at blive en god handelsforbindelse: Muhammad Mestri bestilte atter våben, ammunition m.v. hos danskerne (2).

Guvernementet svarede, at de måtte forelægge sagen for direktionen, men de må have fundet sagen interessant, for de instruerede Tved om at blive i Colachel, til direktionen gav tilladelse til at erhverve logen, "der ad åre kan ventes", som det siges pessimistisk. Tved skulle forhandle med Muhammad Mestri om levering af peber og om en loge, og i øvrigt skulle han etablere sig, som om danskerne allerede havde fået tilladelse til at bo og handle i landet: Han skulle leje bolig og pakhus, og han fik et lille beløb til at købe lærred etc. Endvidere skulle han søge at købe en fast ejendom "til des mere forsikring af det derom givne løfte (om en loge)". Guvernementet anbefalede også anskaffelsen af en loge overfor direktionen (3).

Sidst i februar 1754 anløb kompagniskibet "Sydermanland" Colachel for at hente den peberladning, som Tved havde bestilt under opholdet i byen. Tved blev dernæst i Colachel, men han nåede ikke store resultater; først i juni fik han overladt et pakhus i byen, og han var ikke selv tilfreds med udsigterne; han gjor-

de guvernementet opmærksom på, at Muhammad Mestri ikke havde magt til at skaffe danskerne en loge, og at guvernementet måtte sende en forhandler, der havde fuldmagt til at indgå aftale om logen med kongen af Travancore selv (4).

Tved havde ikke Soetmanns dynamik - og man kan hurtigt konstatere, at han heller ikke havde dennes skriftlige fremstillings-evne. Tved havde arbejdet sig op i kompagniets tjeneste - han havde tidligere været underofficer - og han har formentlig været ambitiøs, for han var også involveret i andre af initiativerne i 1750-erne, men han havde ikke heldet med sig, og alt i alt var det heller ikke nogen afgørende rolle, guvernementet havde givet ham i Travancore (5).

Men formentlig var danskerne også oppe imod reelle barrierer i Travancore: I august 1753, kort før kontakterne med Muhammad Mestri, havde kongen af Travancore indgået en traktat med sine gamle fjender hollænderne. Traktaten vurderes forskelligt af indiske historikere. Panikkar fremhæver, at kongen gav hollænderne en vigtig indrømmelse: Han ville ikke give andre europæere adgang til at handle i landet - bortset fra at englænderne måtte beholde to loger, som de allerede havde. Asin das Gupta fremhæver på den anden side de realpolitiske resultater, som kongen opnåede af hollænderne: Til gengæld for indrømmelsen til hollænderne - som forfatteren ikke mener, at kongen følte sig bundet af - fik han frie hænder til at erobre hollændernes vasaller og lydstater på Malabarkysten.

Guvernementet har muligvis fra starten været opmærksom på denne traktat, og det kan være noget af forklaringen på den lave profil, som man holdt. I løbet af 1754 kom problemet i alt fald frem; Muhammad Mestri forklarede Bonsach, at kongen frygtede hollændernes reaktion, hvis han gav danskerne ret til en loge i landet: Tved skrev også til guvernementet, at de store problemer, han havde med at få Muhammad Mestri til at levere peber, måske skyldtes "de andre nationer" (6).

I september 1754 kom guvernør Krog til Tranquebar. Guvernementet gav nu Tved ordre til at sondere spørgsmålet om logen hos kongen af Travancore; han fik også at vide, at guvernementet ville sende skib til Travancore efter nytår 1755, og at man ville sende "en person af distinction" med for at forhandle med kongen (7).

Kort efter, i oktober 1754, drog Tved til kongen af Travancore's residensstad Panane; han oplyser, at han dels ville bringe logen på bane, dels fremføre danske krav på Muhammad Mestri, som nu var fængslet; tilsyneladende fik han først guvernementets nye ordrer under opholdet i Panane (8).

I Panane blev Tved opsøgt af kongens militærrådgiver, "den franske kaptajn" de Lannoy, som gjorde opmærksom på, at kongen ifølge traktaten med hollænderne ikke måtte give danskerne adgang til landet. Omsider den 6. november kom Tved i audiens hos kongen, som ville give danskerne ret til logen, hvis de leverede 2.000 geværer; derimod omtalte han åbenbart ikke traktaten med hollænderne som noget problem (9).

Da guvernementet fik Tveds beretning, besluttede man at følge sagen op hurtigt. Guvernementets sekretær P. H. Abbestee blev sendt til Travancore som dansk forhandler; tilsyneladende havde Krog skruet ambitionsniveauet op, idet Abbestee - efter sine egne oplysninger - skulle søge at få tilladelse til at anlægge et dansk fort i landet, hvorved danskerne var mindre udsat fra værtslandets pression; men samtidig kunne guvernementet kun afse 500 af de geværer, som kongen ønskede (107).

Sidst i februar 1755 kom Abbestee til Colachel med kompagniskibet "Tranquebar". Tilsyneladende skete der intet vedrørende logen i lang tid. Men i august 1755 kom der en krise mellem Travancore og hollænderne; Kongen søgte åbenbart at nå en forhandlingsløsning, og Abbestee må have følt, at danskerne risikerede at komme i klemme i den situation. Kongens franske rådgiver rådede i alt fald Abbestee til at forhandle med kongen om logen, inden han måske forsonede sig med hollænderne.

Derpå forhandlede danskernes indiske kontaktmand den 28. august med en af kongens ministre. Det viste sig, at logen for det første afhang af resten af de 2.000 geværer. Desuden var der forholdet til hollænderne: Hvis der kom krig mellem kongen og hollænderne, kunne danskerne få et fort i landet; hvis der blev fred, kunne danskerne kun få lov til at handle, men ikke nogen loge. Den danske forhandler mindede om kongens gamle løfte om logen, og til sidst lovede ministeren, at kongen under alle omstændigheder ville overlade danskerne en loge, når de havde leveret geværene (11).

Danskerne søgte fortsat at få en formel aftale om en loge, men det strandede på våbenleverancen: Guvernementet ville ikke sende resten af geværene, og det var utilfreds med de hidtidige priser for peber; til gengæld kunne Abbestee fortælle, at kongen ikke gav sig, før han havde fået geværene. Derimod hører man ikke mere om hollænderne som et problem (12).

Danskerne var således rent faktisk etablerede i Colachel, men uden nogen traktat; jeg har valgt at "slippe" Colachel her, men jeg har konstateret, at danskerne i resten af den periode, jeg beskæftiger mig med, stadig forgæves søgte en aftale om logen. Reelt synes Travancore at have samme motiv til at trække danskerne ind som zamorinen af Calicut: Danskerne var interessante som alternativer til de andre europæere, ikke mindst som våbenleverandører, men man ville ikke invitere dem for enhver pris. Måske var det ikke opportunt for Travancore at belaste forholdet til hollænderne; måske blev hensynet til hollænderne blot brugt som påskud for at skruer danskernes betaling op (13).

XI. COROMANDELKYSTEN TIL 1758.

A. Perumal Naik- Krigen, 1756.

Krigen på Coromandelkysten fortsatte efter Sivers' afrejse i 1753. I december samme år opstod der en situation, som danskerne før havde efterlyst for at kunne intervenere i de 4 distrikter: En flok af maratterne, franskmændenes allierede, drog plyndrende gennem Tanjore og passerede også de 4 distrikter; men der kom tilsyneladende ingen danske initiativer (1).

I efteråret 1754 sluttede englænderne og franskmændene fred i Indien; franskmændene opgav deres ambitioner, og englændernes forbundsfølge Muhammad Ali sad sikkert på tronen i Carnatic.

I september 1754 ankom guvernør Krog til Tranquebar. Struwe beskriver den nye guvernørs konflikter med det sammenspiste danske establishment i kolonien og hans kamp for at effektivisere kompagniets stab. Overfor direktionen forsvarede han sin hårde linie, og han skildrede, hvor upopulær han derved var blevet, ikke mindst hos chefen for korpset, kaptajn Castonier; han fremhævede også, at han beskyttede den indiske befolkning mod magtmisbrug (2).

I sine breve til direktionen i 1755 og begyndelsen af 1756 anbefalede Krog en hård linie i sagen omkring de 4 distrikter i Tanjore; han mente, at områderne var udsatte også efter freden, da franskmændene søgte at "spille mester over alt". Han erklærede overfor Moltke, at den store ekspedition havde slået fejl: Danskerne skulle ikke have veget tilbage for at bruge magt overfor Tanjore; det var særlig uforståeligt, at man ikke havde benyttet muligheden for i det mindste at få Triculatzeri overdraget. Krog anbefalede også overfor Moltke, at kongen sendte en ny ekspedition ud, denne gang uden nogen klausuler om neutralitet, "thi det er endnu tid, at vi og tager vor del, ifald de andre nationer, fornemmelig franskmændene, skulle vilde udbrede sig videre" (3).

Krogs holdning blev sikkert præget af, at forholdet til Tanjore var forværret. Nayaken af Tanjore havde retten til at udpege to overordnede indiske embedsmænd i det lille landdistrikt, der hørte til kolonien, hhv. nord- og sydvisiadoren; de var også en slags lensmænd i de tilstødende dele af Tanjore. I 1754 havde nayaken udpeget en Perumal Naik til nordvisiador; danskerne protesterede, da manden åbenbart var berygtet for tidligere magtmisbrug; men nayaken insisterede, og i begyndelsen af 1755 måtte Krog acceptere Perumal Naik. Kort efter kom Perumal i strid med guvernementet og måtte flygte til Tanjore (4).

I januar 1756 hører man, at Perumal Naik af og til plyndrede bønderne i det danske landdistrikt, men ellers hører man ikke videre, før konflikten blussede op i juni samme år. Den 17. juni røvede Perumals folk en del danske køer, og samme dag holdt guvernementet møde med korpsets chef, Castonier, for at overveje danske modtræk; Castonier deltog også i de følgende møder under konflikten. I første omgang besluttede de at protestere til nayakens lokale vasal, subeidaren i Majoram; danskerne krævede erstatning fra Perumal, "at vi ikke skulle være tvungne selv at tage os samme". Desuden sendte man nogle indiske soldater ind i Tanjore efter det røvede kvæg.

Perumals folk jog den lille danske styrke ud igen, og subeidaren protesterede mod det danske angreb; han tilbød at returnere køerne, hvis danskerne kunne bevise deres ret til dem, og han tilbød at forhandle om sagen om få dage (5).

I et møde næste dag, den 18. juni, fandt guvernementet og Ca-
stonier, at subeidaren holdt hånden over Perumal Naik, og de
besluttede som modtræk at besætte en landsby i Tanjore, Anan-
damangalam, tæt ved den danske grænse; landsbyen tilhørte Peru-
mal "pro officio". Og næste nat rykkede et kommando af korpset
ind i landsbyen (6).

Krog forsikrede straks nayaken om, at danskerne kun beholdt by-
en som sikkerhed for erstatningen fra Perumal Naik. Men i de
næste dage eskalerede udviklingen; danskerne befæstede pagoden
Anandamangalam, og derpå begyndte Perumals folk at angribe
stillingen om natten; den danske styrke i landsbyen var til
sidst ca. 60 mand af korpset og 20-30 af kompagniets indiske
soldater samt 3 kanoner (7).

Samtidig var der kontakter mellem danskerne og nayakens lokale
repræsentanter, men de førte ikke til noget, og måske var dan-
skerne ikke seriøse: Den 23. juni mødtes subeidaren og guverne-
mentet uden resultat; næste dag mødtes subeidaren og Perumal
Naik med et par af danskernes indiske funktionærer udenfor
Tranquebar, og subeidaren mødte atter danskernes indiske ud-
sendinge den 26. juni i Triquelour i Tanjore; disse møder end-
te uden resultater. Guvernementet talte om at lade dets
sekretær forhandle med subeidaren, men det blev ikke til no-
get (8).

Samtidig spillede Krog åbent ud: Den 25. juni skrev han hjem
til direktionen, at han håbede at kunne "tilvende" sig Ananda-
mangalam. Næste dag enedes guvernementet om at beholde byen
som skadeserstatning; de henviste nu til, at Perumal Naik for
nogle år siden havde pantsat byen til danskerne, og at pantet
var misligholdt og for længst hjemfaldet til kompagniet. Sene-
re fremviste guvernementet faktisk et pantebrev fra Perumal
fra 1743, hvor han pantsatte byen til den daværende danske gu-
vernør. En anonym skribent, som var meget negativ overfor
Krog, hævdede, at denne "nach seiner Gewohnheit zu einem jeden,
der ihm aufstiess" pralede med, at det ville glæde Moltke at
høre, at danskerne nu havde en fæstning i Tanjore; vedkommen-
de påstod også, at "man", d.v.s. Krog overvejede at erobre de 4
distrikter som erstatning - men sandhedsværdien er dog uvis (9).

Det skortede ikke på advarsler fra Tanjore: Den 25. juni - sam-

me dag som Krog skrev hjem - modtog han protester fra nayaken og dennes minister Manosiappa; de udtrykte forbavselse over, at danskerne ikke søgte en forhandlingsløsning, og de forsikrede, at Tanjore var rede til krig, hvis danskerne ønskede det.

Krog svarede den 28. juni, at danskerne ikke ønskede krig; Anandamangalam tilhørte danskerne "med rette", men Krog tilbød dog at rømme byen mod fuld ersatning for Perumals skader (10).

Næste dag, den 29. juni, var det åbenbart klart, at nayaken og Perumal var ved at samle tropper, og subeidaren krævede Anandamangalam rømmet straks. Guvernementet og Castonier forsikrede hinanden om, at de ikke havde til hensigt at "anfange noget fjendtligt", men de besluttede dog at blive i Anandamangalam så længe som muligt af hensyn til erstatningen og danskernes prestige. Samme dag lagde man et kommando på 27 mand af korpset og ca. 30 indiske soldater i Tillali, en af landsbyerne i det danske område (11).

Trods de dystre udsigter havde kaptajn Castonier ikke tabt modet. Samme dag lagde han en plan op for guvernementet: Danskerne var ganske vist for svage til en krig med Tanjore, men man burde indgå en alliance med franskmændene; derpå skulle danskerne erobre de 4 distrikter fra Tanjore, mens franskmændene holdt dem dækket mod nayakens modangreb (12).

Men næste dag, den 30. juni, gik det galt. En større styrke af Perumal Naiks folk og angiveligt også af Tanjores regulære hær rykkede ud til angreb tidligt om morgenen; kommandoen i Tillali blev nedkæmpet og 18 mand af korpset dræbt; der var kun mindre kampe ved Anandamangalam. Derpå plyndrede angriberne de danske landsbyer i de følgende dage; imens blev styrken i Anandamangalam trukket tilbage til Tranquebar (13).

B. Efterspil 1756.

Danskerne var militært slået, og forsøg på at udvide kolonien med magt måtte være fortabt; men i stedet søgte danskerne at vende ulykken til deres fordel, således at de de andre kolonimagter hjalp dem til en udvidelse af kolonien.

Allerede den 30. juni sendte guvernementet og Castonier en anmodning til den franske generalguvernør Leyrit i Pondicherry om militær hjælp. De danske forhandlere skulle kontakte englænderne i Madras, hvis franskmændene afviste at hjælpe; guverne-

mentet forklarede samtidig englænderne og hollænderne, at man alene havde bedt franskmændene om hjælp, fordi de lå nærmest. Prioriteringen af franskmændene ligger dog i forlængelse af Castoniers anbefalinger dagen før; det er interessant, at danskerne i første omgang sendte en af Castoniers folk, regimentskvartermester Hauch, til Pondicherry, og at guvernementet først samme aften sendte et af sine medlemmer, Ziegenbalg, efter ham; Castonier har muligvis tildraget sig indflydelse overfor guvernementet i den første panik.

Danskerne appellerede stærkt til de andre europæiske magter: De danske forhandlere skulle slå på, om franskmændene ville tåle, "at vi som en blank (hvid) nation skal blive ødelagt af en sort nation på en slet måde"; og guvernementet bad englænderne og hollænderne om ikke at bistå "disse hedninger", men tværtimod hjælpe danskerne med at "fortsætte vores retfærdige våben mod disse umennesker" (14).

Allerede samme dag gik Krog videre, da han foreslog en af nayakens gamle fjender, Mysore, at angribe Tanjore sammen med danskerne; der skete ikke videre, men det vidner om akut panik i den danske lejr (15).

Leyrit svarede straks den 1. juli, at franskmændene ville sejle 650 mand fra Pondicherry til Tranquebar; i første omgang skulle kommandanten i Carical, Porcher, sende sine lokale tropper til undsætning over land (16).

Der var reelt ingen fare for danskerne; den 6. juli trak angriberne sig tilbage til Tanjore. Allerede den 4. juli havde guvernementet fået meddelelse om, at den franske undsætning var på vej, og danskerne begyndte også selv at indrullere indiske soldater, sepoyer. Tilmed mente guvernementet at vide, bl.a. fra den danske under-mediator i Tanjore, at nayaken var vildledt af sin minister Manosiappa og Perumal Naik til at angribe danskerne; de skulle have bildt nayaken ind, at danskerne havde erobret de 4 distrikter (17).

Tilsyneladende bredte optimismen sig hos guvernementet og Castonier; den 6. juli overvejede de at benytte de franske forstærkninger, der var på vej, til at tvinge nayaken til at afstå de 4 distrikter til danskerne. De besluttede dog at vente og se, hvilke instrukser de franske tropper havde, og der var også

antydninger af, at franskmændene ikke ville gå med til alt, hvad danskerne ønskede: Porcher i Carical havde ganske vist dagen før meddelt danskerne, at han havde truet Tanjore med en fransk krigs erklæring, hvis de ikke rømmede det danske område; men nu, den 6. juni, mente han at vide, at Leyrit havde standset skibene med undsætningen fra Pondicherry, da faren syntes at være drevet over; og Porcher fortalte videre, at han havde ordre til ikke at rykke ind i Tanjore. Rent faktisk sendte Porcher først næste dag, den 7. juli, en undsætningsstyrke på 150 sepoyer, efter at danskerne havde rykket ham flere gange (18).

Den følgende dag, den 7. juli, fortsatte guvernementet og Castonier deres overvejelser om at angribe Tanjore, men de endte mere nøgternt med at bede franskmændene mægle overfor Tanjore, således at danskerne kunne få "nogle fordelagtige konditioner".

Reelt kom der ikke mere ud af den franske forbindelse. Den 6. juli skrev Leyrit, at engelske krigsskibe havde standset skibene med undsætningsstyrken fra Pondicherry, uanset at der var fred mellem de to lande; og senere anbefalede Leyrit danskerne at søge engelsk mægling i stedet (19).

Samtidig kom englænderne på banen: Den 9. juli modtog guvernementet en protest fra det engelske guvernement i Madras over, at danskerne havde bedt om fransk hjælp imod Tanjore, selvom det var mere rimeligt og nærliggende at bede englænderne om at mægle, da de jo var allierede med Tanjore. Allerede dagen efter bad guvernementet derfor englænderne om at hjælpe danskerne til "nogle distrikter" eller anden erstatning fra Tanjore (20).

Samtidig forsvarede nayaken sig overfor englændere og franskmænd med, at han blot havde forsvaret sig imod dansk aggression, og den 18. juli protesterede han til Krog over, at danskerne ikke havde forsøgt en forhandlingsløsning; samtidig forsikrede han om, at han fortsat var rede til at forsvare sig, hvis danskerne ønskede krig. Alle danske håb om, at nayaken ikke stod bag angrebet på kolonien, men var vildledt af sine rådgivere, var dermed gjort til skamme (21).

Danskerne forsvarede sig overfor englænderne med, at Anandamangalam reelt var dansk ejendom, jfr. den gamle pantsætning, og

endnu sidst i juli gentog Krog sit ønske om, at englænderne ville hjælpe med at skaffe Anandamangalam eller erstatning i rede penge; samtidig søgte han at anslå en truende tone: Hvis den engelske mægling ikke lykkedes, ville han indberette sagen derhjemme, således at "vi sætter os i den stand, at vi kan profitere af lejligheden, når den gives" (22).

I første omgang var det åbenbart vigtigt for englænderne at skille danskerne og franskmændene; den 21. juli lod Robert Clive, som var medlem af det engelske guvernement, vide, at danskerne ville stå bedre, hvis de returnerede de franske sepoyer fra Carical. Senere lod det engelske guvernement vide, at danskerne ikke havde været berettiget til at besætte Anandamangalam, og dermed var deres mæglingsforsøg reelt slut. Endnu i generalbrevet i oktober samme år udtrykte guvernementet sit håb om, at englænderne ville skaffe danskerne compensation, men umiddelbart efter erkendte guvernementet, at englænderne reelt støttede Tanjore. Forholdet til Tanjore blev i øvrigt snart normaliseret, og Perumal Naik lod danskerne i fred (23).

Guvernementet havde åbenbart benyttet stridighederne med Perumal Naik som springbrædt for en ganske vist beskedne ekspansion ind i Tanjore; det virker, som om guvernementet besluttede at lade sig provokere af Perumal Naiks - mere eller mindre alvorlige - strejftog. Det er nærliggende at anse Krog for ophavsmanden p.g.a. hans offensive tankegang; men også hans fjende, kaptajn Castonier, spillede tilsyneladende en rolle, i alt fald når det drejede sig om forbindelser til franskmændene.

Det danske initiativ har sikkert været inspireret af englændernes og franskmændenes militære succeser, men danskerne handlede uden nogen formel alliance med en af de store kolonimagter, og den danske militære enegang var en klar overvurdering af de svage danske styrker. Ligeledes var de senere danske appeller til englændere og franskmænd en klar overvurdering af de politiske muligheder: Englænderne støttede naturligt nok deres indiske allierede, og da det kom til stykket, ville franskmændene ikke provokere englænderne over Tanjore - selvom Leyrits tilbud om undsætning måske i begyndelsen var et forsigtigt forsøg på at anfægte magtbalancen mellem de to stater i Indien.

Det kan synes, som om danskerne har ment at kunne løbe an på

fransk støtte, og det kan ikke udelukkes, at der har været uformelle kontakter herom; det kunne f.ex. være foregået, da to franske officerer fra Pondicherry besøgte kolonien den 21. juni, under optrapningen af konflikten; men man kan i så fald konstatere, at det ikke holdt overfor realiteterne.

Perumal Naik-krigen var et nederlag for Krog, som søgte sin afsked samme efterår. I øvrigt konstaterede guvernementet, at danskerne ikke fik nogen erstatning "i mindelighed"; selvom det ikke siges, kan konklusionen have været, at man ikke kunne forlade sig på englænderne, men måtte sætte sin lid til fransk hjælp fremover (25).

C. Direktionens overvejelser, 1756.

Som nævnt (afsn. VIII) havde direktionen i 1753 lempet de oprindelige instrukser om streng dansk neutralitet på Coromandelkysten. Og i efteråret 1756, da England og Frankrig var blevet fjender under Den preussiske Syvårskrig, gav direktionen nye ordrer, der kunne opfattes som en forsigtig åbning:

I et brev til Krog personligt den 10. december 1756 skrev direktionen - med Moltke som medunderskriver, som sædvanligt var - at guvernementet skulle søge at få nayaken til at overdrage de 4 distrikter "for en tålelig sum penge", d.v.s. fortsat med fredelige midler. Det skulle ske, mens nayaken ikke var inddraget i europæernes krige; derimod måtte danskerne ikke erhverve området, når Tanjore var i "offentlig fejde" med englændere eller franskmænd. Om nødvendigt skulle man endda overlade nayaken danske tropper, så længe han var neutral - i øvrigt havde kongen sendt rekrutter ud, således at korpset i det mindste blev holdt på 150- 200 mand fremover.

Men i et ledsagende brev gik direktionen videre: Krog var berettiget til at bruge alle muligheder for at få de 4 distrikter, når danskerne blot ikke risikerede "uro og fjendtligt overfald" fra europæiske eller indiske stater (26).

D. Marskål Lally, 1758.

Den preussiske Syvårskrig bredte sig efterhånden til Indien. I foråret 1758 havde franskmændene fået betydelige forstærkninger hjemmefra, og den franske militære chef, marskal de Lally, besluttede at gå i offensiven; det første mål var at presse

penge af Tanjore til at finansiere nye operationer; og i begyndelsen af juni sendte franskmændene tropper til Carical lige syd for Tranquebar (27).

Gouvernementet drøftede situationen den 9. juni: En fransk officer, oberst Fischer, havde netop meddelt Krog, at franskmændenes mål var at erobre Tanjore; Krog fremlagde nu direktionens instruks fra efteråret 1756, og i overensstemmelse med denne besluttede gouvernementet at forhandle hurtigt med Tanjore om at få de 4 distrikter overladt, inden franskmændene nåede at angribe landet.

Men næste dag foretog danskerne en kovending: Gouvernementet fandt, at omstændighederne var "kritiske", da man måtte forudse, at franskmændene ville besejre Tanjore; man får nu at vide, at oberst Fischer faktisk havde foreslået Krog, at danskerne benyttede sig af chancen. Derfor besluttede gouvernementet at bede om fransk hjælp til at sikre de 4 distrikter: Danskerne skulle meddele franskmændene, at de på egen hånd ville besætte de 4 distrikter, og man ville anmode franskmændene om at anerkende besættelsen og at tvinge nayaken til at afstå området ved fredsslutningen; danskerne ville slå på, at distrikterne var en rimelig erstatning for Perumal Naiks skader. Videre skulle man bede franskmændene om at beskytte de danske erobringer, hvis Tanjore mod forventning gik til modangreb; for dog at yde noget til gengæld ville danskerne love at skaffe tropper hjemmefra, som kunne hjælpe franskmændene i eventuelle kampe med Tanjore og dets allierede (28).

Gouvernementet sendte en delegation til Pondicherry for at få Lallys accept; Castonier (som nu var major), og Soetmann, som var på vej hjem fra Bengalen, blev udtaget efter deres eget ønske. Initiativet var helt på linie med Castoniers planer i 1756, og det er nærliggende at gå ud fra, at han har promoveret ideen. Soetmanns rolle er uvis; han kan enten have været på linie med Castonier eller været med som gouvernementets "vagt hund". De to spillede under alle omstændigheder en vigtig rolle, og de signerede faktisk gouvernementets beslutninger under forløbet sammen med Krog og et af de ordinære medlemmer, seconde Høyer, som ellers ikke gjorde sig bemærket i sagen; de andre faste medlemmer af gouvernementet skrev ikke under. Enten har der været intern uenighed i gouvernementet om den linie, der

skulle følges, eller også har der været enighed om at lade de to "outsidere" indtræde som medansvarlige. Krogs rolle er uklar; omsvinget i det andet møde kan skyldes, at han har ladet sig presse af omgivelserne; han havde atter søgt afsked samme forår, så hans motivation var måske faldende (29).

Danskerne havde således lagt op til en forsigtig alliance med franskmændene, hvor de benyttede fransk bistand til egen fordel og kun gav beskeden støtte til gengæld; guvernementet må have regnet med at undgå konflikter med englænderne, selvom de stadig var allierede med Tanjore.

Men det danske tilbud duede ikke. Der er intet bevaret om de to delegeredes møde med Lally, men i et brev den 15. juni afviste han danskernes ønske om beskyttelse. Han bad i stedet om 200 hvide soldater og 100 sepoyer til støtte for det franske felttog, da det var i danskernes egen interesse, at nayaken blev nedkæmpet. Han ville gerne tage sig af danskernes interesser ved fredsslutningen, men forudsat at danskerne betalte en del af krigsomkostningerne.

Guvernementet afviste straks den 18. juni at følge Lallys krav om tropper - det hed nu lidt inkonsekvent, at det var imod instrukserne at føre krig mod Tanjore; desuden kunne de ikke undvære tropperne. De bad alligevel Lally om at "includere" de danske krav i freden med Tanjore, og de var rede til at betale "så mange rede penge, som billigt kan eragtes" (30).

I de følgende dage marcherede franske tropper tilsyneladende gennem det danske område til Carical. Lally besøgte den 24. og 25. juni guvernementet og Krog personligt, og den 26. juni var Krog og Castonier i Carical. Der forlyder intet om, hvad der foregik, men den 29. juni rykkede Lally for de danske tropper, "dont nous sommes convenus", 150 hvide og 50 sepoyer, samt 10 kanoner (31).

Den næste dag, den 30. juni, afviste guvernementet at udlevere tropperne; de mente, at danskerne havde sagt fra overfor Lally i Carical. Derimod var danskerne rede til at udlevere 6 feltkanoner og 10.000 pd. krudt; til gengæld ventede man, at Lally "på en billig måde" hjalp danskerne til de 4 distrikter. Guvernementet henviste nu til, at de ikke kunne afklæde kolonien for tropper; de 150 hvide soldater svarede til hele den euro-

pæiske garnison i kolonien.

Kanoner og krudt blev nu udleveret, og oberst Fischer lovede, at franskmændene ville hjælpe danskerne, som de ønskede (32).

Det er ikke til at sige, om parterne havde misforstået hinanden, eller om de danske forhandlere en overgang har været længere ude, end de bagefter ville stå ved. Under alle omstændigheder havde guvernementet sikret sig muligheden af fransk hjælp til at få de 4 distrikter; samtidig havde man undgået en egentlig fransk omklamring og alene sluppet noget materiel, således at man kunne håbe på, at dansk neutralitet ikke blev kompromitteret; guvernementet havde i det mindste krævet, at våbnene ikke blev brugt mod englænderne.

Det uheldige var, at franskmændene var fortabt. Lallys interesse i forstærkninger af enhver art skyldtes, at han manglede udrustning, ammunition og penge; og efter få uger måtte han rømme Tanjore. I de næste år erobrede englænderne alle de franske kolonier i Indien; selvom franskmændene fik deres faste baser igen ved freden i 1763, mistede de deres politiske indflydelse i Sydindien.

Tanjore var nu et engelsk lydland, og danskerne kunne ikke mere håbe på varige udvidelser af deres område. Ganske vist forpagtede danskerne 4 distrikter i Tanjore til gengæld for et lån til nayaken i 1780-erne og -90erne, men det var et midlertidigt arrangement, som ophørte, da englænderne omkring år 1800 overtog styret i Tanjore (33).

XII. NICOBARERNE, 1755-58.

A. Projektet.

Daniel Huusfeldt var præst for danskerne i Tranquebar; han betegnede sig som "en redelig patriot", og han sendte forslag til direktionen om forbedring af koloniens handel m.v. Han foreslog også at kolonisere Nicobarerne.

Nicobarerne er en gruppe på ca. en snes øer i Den bengalske Havbugt nord for Sumatra. Arealet er ca. 1.500 km², omtrent som Lolland og Falster, og øerne er bjergrige og jungleklædte. Der var en fåtallig malaisk befolkning, som levede af landbrug og solgte kokos m.v. til passerende skibe. Ingen europæisk magt

havde taget øerne i besiddelse, men danskerne kendte lidt til dem, da kompagniskibene passerede forbi, når de af og til "lå over" i monsuntiden i Achin på Sumatra.

Huusfeld forklarede, at hans projekt kunne løse danskernes kommercielle problemer på Coromandelkysten: Danskerne havde brug for en koloni, hvor de havde kontrol over bomuldsdyrkingen og lærredsproduktionen, så at de kunne få gode, billige varer. Derfor foreslog han, at danskerne koloniserede Nicobarerne og anlagde bomuldsplantager; der kunne også dyrkes andet, f.ex. kaffe, og desuden var der god tømmerhugst; selv ædelmetaller skulle der være. Endelig kunne øerne bruges som stapelplads for dansk handel på Kina, Siam m.v.

Ifølge Huusfeld var befolkningen på øerne fredelig og fåtallig, og den ville ikke være noget problem; beboerne kunne overtales til at arbejde med i kolonien, "når de blev mildelig og kristelig medhandlet"; der måtte sendes missionærer ud for at "arbejde på disse hedningers oplysning". Hovedarbejdskraften skulle skaffes udefra, enten slaver fra Østafrika eller indiske udvandrere.

Projektet var velskrevet, og Huusfeld havde et positivt svar på alle tænkelige indvendinger; men forfatteren gik meget let hen over, at han faktisk ikke havde set øerne, og at ingen reelt vidste noget om, hvad der kunne dyrkes. Han overvejede heller ikke, om det overhovedet var økonomisk muligt at gennemføre det omfattende projekt; her henviste han blot til den succes, som f.ex. franskmændene havde haft med deres plantagekoloni i Det indiske Ocean, Isle de France (Mauritius).

Rent praktisk foreslog Huusfeld dog en forsigtig start: Danskerne burde anlægge en lille fæstning på en af øerne for at vise flaget og udforske landet nærmere. Men man måtte ikke tøve med at besætte øerne, da Huusfeld mente, at hollænderne og franskmændene havde vist interesse for dem (1).

Huusfeld havde allerede sendt projektet til Moltke i efteråret 1751 uden respons; året efter forelagde han projektet for Reichardt og Sivers, og således kom projektet påny til Danmark i sommeren 1754 med kommissærernes efterladte papirer. Sagen dukker først op den 11. november 1754, da direktionen pålagde guvernementet, at et dansk skib i lokalfart "engang" skulle un-

dersøge øerne på vej til Achin; resultatet skulle forelægges for direktionen, inden guvernementet foretog videre. Men der kom en afgørende ændring i et brev den næste dag, den 12. november: Forelæggelsen for direktionen ville vare for længe; der for måtte der "fæstes fod eller en loge oprettes" på øerne uden forudgående tilladelse, idet guvernementet dog skulle overveje sagen nøje først (2).

Direktionen må ud fra ordvalget have tænkt på en forsigtig start på øerne, som Huusfeld havde lagt op til. Beslutningen var i og for sig en naturlig reaktion på danskernes problemer på Coromandelkysten, ikke mindst efter at man ikke havde kunnet få de 4 distrikter i Tanjore; Huusfelds frygt for, at en anden kolonimagt skulle komme først, har sikkert også smittet af. Men direktionen havde ikke givet nogen nærmere anvisninger på, hvorledes guvernementet skulle gå frem, og hvor meget man måtte sætte ind.

B. Den første ekspedition, Ny Danmark.

Guvernementet fik ordren om Nicobarerne i juli 1755. Man hører første gang om sagen den 14. august, hvor guvernementet efter Krogs anbefaling vedtog straks at sende en ekspedition til øerne. Grunden til denne hast var, at Krog frygtede, at englænderne eller franskmændene ellers ville komme danskerne i forkøbet; af samme grund søgte guvernementet lige til det sidste at hemmeligholde ekspeditionens mål. Tilmed lå kompagniets to lokalskibe, "Kongen af Danmark", kaptajn Didrik Bagge, og "Eben-ezer", kaptajn Jørgen Grønberg, ledige på rheden; de kunne bruges til ekspeditionen og hente en returladning af tømmer på øerne. Der er ikke bevaret andre overvejelser (3).

Ingeniørløjtnant Jørgen Bartholomæus Thanch blev udpeget til leder af ekspeditionen; han havde vist gode kvalifikationer som leder af befæstningsarbejderne i Tranquebar. Ekspeditionen var på 80-90 mand; der var enkelte af kompagniets hvide funktionærer og henad 40 indiske soldater og håndværkere; endvidere havde guvernementet rekvireret over 40 mand af kongens korps (4).

Ekspeditionen skulle finde en god havn, som skulle ligge på nordkysten af den sydligste og største ø, Store Nicobar. Herefter skulle Thanch sammen med "rådet", der bl.a. bestod af de to skibskaptajner, beslutte, om der skulle anlægges en koloni; det

stod dem dog frit for at opgive koloniseringen, når de blot fik en ladning tømmer med hjem. Hvis de besluttede sig for at kolonisere øerne, skulle de anlægge en lille befæstning og begynde at udforske øernes natur og ressourcer; kolonien skulle hedde Ny Danmark. Indbyggerne på øerne skulle vindes ved "mild og kærlig medfart og ved en uskyldig omgængelse", og "det skulle være fordelagtigt", om de kunne overtales til "frivilligen" at anerkende den danske konges overhøjhed (5).

Skibene lettede anker den 8. september, men p.g.a. stærk strøm drev de forbi Nicobarerne til Achin på Sumatra; først den 12. november ankrede de op i en bugt på nordøstsiden af Store Nicobar. Thanch ville nu søge efter et egnet sted til kolonien, men Bagge og Grønberg holdt på, at de netop lå i den bugt, de skulle lede efter, og dermed var placeringen af kolonien tilsyneladende uddebatteret. Det var åbenbart en god naturhavn, en smal vig som "Københavns Kanal", men der var kun en smal flade i land, omgivet af høje bjerge, og fladen var overgroet med jungle og mangrovekrat, så at "nicht 2 Mann neben einander auf dem Erde stehen konnten" (6).

Thanch sendte mandskabet i land med telte for at rydde grunden. Anlægget var og blev dog meget beskedent: Kolonisterne ryddede efterhånden en slette, og de anlagde en lille skanse til de 6 medbragte kanoner; de byggede en halv snes hytter og et stort pakhus, alt af bambus. Men det regnede uafbrudt, og opholdet var trøstesløst; et andet problem var, at Thanch og kaptajnerne nu blev klar over, at der var for lidt proviant, så at mandskabet måtte gå ned i ration; "Ebenezzer" blev sendt til Achin efter husdyr, men de fleste dyr gik overbord i en orkan. Flere kolonister blev syge under disse forhold, bl.a. tilsyneladende af dysenteri, og enkelte døde allerede i de første uger.

Der var meget få indbyggere på øen, men forholdet til dem var fredeligt; de solgte lidt proviant til kolonien, men åbenbart kunne danskerne ikke få dem til at arbejde med trods løfte om betaling (7).

Den 30. december meddelte Thanch rådet, at han uanset vanskelighederne ville fortsætte koloniseringen; der er ikke bevaret yderligere overvejelser. Og nytårsdag 1756 tog Thanch øerne i besiddelse for kongen og kompagniet; flaget blev hejst under

kraftig saluterer, og kolonien blev døbt Ny Danmark. Enkelte indbyggere, som var mødt op, fik at vide, "at dette ikke nu læn- gere var deres land, men vor allernådigste konges af Danmarks, hvorpå dem blev præsenteret et glas vin, hvor enhver af dem, li- gesom de drak, måtte repetere disse ord: Vores konges af Dan- marks sundhed" (8).

Den 21. januar sejlede de to skibe tilbage til Tranquebar med tømmer og brænde. Thanch skrev til guvernementet, at det var vanskeligere end forudset at gennemføre koloniseringen; indbyg- gerne kunne ikke bringes til at arbejde med "uden med magt og tvang", så der var brug for 2-300 indiske kulier i stedet. Thanch mente, at øerne i første omgang kunne bruges til tømmerhugst og skibsbyggeri, men på længere sigt mente også han, at danskerne kunne opnå lige så gode resultater som franskmændene med deres plantageøer (9).

Guvernementet berettede nu om den nye koloni for direktionen, og tonen var rimeligt optimistisk; ligesom Thanch troede de på tømmerhugst og skibsbyggeri, og de nævnte også muligheden for handel på Malacca og andre nærliggende områder; man aner Krogs aggressive stil bag en bemærkning om, at øerne også kunne bruge- til at skaffe sig politisk indflydelse i Achin! (10).

Nu gjorde guvernementet "Ebenezer" klar til at gå til Ny Dan- mark med proviant og ca. 50 indere: håndværkere, soldater og slaver; men den 20. marts, inden afrejsen, kom der brev fra Thanch via et engelsk skib, som havde været ved øerne: Der var mange syge i kolonien og en del døde; de kongelige soldater chikanerede de andre kolonister, og arbejdet lå stille. Thanch havde allerede i januar, kort efter indvielsen af kolonien, bedt om at blive afløst, da han ikke kunne undværes ved anlægs- arbejderne i Tranquebar, og nu gentog han sit ønske: "Jeg måtte vel spørge, hvad skæbne og ulykke vel kan lignes imod min nuvæ- rende tilstand". I øvrigt havde et par danskere været med det engelske skib på Sombreiros-øerne, nogle andre øer i Nicobarer- ne, og de rådede til at flytte kolonien dertil; guvernementet tillod derfor Thanch at flytte kolonien. Den 30. marts sejlede "Ebenezer" afsted til øerne (11).

C. Den anden ekspedition, Ny Sjælland.

I juli 1756 kom Indiens-fareren "København", kaptajn Rasmus Alling, til Tranquebar, og trods Perumal Naik-krigen blev skibet gjort klar til at gå til Nicobarerne med en ny ekspedition. Chefen var et af guvernementets medlemmer, underkøbmand Tycho Volquardts; det lød umiddelbart som en høj prioritering af opgaven, men manden var åbenbart guvernementets sorte får. Guvernementet var ellers stadig villig til at sætte noget ind: Volquardts fik ca. 60 mand med, heraf over halvdelen europæere; der var både civile funktionærer, soldater og indiske kullier og slaver. Han måtte selv afgøre, om han ville flytte kolonien til Sombreiros, hvis det ikke allerede var sket (12).

"København" sejlede fra Tranquebar den 1. september og ankrede ved Ny Danmark den 9. Det var en uhyggelig overraskelse: Af de ca. 130 kolonister var ca. 40 i live, alle syge. Thanch var død den 28. marts, og kaptajn Grønberg på "Ebenezer", som havde overtaget kommandoen ved sin ankomst, var død den 9. juli; resten af skibsbesætningen var også død; ledelsen var overgået til en af kompagniets underofficerer, konstabel Lorentzen. Volquardts besluttede at fortsætte til Sombreiros, og den 14. september sejlede "København" og "Ebenezer", som havde fået ny besætning; de fleste af de ulykkelige i Ny Danmark blev efterladt der (13).

På Sombreiros blev danskerne venligt modtaget af indbyggerne, som var talrigere end på Store Nicobar og mere vant til at handle med europæere; den ledende høvding, Kaptajn John, indbød danskerne til at slå sig ned på øerne, og høvdingene lovede at levere kokosnødder og bistå med husbyggeriet.

Sombreiros består af 3 små øer med en god havn imellem; Volquardts valgte øen Camorta, hvor der bag en bræmme af mangrove og jungle lå en banke med "det dejligste ager- og græsland, som noget menneske vil ønske at se". Den 20. september satte Volquardts kolonisterne i land for at rydde en landingsplads og en sti op til sletten; der blev bygget huse og hytter ved stranden, men først senere blev nogle af beboelserne flyttet op på sletten. Det gik snart som i Ny Danmark: Folkene blev syge, og flere og flere døde, så at arbejdet kun gik meget langsomt. Man hører dog om et enkelt praktisk initiativ: Volquardts ekspe-

rimiterede med at fremstille kokosolie (14).

Der kom stadig ikke noget samarbejde i stand med indbyggerne; Volquardts siger, at danskerne prøvede at få dem til at hjælpe ved husbyggeri etc. imod betaling (tobak etc.), men "såsom de er vant til lediggang og dens frugter, hvoraf landet giver dem nok, vil de ikke forslave dem til noget tungt arbejde". Volquardts mente, at det ville kræve "den største tålmodighed af verden" at få indbyggerne i arbejde, men kaptajn Alling havde mere drastiske forslag: Indbyggerne kunne ikke bringes til at arbejde, "indtil vi bliver dem forvoksen, så kan der vel bruges lidt myndighed imod dem". Guvernementet havde i øvrigt sendt en missionær med for at omvende indbyggerne og udforske deres karakter; det var David Poltzenhagen fra den tyske ("Halle-") mission i Tranquebar; men han kom til kort og skrev om indbyggerne: "Man sieht kaum mehr menschliches an ihnen als die Gestalt" (15).

"Ebenezer" var drevet væk allerede på vej til Sombreiros og lagde først til ved kolonien i november. I mellemtiden var "København" sejlet videre til Achin den 18. oktober; samme dag lod Volquardts flaget hejse over den nye koloni, men stemningen var åbenbart mat. Kolonien blev på et senere tidspunkt døbt Ny Sjælland (16).

Volquardts døde af sygdom den 5. december; hans efterfølger, overassistent C.F. Lund, hævdede, at han havde ført et "uordentligt liv". Dagen efter kom "København" tilbage fra Achin; og de to skibe vendte tilbage til Tranquebar kort før jul. Der var da kun 24 kolonister tilbage i Ny Sjælland (17).

Først i maj 1757 fik kaptajn Alling tid til at afgive beretning til guvernementet. Generelt var han optimistisk om koloniseringen - der var snart en fast tradition for, hvordan de ledende danskere omtalte mulighederne: Danskerne burde lige så vel som andre kunne skabe en blomstrende koloni; der kunne dyrkes bomuld og kaffe, men i første omgang var tømmerhugst mere realistisk. Alling anbefalede dog at koncentrere kræfterne om Ny Sjælland indtil videre (18).

Guvernementet havde ikke fået nogen respons hjemmefra endnu; den 7. maj 1757 besluttede de at sende "Ebenezer" til øerne igen, "til man får nærmere ordrer fra faderland". Reelt satte

gouvernementet koloniseringen på vågeblus: Jens Tved (jf. afsn. X) blev udpeget som chef, selvom Krog ikke gav meget for hans talenter, og hele hans følge var to soldater; han skulle rømme Ny Danmark og flytte overlevende og materiel til Ny Sjælland (19).

Tved hentede en snes overlevende i Ny Danmark, og han efterlod kun 4 vagter i spøgelseskolonien; midt i juni kom han frem til Ny Sjælland. Her havde kolonisterne været plaget af sygdom i den forløbne tid; senere hævdede Lund dog, at de havde samlet tømmer, kokos m.v. til en returladning (20).

Allerede den 30. juni døde Tved, og Lund overtog atter kommandoen på Ny Sjælland. I august blev kolonisterne særlig plaget af sygdom, og "Ebenezer" måtte blive i havnen af samme grund. På den tid skete der flere indbrud i koloniens pakhus, og Lund mente, at indbyggerne benyttede sig af danskernes svaghed. I en beretning flere år efter gav Lund også Tved skylden, idet han skulle have forvænt indbyggerne med tobak etc.; men generelt brød Lund sig ikke om Tved, "en gammel fordrunken mand, der skulle være som oberhoved for stedet".

Lund siger, at han klagede over tyverierne til Kaptajn John, som Lund selv havde udnævnt til "koloniets betjenter". Resultatet var, at et stort antal spydbevæbnede krigere en morgen indfandt sig i kolonien, Lund siger 3-400, kaptajn Matthias Rasmussen på "Ebenezer" 2-300; de forlangte at få danskernes våben, så at de kunne jage tyvene; det lykkedes at sende dem hjem, men danskerne opfattede dem som meget truende. Den 28. august besluttede danskerne at fortrække med "Ebenezer", og næste dag sejlede skibet til Achin; Lund efterlod det meste af materiellet og 6 indiske soldater i kolonien. Det er ikke klart, hvordan forløbet var: Lund lader krigerne indfinde sig den 27. august, og han fortæller, at man den næste dag kunne se dem nærme sig kolonien igen for at lave et natligt overfald. Ifølge Rasmussen var det store rykind den 25. august, og i dagene indtil den 28. august holdt danskerne nattevagt, ligesom de trak "Ebenezer" tæt til koloniens landingssted; Kaptajn John lovede at beskytte kolonien, men han fortalte også, at der lå et par hundrede mand klar i junglen til at angribe danskerne (21).

Ekspeditionen sejlede omsider i januar 1758 fra Achin for at

bjerge godset i Ny Sjælland; Lund fandt det umuligt at genoptage koloniseringen, da der var for få folk tilbage. Men "Ebenezzer" strandede på Store Nicobar; de fleste af de skibbrudne omkom på øen, men enkelte slap væk på forbigående skibe, Lund først efter over et års forløb. Kort før strandingen havde indbyggerne plyndret Ny Danmark og dræbt de 4 vagter dér; de 6 indere i Ny Sjælland forsvinder ud af historien (22).

D. Direktionens reaktioner.

I sommeren 1756 fik direktionen underretning om, at Nicobarerne var taget i dansk besiddelse. Først derpå, den 25. oktober, blev generalforsamlingen orienteret, og forsamlingen udtrykte sit håb om, at "denne entreprise skal geråde til kompagniets fordel" (23).

Overfor guvernementet udtrykte direktionen sin tilfredshed, men den holdt dog på, at omkostningerne skulle holdes nede: Kolonisterne skulle undersøge øernes ressourcer, og de skulle søge at finde "det nødige til livets udkomme" på øerne. Endvidere indskærpede direktionen, at man skulle bevare et godt forhold til indbyggerne.

Øerne fik det pompøse navn Frederiksøerne, og direktionen udnævnte en guvernør, den tidligere skibskaptajn Svend Finger, men han fik ingen kapital med. Finger kom i øvrigt først til Tranquebar medio 1757, efter at "Ebenezzer" var sejlet til øerne, og senere frasagde han sig stillingen (24).

Direktionen indhentede også en udtalelse fra Huusfeld, som fandt, at hans optimisme var blevet bekræftet; han var dog blevet skeptisk m.h.t. indbyggerne; de måtte "tid efter anden vænnes til lydighed og arbejde" og kristnes; de, som ikke tilpåsede sig de nye tider, burde "forvises på en af de mindst brugelige og afliggende øer" (25).

I efteråret 1758 modtog direktionen nyhederne om både tragedien på Ny Danmark og rømningen Af Ny Sjælland. Guvernementet havde forsvaret sig med, at der var brug for langt flere kolonister, hvis foretagendet skulle lykkes; men direktionen afviste at sende flere folk ud til øerne, og den spurgte skarpt, om guvernementet havde været enig i sine beslutninger (26).

Kolonisationsforsøget havde kostet ca. 20.000 rd., ikke meget

mere end anskaffelsen af logen i Calicut, men de menneskelige lidelser var store: Af henved 200 kolonister slap måske henad 20 væk i live, og hertil kom dødsfaldene på skibene (27).

Der var en del diskussion om ansvaret: Den nye ledelse i Indien skød skylden på Huusfeld, "den ukyndige projektmager", og andre (Sivers og Krog?), som "alt for letsindigen har rekommanderet projektet". Direktionen kritiserede både guvernementet og kolonisterne for mangel på "fornuft, retsindighed og velovervejet drift". Moltke lagde ansvaret på alle implicerede, også direktion og generalforsamling, som havde billiget projektet (28).

Opgaven var i virkeligheden håbløs. Efter tidens kolonipolitiske logik kunne det være rimeligt at "reserve" øerne, også selvom det måtte være klart, at kompagniet ikke havde de kapitaler, som en virkelig stor plantagekoloni krævede. Men under alle omstændigheder var natur- og sundhedsforholdene på øerne sådan, at en kolonisation med datidens teknik og lægevidenskab ville blive nærmest umulig at gennemføre; og det måtte også gælde, selvom danskerne havde haft flere ressourcer.

Forløbet blev værre på grund af en række forkerte vurderinger og uklare og ugenomtænkte beslutninger: Huusfeld var en projektmager uden kendskab til realiteterne, men det var direktionens og Moltkes ansvar, at de tog ham seriøst. Direktionens ordre til guvernementet var uklar, og Krogs iver efter at demonstrere sin effektivitet førte til de forhastede, dårligt udrustede ekspeditioner til øerne. Endelig virker det, som om lederne af ekspeditionerne ikke havde greb om tingene.

Bag forløbet ligger der tilsyneladende et par udbredte opfattelser: For det første var der ønsket om at sikre en ny base i Indien, et ønske som ofte blev koblet sammen med en patriotisk opfattelse af, at danskerne burde opnå lige så stor succes som andre kolonimagter. For det andet var der en tro på, at man kunne skabe en traditionel nybyggerkoloni i de fremmedartede omgivelser; man overvejede ikke en forsigtigere model, hvor man mere gradvist integrerede indbyggerne i en markedsøkonomi. Tværtimod skulle indbyggerne tilpasse sig danskernes præmisser, og de ansvarlige for koloniseringen overvejede i stigende grad en hård kurs, når indbyggerne ikke var villige til at tilpasse sig.

I øvrigt havde Moltke allerede i april 1758 opfordret den tyske Herrnhut-mission til at sende missionærer til Nicobarerne, og i december samme år lå der en aftale herom. Efter Moltkes anbefaling gav kongen og kompagniet herrnhutterne tilladelse til at kolonisere øerne, og de fik løfte om dansk beskyttelse. Af forskellige grunde kom herrnhutterne først til Nicobarerne i 1768, ledsaget af en lille dansk troppeafdeling; herrnhutterne holdt ud i en række år, og selvom deres koloni heller ikke blev nogen succes, var den i det mindste et alternativ til de kostbare og ulykkelige forsøg i 1750-erne (29).

XIII. REAKTIONERNE I DANMARK INDTIL 1758.

Op gennem 1750-erne havde Asiatisk Kompagni et stærkt direktionsstyre, og der var en tendens til, at færre vigtige beslutninger blev forelagt generalforsamlingen; som et eksempel kan nævnes, at direktionen først efterfølgende forelagde besættelsen af Nicobarerne, jfr. afsn. XII. Moltke fulgte fortsat tæt med i kompagniets arbejde (1).

I 1754 løb kompagniet ind i en salgskrise på det europæiske marked, især for indiske, men tildels også kinesiske varer. Det er skæbnens ironi, at der netop i 1754 kom hele tre Indiens-fare-re hjem med lærreder, herunder de to krigsskibe, som kongen havde stillet til rådighed. Hertil kom, at der lå store kapitaler bundet i Indien, dels i forskud til leverandører, dels nu også i anlægskapitaler til de nye loger (2).

Det var på denne baggrund, at kompagniets ledelse op gennem 1750-erne skulle tage stilling til resultaterne af de nye initiativer i Indien. Jeg har ovenfor nævnt enkelte tilfælde i denne periode, hvor direktionen aktivt prægede udviklingen, især ved besættelsen af Nicobarerne; men p.g.a. de lange afstande måtte direktionen sædvanligvis tage begivenhederne i Indien og guvernementets initiativer til efterretning. I det følgende vil jeg kort gennemgå direktionens vurderinger og reaktioner under ét:

Indledningsvis kan man konstatere, at der ikke er bevaret nogen diskussioner om de ret beskedne resultater af den store ekspedition, efter at "Nældebladet" og "Bornholm" kom hjem i sommeren 1754; på den anden side havde direktionen allerede ta-

get konsekvensen ved at udskifte ledelsen i Indien (3).

Man kan konstatere, at direktionen i alt fald i nogen tid bakkede op om de resultater, som guvernementet opnåede; direktionen synes at have haft tillid til den nye guvernør, Krog, og tonen i de udførlige breve til guvernementet var velvillig. Efter direktionens ønske lod kongen det udsendte korps blive i Tranquebar, og styrken blev delvis holdt ved lige (4).

I 1754 holdt direktionen fuld gang i de forskellige aktiviteter. Jeg har allerede nævnt direktionens beslutning om besættelsen af Nicobarerne; hvad Bengalen angik, skulle danskerne fortsætte forhandlingerne om en loge, og direktionen bifaldt det nye forsøg i Colachel. Samtidig var direktionen dog utilfreds med peberpriserne i Calicut, og flere gange pålagde man guvernementet at nedlægge logen dér, når Colachel var etableret; men det skete ikke, og senere accepterede direktionen, at begge loger blev opretholdt indtil videre.

Generalforsamlingen blev holdt orienteret, men ytrede sig tilsyneladende sjældent - forsamlingen krævede dog, at forhandlingerne i Bengalen blev ført "på det menagerligste" (5).

Direktionen gav dog også udtryk for bekymring over, hvorledes man skulle nyttiggøre de mange nye forbindelser, man havde fået på det indiske marked: Når direktionen tænkte på de nye besiddelser, "så er samme temmelig anseelige", men når de tænkte på "aspekterne... så bliver vi derved bange". Bekymringen hang tildels sammen med afsætningskrisen herhjemme, og direktionen gav endda udtryk for sin tvivl om mulighederne for den danske Indiens-handel (6).

Det var åbenbart et chock for direktionen, da den i 1756 erfarede, hvad rettighederne i Bengalen havde kostet, og den beklagede, at man endda p.g.a. krisen ikke havde store muligheder for at udnytte den nye handelstilladelse. Direktionen mindedes "det gamle ordsprog, at man kan købe guld for dyrt", og den konstaterede, at hjemkomne bengalske varer gik under indkøbspris: "Er det ikke en bedrøvelig begyndelse af vores etablissement?" (7).

På Coromandelkysten havde direktionen som nævnt (afsn. XI C) endnu i 1756 givet retningslinier for, hvorledes guvernementet skulle sikre sig de 4 distrikter. Men i 1757 fik man

nyhederne om Perumal Naik- krigen; direktionen håbede stadig, at sagen ville falde ud til dansk fordel, som guvernementet havde skrevet hjem, men tonen i generalbrevet til Indien blev i alt fald mere formel og kort; samtidig modtog direktionen også Krogs første afskedsansøgning, dog uden at reagere (8).

I efteråret 1758 foretog direktionen åbenbart en omvurdering af mulighederne i Indien: For det første sad man med endnu en afskedsansøgning fra Krog; for det andet havde man nyhederne fra Coromandelkysten, hvor danskerne alligevel ikke havde fået noget ud af det diplomatiske efterspil til Perumal Naik- sagen, og de sørgelige efterretninger fra Nicobarerne. Dertil kom, at man havde opnået, hvad man kunne forvente, i Bengalen og på Malabarkysten. Det var nærliggende at gå ud fra, at der ikke var grund til at satse mere på fremstødet i Indien og på Krog, som jo ellers havde sat skub i de danske initiativer. Hertil kommer vel også, at direktionen var utilfreds med de kommercielle resultater i Indien og forskellige klager over Krog.

Den 2. oktober besluttede direktionen at afskedige Krog, idet de henviste til Møltkes bemærkninger i det foregående direktionssmøde den 27. september (som ikke er nedfældet); Krog fik at vide, at hans afsked såvel skete efter hans egen ansøgning som "de motiver, der er på vores side"; han fik ønsket om "lykkelig fremgang i hans videre forehavende" (9).

I november samme år gav kongen ordre til, at korpset i Indien skulle opløses, men halvdelen af det årlige budget blev dog overladt til kompagniet til at holde tropper for; derved støttede staten fortsat et rimeligt forsvar af kolonien, men ikke nogen styrke af "politisk" betydning (10).

Det vides ikke, hvordan generalforsamlingen havde forholdt sig til udviklingen i Indien, men endnu i foråret 1758 havde direktionen forsvaret guvernementets foranstaltninger i Perumal Naik- sagen og Nicobarerne overfor forsamlingen. Men nu lagde direktionen kortene på bordet og oplyste forsamlingen om, at Krog var afskediget, og at man ville undersøge hans administration; direktionen gik ud fra, at alle var enige heri, så det er muligt, at dispositionerne i Indien var kritiseret blandt aktionærerne (11).

XIV. HVAD DER SIDEN SKETE.

I 1760-erne skulle kompagniet have høstet udbyttet af fremstødet i Indien, men det blev ikke tilfældet. Jeg er ikke gået nærmere ind på de kommercielle forhold, men det synes klart, at kompagniet ikke kunne klare de nye opgaver, hvad end årsagen var.

Der var stadig store handelskapitaler bundet i Indien, og hertil kom anlægsudgifterne ved de nye loger såvel som det løbende driftsunderskud, som kolonierne, også Tranquebar, udviste. Besejlingen blev reduceret; der kom kun få og små ladninger fra Tranquebar, og selvom der var flere ladninger fra Bengalen, blev de jævnligt kritiseret for dårlig kvalitet (1).

I flere år i 1760-erne faldt der ikke udbytte, og undertiden lånte kompagniet til udbytterne. En del af avancen gik til Frederik den 5.s rytterstatue, som kompagniet havde lovet at sponsorere i lykkeligere tider; Moltke stod for udbetalingerne, men omkostningerne løb op nær $\frac{1}{2}$ mio. rd., inden statuen var afsløret i 1771 (2).

Problemerne smittede af på ledelsen; jeg har ikke fulgt dette spørgsmål i detaljer, men tilsyneladende kom der henad 1760 en langvarig krise i direktionen, og Moltke var hyppigt involveret i diskussioner med direktørerne om f.ex. skibsudrustninger. Efter 1768 svandt Moltkes indflydelse over kompagniet, da Struensee havde berøvet ham hans offentlige embeder, og i 1771 nedlagde han hvervet som præsident; generalforsamlingen modtog nyheden med larmende tavshed, og i Moltkes egne erindringer spiller hans hverv som præsident i 21 år en beskeden rolle (3).

Ledelsen søgte dog at fastholde resultaterne fra 1750-erne: Allerede i 1760 besluttede direktionen på Moltkes opfordring at opprioritere Frederiksnagore i Bengalen, og også siden holdt man fast ved Bengalen trods de kommercielle problemer, der var. Efter Moltkes anbefaling sendte direktionen således i 1761 og -67 franske eksperter, de Marchis og Cazenove, til Frederiksnagore, skønt det ikke hjalp. Det er tankevækkende, at kolonien i Bengalen blev reduceret til en filial af Tranquebar i 1770, da Moltke formentlig var på retur i kompagniet (4).

Reaktionen på problemerne udeblev ikke: I 1767 krævede en kreds af københavnske storkøbmænd, at kompagniet skulle afgive monopo-

let på Indiens- handelen; de mente at kunne bestride sejlads og handel mere effektivt med deres egne skibe. Da oktrojen udløb i 1772, frigav staten da også handelen på Indien, og få år efter kunne kompagniet også afgive administrationen af kolonierne til staten; kompagniet fortsatte som almindelig privat handelsvirksomhed. Man kan således sige, at kompagniet havde løst de økonomisk- politiske mål, som staten havde sat, men at kompagniets interessenter samtidig havde betalt en vis pris herfor (5).

Selvom fremstødet på kort sigt således var en byrde, blev det på længere sigt en succes:

Fra 1770-erne og frem ser man en stærk vækst i dansk Indiens-handel i "den florissante handels periode", men det var en ny handelsform: Hvor Asiatisk Kompagni med møje havde opbygget sin selvstændige handelsorganisation, var de fleste nye redere befragtere af engelske returladninger, som gik via de danske kolonier.

Allerede i 1770-erne blev Frederikshagore et vigtigt aktiv, og i de følgende årtier hentede kompagniet og de private redere meget store værdier hjem fra Bengalen, som kommercielt efterhånden klart overgik Tranquebar; i perioder var der også god handel på Malabarkysten - ikke mindst med våben.

Men på helt langt sigt, fra begyndelsen af 1800- tallet, løb udviklingen fra den dansk- indiske handel, bl.a. som følge af konkurrencen fra industrielt fremstillet engelsk bomulds-lærred, og det lille danske kolonirige blev afviklet; logerne på Malabarkysten blev rømmet først, mens Tranquebar og Frederikshagore blev solgt til englænderne i 1845.

Nicobarerne fristede gentagne gange til nye danske koloniforsøg, sidst i 1846, men de endte altid ulykkeligt. Det er paradoksalt, at øerne først blev afstået til englænderne i 1868 som den sidste rest af de danske kolonier i Indien.

XV. AFSLUTNING.

Det bevarede materiale om fremstødet i Indien er ret tavst, når det drejer sig om baggrunden for de begivenheder, som vi kan følge. Ikke desto mindre mener jeg, at der er tilstrækkelige holdepunkter for en række nye konklusioner om baggrunden og mo-

tiverne bag fremstødet. Efter min opfattelse er det således muligt at komme væsentligt længere i forståelsen af begivenhederne, end det var muligt ud fra den foreliggende litteratur, selvom der naturligvis stadig er mange uafklarede punkter. I det følgende vil jeg ridse hovedkonklusionerne op om de to emner, som jeg pegede på i indledningen: de danske beslutningsprocesser og deres baggrund og udviklingen i Indien, herunder danskernes samspil med andre magter.

Inden jeg går videre, vil jeg nævne, at det spillede en afgørende rolle, for danskernes muligheder i Indien, at Danmark var en lille stat med små økonomiske og politiske ressourcer.

Jeg vil først se på de danske beslutningsprocesser og deres baggrund: Asiatisk Kompagni havde en økonomisk interesse i det indiske marked, men kompagniet var økonomisk svagt. I løbet af 1740-erne kom kompagniet ud for en række problemer og udfordringer i Indien, og omkring 1750-51 var kompagniet blevet motive- ret til en række nye initiativer derude , både for at erhverve adgang til nye markeder og for at fastholde den hidtidige handelsbase Tranquebar.

Strategien var forsigtig: Nye kolonier måtte ikke koste for meget, og kompagniet søgte at fortsætte det hidtidige system, små enklaver, baseret på traktater med de indiske fyrster.

Men bortset fra Malabarkysten var forholdene i Indien omkring 1750 blevet for komplicerede til dette system: Coromandelkysten, hvor Tranquebar ligger, var ved at blive et engelsk eller fransk lydland, og kompagniet måtte bede staten om hjælp til at sikre de danske interesser. På sin vis var det fuldt lige så kompliceret for kompagniet at etablere sig i Bengalen p.g.a. omkostningerne og den politiske usikkerhed.

Beslutningen om at besætte Nicobarerne, som først kom senere i forløbet, må ses som en reaktion på problemerne på Coromandelkysten; Nicobarerne var noget nyt i dansk- indisk sammenhæng, et forsøg på at etablere en plantagekoloni, som man kendte dem f.ex. i Vestindien, omend starten var beskedent.

Den danske statsmagt havde en økonomisk politisk interesse i Indiens- handelen og de samfundsmæssige vækstmuligheder, som den førte med sig. Det var derfor ikke noget problem for kompagniet at få staten til at bakke op på Coromandelkysten med

en militær ekspedition i 1751, og især ikke, når rigets uofficielle førstemand, overhofmarskallen A.G. Moltke, samtidig var kompagniets præsident. Men staten indpassede støtten til kompagniet i det overordnede politiske mål, hensynet til neutraliteten. Derfor kunne de udsendte styrker reelt ikke bruges til at opnå territoriale gevinster på Coromandelkysten, så længe den engelsk-franske konflikt var igang.

Staten bakkede også planerne om en loge i Bengalen op, men på anden vis. Moltke lagde åbenbart pres på direktionen for at få logen i Bengalen fremmet samtidig med ekspeditionen til Coromandelkysten. Herunder manipulerede Moltke kompagniets generalforsamling - efter datidens forhold en demokratisk forsamling - så at den vedtog initiativet i Bengalen, som det formentlig havde været svært at få igennem ellers. Jeg mener, at den militære ekspedition derved mere eller mindre fik en funktion som "lokkemad" for at få kompagniet til at gå ind i Bengalen. Muligvis iværksatte Moltke også en diplomatisk støtteoffensiv for at sikre fransk opbakning i Indien. I alt fald medvirkede Moltke i 1760-erne til forsøgene på at få handelen i Bengalen igang.

Moltke havde således en vigtig rolle i de afgørende beslutninger om fremstødet i Indien. Desværre kender jeg ikke hans bagland i stat og kompagni og beslutningsprocessen bag ekspeditionen, så det er vanskeligt at vurdere forløbet i detaljer. Men det er nærliggende at se Moltkes indsats som et led i statens økonomiske politik, at sikre den oversøiske handel.

Ole Feldbæk har skrevet om den enevældige stats handelspolitik generelt, at staten så handelskompagnerne som et middel til at fremme økonomisk vækst, ikke som et mål i sig selv. Begivenhederne omkring ekspeditionen i 1751 og især Bengalen underbygger synspunktet. Men det er et spørgsmål, hvor stor konflikt der var mellem statens interesser og kompagniets økonomiske interesser; det skal med i billedet, at man næppe i 1751 kunne forudse problemerne i Bengalen. Kompagniet havde før været interesseret i Bengalen, og dele af direktionen kan meget vel have støttet ideen og bakket Moltke op; desværre er det ikke muligt at uddybe dette punkt (1).

På kort sigt, gennem 1750-erne og 1760-erne, blev samarbejdet

mellem stat og kompagni ingen succes; Kompagniet og dets aktionærer måtte bære de økonomiske byrder ved de nye kolonier - sammen med byggeskandalen, Frederik den 5.s rytterstatue. Moltke blev tydeligvis ikke opfattet som en succes, da han trådte tilbage som præsident i 1771.

Senere, i den florissante handelsperiode høstede den danske handelsstand udbyttet af investeringerne i Indien. Det ligger uden for min opgave at lave en cost benefit analyse af initiativerne i Indien, men jeg mener, at i alt fald Bengalen var en succes, som ud fra tidens økonomisk-politiske præmisser fuldt ud retfærdiggjorde indsatsen i 1750-erne; og her skal det med i billedet, at det blot få år efter, efter slaget ved Plassey, havde været umuligt at få en traktat med nawaben af Bengalen. Det var således en succes for den offensive linie, som jeg mener, at statsmagten havde en væsentlig del af ansvaret for især omkring Bengalen.(2).

Dernæst er der udviklingen i Indien. De ydre rammer i de enkelte dele af Indien var - sammen med danskernes svage stilling - overordnet set afgørende. Men de danske leders talenter og mål havde også indflydelse på forløbet.

Det gamle guvernement under Bonsach viste initiativ på nogle områder, måske dem som var privatøkonomisk interessante. Guvernementet arbejdede rimeligt for logerne på Malabarkysten, og de lancerede den danske interessesfære, de 4 distrikter i Tanjore, da konflikterne på Coromandelkysten truede Tranquebars bagland. Samtidig nedtonede guvernementet interessen for Bengalen.

Malbarkysten var stadig et område, hvor danskerne var nogenlunde i fred for andre kolonimagter; men på Coromandelkysten var danskerne i klemme mellem de to store koloniagter, England og Frankrig, og deres allierede. Danskerne søgte at tilpasse sig ved så vidt muligt at lægge sig opad den næststærkeste magt imod den stærkeste, som man vel til hver tid anså for den største trusel.

Men reelt var den engelsk-franske magtkamp for langt fremme, og danskerens manøvrerum var for lille til at sikre sig noget af baglandet på kysten: Det gamle guvernement var rede til en alliance med Tanjore og dermed med den engelske lejr. Omvendt søgte danskerne i Krogs tid en alliance med franskmændene, men alt uden resultat.

Sivers, som administrerede de politiske mål hjemmefra, nedprioriterede de 4 distrikter, som ikke kunne erhverves uden at involvere sig på en af siderne i den engelsk-franske konflikt. Han satte også projektet i Bengalen igang, og her kunne han trække på fransk støtte som en sidegevinst for, at danskerne holdt sig fra den engelske lejr på Coromandelkysten. Det førte til succes i Bengalen - Soetmann, den danske forhandler, opnåede i alt fald ikke noget ved egen hjælp; Sivers'prioriteringer viste sig altså at være rigtige.

Med guvernør Krog kom der en mere offensiv dansk ledelse i Indien; Krog var søofficer og var ikke oplært i kompagniets kommercielle miljø; det virker, som om målet med hans linie var national prestige, men naturligvis kan personlige ambitioner også have spillet ind. I Bengalen var Krog rede til at give den nødvendige støtte, der skulle til for at få et resultat, men på andre punkter - Perumal Naik-krigen i 1756 og de ilde forberedte ekspeditioner til Nicobarerne - førte hans aggressive linie til katastrofer.

Også pastor Huusfeld, projektmageren bag Nicobarerne, hørte hjemme i et nationalt-patriotisk miljø, som fik sin chance under det danske fremstød i Indien.

Spørgsmålet er, hvem der fra dansk side styrede begivenhederne i Indien. Den amerikanske historiker Holden Furber har formuleret sin opfattelse, at de europæiske koloniers ledelser i vid udstrækning styrede udviklingen i Indien fremfor de hjemlige ledelser (3).

Det danske guvernement havde stort spillerum p.g.a. de lange linier hjem; det sad på informationerne, og det kunne i vid udstrækning lægge linien derude; reelt havde direktionen stort besvær ved at styre udviklingen derude, når den havde sat et initiativ igang. Men særligt det danske guvernement var p.g.a. den meget svage magtbase helt afhængig af materiel og politisk opbakning hjemmefra. Direktionen sad på bevillingerne og kunne i yderste fald afskedige guvernementet - hvad der nærmest blev tradition for i løbet af 1750-erne. Og bag kompagniet stod staten, der som nævnt lagde kursen på visse afgørende punkter. Jeg mener, at disse to, direktion og stat, i sidste ende havde den afgørende indflydelse i alt fald i det danske kolonisystem.

I øvrigt måtte danskerne også i vid udstrækning tage politiske hensyn til de indiske fyrster, selv på en tid, hvor disse i stigende grad blev trængt af stærkere europæiske magter. Nawaben af Bengalen havde meget let spil overfor danskerne, men også danskernes andre indiske forhandlingspartnere, fyrsterne på Malabarkysten og nayaken af Tanjore, viste diplomatisk talent ved at holde danskerne på afstand og give så få indrømmelser som muligt.

Danskerne spillede ingen afgørende rolle i konflikterne i Indien i 1750-erne - måske kunne man f.ex. påvise, at de danske penge skaffede franskmændene goodwill hos nawaben af Bengalen (jfr. kap. IX C), men meget nærmere kan man næppe komme. Men danskernes trængsler i Indien illustrerer den dramatiske proces, hvor gamle indisk-europæiske relationer blev nedbrudt, og hvor såvel de indiske stater som en europæisk småstat kom i klemme.

Reelt blev det danske fremstød i Indien i 1750-erne en af de mindst blodige episoder i Indiens erobring. Det var kun få indere, som kom under dansk herredømme, og især i det eneste større område, Serampore, som ellers ville være blevet engelsk få år efter med resten af Bengalen. De direkte menneskelige ofre for fremstødet var ganske overvejende kolonisystemets egen underklasse, kongens rødfrakker og kompagniets sepoyer og kulier.

Men man kan konstatere, at danskerne i Indien tilpassede sig den nye kolonialistiske linie, som hurtigt voksede frem i takt med den begyndende engelske og franske erobring af Indien; man kan tænke på Krogs offensive stil og de stadig mere skumle planer for nicobarboerne. Når den danske ekspansion var så fredelig, skyldes det ikke holdninger, men manglende magtmidler (4).

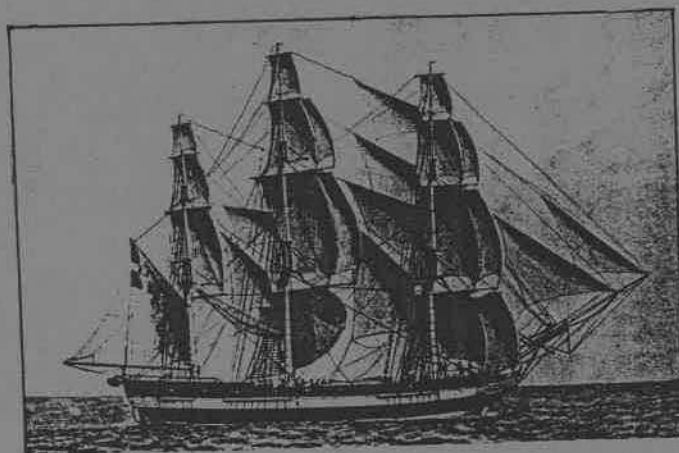
B I L A G.

Litteraturliste

Arkivalier

Noter

Kort over Indien

LITTERATURLISTE.

Navnet i venstre kolonne er den forkortelse, som jeg anvender i noterne nedenfor.

* yderst til venste = kildeudgivelse.

Bichel	Bichel, J.: Peber for alle Pengene, i Maritim Kontakt 1980, 5 ff.
Bro-Jørgensen	Bro-Jørgensen, J.O.: Dansk Vestindien indtil 1755 (Vore gamle Tropekolonier, red. J. Brøndsted, 2. udg., 1966, bd. 1).
Chopra	Chopra, P.N. m.fl.: History of South India (1979).
Dodwell I	Dodwell, H.H. (red.): The Cambridge History of India, bd. 5: British India 1497-1858 (1929).
Dodwell II	Samme: Dupleix and Clive (1967).
Feldbæk I	Feldbæk, O.: Kolonierne i Asien, i: O. Feldbæk og O. Justesen: Kolonierne i Asien og Afrika (Politikens Danmarkshistorie) (1980).
Feldbæk II	Samme: Danmarks Historie 1700-1800 (Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, bd. 9) (1990).
* Feldbæk III	Samme: Danske Handelskompagnier 1616-1843, oktrojer og indre ledelsesregler (1986).
* Friis	Friis, Aa.: Bernstorffske Papirer. Udvalgte breve og optegnelser fra den Bernstorffske Familie. Bd. 3 (1904).
Furber	Furber, H.: Rival Empires of Trade in the Orient 1600-1800 (1976).
Glamann I	Glamann, K.: Asiatisk Kompagni 1732-1772 (u-trykt, men tilgængelig afhandling, Københavns Universitet) (1945).
Glamann II	Samme: Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske Historie 1732-1772 (Hist. Tidsskr. 11 rk. II) (1949).
A, das Gupta	Gupta, Asin das: Malabar in Asian Trade 1740-1800 (1967).
B. Gupta	Gupta, Brijen K.: Sirauddaullah and the English East Indian Company 1756-1757 (1962).
Hjelm	Hjelm, T.: Fra det nu forsvundne Tranquebar (1988).
Holm	Holm, E.: Danmark-Norges historie under Frederik V (1897)(Danmark-Norges historie fra Den store nordiske Krigs slutning til rigernes adskillelse, bd. 3).
Kringelbach	Kringelbach, G. N.: Den civile centraladministrations Embedsetat 1660-1848 (1889).

- Larsen I   Larsen, K.: De dansk ostindiske koloniers Historie, bd. 1 og 2 (1907-08).
- Larsen II   Samme: Guvernører, residenter, kommandanter og enkelte andre fremtrædende personer i de tidligere danske tropekolonier (1940).
- Larsen III   Samme: Ostindiske personalia og data (utrykt, på Det kongelige Bibliotek).
- Martineau   Martineau, A.: Dupleix et l'Inde Française, bd. 2 (1923).
- Olsen   Olsen, G.: Dansk Ostindien 1616-1732 (Vore gamle Tropekolonier, red. J. Brøndsted, 2. udg., 1967, bd. 5).
- Panikkar   Panikkar, K.M.: Malabar and the Dutch (1931).
- Rasch & Sveistrup   Rasch, Aa., og Sveistrup, P.P.: Asiatisk Kompagni i den florissante Periode 1772-1792 (1948)
- Raychaudhury   Raychaudhuri, H.C., m.fl.: An Advanced History of India (1965).
- Sinha   Sinha, N.H.: The Economic History of Bengal from Plassey to the Permanent Settlement, bd. 1 (1961).
- Struwe   Struwe, K.: Dansk Ostindien 1732-1776 (Vore gamle Tropekolonier, red. J. Brøndsted, 2. udg., 1967, bd. 6).
- * Thompson   Thompson, V McLean: Dupleix and his Letters 1742-54 (1933).
- Topsøe-Jensen   Topsøe-Jensen, T.A., og Marquard, A.: Officerer i Søetaten 1660-1932 (1934).
- * Wegener   Wegener, C.F.: Grev Adam Gottlob Moltkes efterladte Manuskripter (Hist. Tidsskr., 4. rk., II (1870)).
- Wiberg   Wiberg, S.V.: En almindelig dansk Præstehistorie (1870).

ARKIVALIER.

( ) ud for arkivgruppen er den forkortelse, jeg har anvendt i noterne.

( ) om et arkivnummer = jeg har gennemgået pågældende nr. uden at finde noget af interesse.

(( )) om et arkivnummer = jeg har ikke kunnet benytte pågældende nr. p.g.a. bevaringstilstanden.

(AGM) A.G. Moltkes privatarkiv.

Arkivet, som normalt er på Bregentved, var under registrering på Rigsarkivet, da jeg gennemgik det. Numrene 91 ff. nedenfor kan derfor være ændret siden da.

- A 3. Breve til og fra A.G. Moltke.
Breve til og fra J.H.E. Bernstorff.
(Breve til og fra J. Fabritius, D. Reventlow).
Breve til og fra H. Felgenhauer og D. Huusfeld var ikke på plads.
91. Asiatisk Kompagni vedkommende (private forretningsmellemværender, korrespondance omkr. 1770).
92. Asiatisk Kompagni vedkommende (enkelte dokumenter fra 1750-erne, korrespondance omkr. 1770, beregninger over tab eller gevinst ved kompagniets skibe).
96. Asiatisk Kompagni, korrespondance og aktstykker (blandet, dels fra 1750-erne, dels om fornyelsen af kompagniets oktroj ca. 1770, samt trykte auktionsfortegnelser m.v.).
97. Justitsråd Harrier Felgenhauer vedkommende 1753-60.

(A) Asiatisk Kompagnis arkiv. (Vejl. ark. reg. XIV).

9. Generalforsamlingsprotokol 5.3 1743 - 27.9 1752.
10. Ditto 12.9 1753 - 10.6 1772.
29. Direktionens resolutionsprotokol 4.8 1732 - 1.2 1746.
30. Ditto 24.2 1746 - 5.5 1752.
31. Ditto 23.6 1752 - 11.11 1757.
32. Ditto 18.11 1757 - 25.7 1766.
96. Inden- og udenlandske breves kopibog 16.12 1750 - 19.5 1753
97. Ditto 22.5 1753 - 29.12 1759.
98. Ditto 16.2 1760 - 30.12 1772.
159. Indianske og chinesiske breves kopibog 22.11 1757 - 30.10 1770.
168. Instrukser for guvernøren og rådet i Tranquebar, 1732 og 1753.
171. Indianske ekspeditioners kopibog 24.11 1745 - 12.12 1751.
172. Ditto 24.1 1753 - 14.11 1764.
198. Breve fra guvernementet i Tranquebar 25.1 1746 - 7.10 1750.
199. Ditto 11.1 1751 - 18.10 1756.
200. Ditto 7.2 1758 - 11.9 1761.
204. Indkomne breve fra guvernører i Tranquebar 1754-1765.
205. Diverse breve fra Tranquebar 1739-1766.

- 206a. Diverse indkomne breve 1737 - 1845.
 (206b). Diverse dokumenter 1681 - 1839.
 208a. Dokumenter ang. en ny loges oprettelse i Bengalen efter Felgenhauers forslag, 1751.
 (781). Skibsjournal for "København" 9.10 1755 - 4.9 1758.
 1259. Rådets sekretprotokol 1744/45 - 1753/54.
 1260. Ditto 1754/55 - 19. 12 1770.
 1284. Tranquebarsk rapportbog 1745 - 1746.
 1285. Ditto 1746 - 1747.
 1288. Ditto 1749 - 1750.
 1289. Ditto 1750 - 1751.
 (1290). Ditto 1751 - 1752.
 1293. Ditto 1755 - 1756.
 1295. Ditto 1757 - 1758.
 (1321b). Indkomne breve til rådet 1752 - 1753.
 1355. Kopibog over indkomne breve 1739/40 - 1752/53.
 1356. Ditto 1754/55 - 1757/58.
 1378a. Diverse indkomne breve til rådet 1753 - 1770.
 1413b. Rådets kopibog over udgående breve 1739/40 - 1752/53.
 1414. Ditto 1754/55 - 1759/60.
 ((1449)). Tranquebarske dokumenter 1750 - 1755.
 1498. Protokoller for kommissionen ang. en eventuel ekspedition til erhvervelse af kolonier i Bengalen, holdt af kapt. Gerhard Sievers og guvernementet i Tranquebar 1752 - 1753.
 2019. Rapportbog over J.C. Soetmanns ekspedition til Bengalen ang. en loges oprettelse 12.3 1753 - 30.11 1754.
 2022. Rapportbog fra Bengalen, ført i Chandernagore 26.11 1754 - 29.12 1755.
 2156. J.C. Soetmanns rapportbog på rejse fra Tranquebar til Malabarkysten og tilbage, 5.2 - 27.6 1756.
 2157. Rapportbog Calicut 1.11 1751 - 28.2 1753.
 2171. Malabarkyst-dokumenter Calicut 1749 - 1763.
 2173. Journal College 16.11 1753 - 30.3 1760.
 ((2182a)). Malabarkyst-dokumenter vedrørende logen College.
 ((2183a)). Tanjourske dokumenter 1620 - 1778.
 2183e. Kopibog over korrespondance med kongen af Tannoor på Malabarkysten 1756.
 2187a. Nicobarske dokumenter 1753 - 1760.
 2187b. Diverse sager ang. Nicobarerne 1755 - 1771.

(DK) Danske Kancellis arkiv. (Vejl. ark. reg. I).

Afdeling D, 1699-1771:

- (1). Gratialprotokoller 1749-70 (1750-52).
 34. Ostindiske sager 1699-1771 (1730-71).
 35. Ekstrakter til ostindiske sager 1699-1771 (1746-71).
 (99). Oversekretærens kopibog (1751-52).
 109. Suppliquer 1699-1771 (5.7-27.12.1751).

(ES) Esmarckske Arkivaflevering:

147. Akter angående det Kongelige oktrojerede Asiatiske Kompagni.

Kommercekollegiets arkiv (Vejl. ark. reg. 22).

Dansk- norske sekretariat:

- (8). Kongelige resolutioner 19.10 1750- 11.5 1753.
 (407). Diverse sager handelen og søfarten vedkommende 1730-68.

(LA) Landetatens arkiv.

Generalkrigskommissariatet 1694-1763:

Kongelige resolutioner 1751 (nr. 51-177).
 (Tyske kontor nr. 86, Indkomne breve fra de oktrojerede handelskompagnier).

Udenfor arkivordenen:

- (Militære embedsmænds arkiver nr. D3, major Castonier).
(OI) Militære afdelingers arkiver nr. 65: Den ostindiske troppestyrke.

Krigskancelliet 1679-1763:

- (OI) Diverse dokumenter G, Overkrigssekretærens indkomne breve, marokkanske og ostindiske sager 1751-56.

(SØ) Søetatens arkiv.

Søkrigskancelliet 1699-1763:

Sk 170. Kongelige resolutioner 1751.

Admiralitetet:

- Adm.170. Protokol over geheime kongelige ordrer 1745-62.
 Adm.225. Admiralitetets deliberationsprotokol 7.1 1749-8.6 1753.
 Adm.227. Admiralitetets geheime kopibog 1713-62.
 Adm.268. Admiralitetets generalkopibog 1751-52.

(TK) Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling (Vejl.arkivreg.).

Almindelig del II, 1676-1770.

129. Geheimregistratur 1751.
 (288). Koncepter og indlæg til samme.
 415. Protocoll der ausländischen geheimen Relationen....
 1736-60 (okt. 1750-juli 1753).

Almindelig del III.

(Diverse sager 1255-1773, realia A-Ø (pakke O-P)).

Speciel del, Frankrig, Ditlew Reventlows arkiv:

270. Ordrer med bilag, 1751-54.
 271. Indkomne breve med koncepter til svarskrivelser 1751-54.
 272. Koncepter til relationer, 1751.
 273. Ditto 1752.
 (276). Relationer 10.4 1752- 30.8 1754.

NOTER TIL TEKSTEN.Forkortelser for arkivgrupper:

A	Asiatisk kompagnis arkiv.
AGM	A.G. Moltkes privatarkiv.
DK	Danske Kancellis arkiv.
ES	"""" """"", Esmarckske arkivaflevering.
LA	Landetatens arkiv, med undergrupper: OT: Ostindiske troppestyrkes arkiv. OI: Overkrigssekretærens indkomne breve.
SØ	Søetatens arkiv.
TK	Tyske Kancellis arkiv.

Øvrige forkortelser:

rd.	Rigsdaler.
rp.	Rupi, indisk mønt, svarende til ca. 2/3 rd.
s.d.	Samme dato som foregående note.
( )	Underpunkt i længere brev.

Til kapitel II, Litteratur og kilder (s. 2 ff.).

(1) Jeg har benyttet følgende baggrundslitteratur:

Den danske baggrund: Feldebæk II, Holm.

Indien: Furber, Dodwell I.

Danskerne i Indien: Feldebæk I.

Coromandelkysten: Dodwell II, Martineau.

Malabarkysten: A. das Gupta, Panikkar.

Bengalen: B. Gupta.

Den dansk-indiske historie er praktisk talt kun behandlet af danske historikere. Den eneste udenlandske historiker med selvstændige kildestudier er tilsyneladende Furber. Jeg har forgæves søgt efter mit emne i engelsk og indisk litteratur om de indiske regioners historie. Undtagelsesvis har jeg fundet omtale af danskerne i Chopra (39-48), men uden interesse.

(2) Eksempler på Struwes behandling af fremstødet i 1750-erne: Meget bred skildring af Soetmanns rejse til Malabarkysten i 1749 (89 ff.), af Sivers' og Krogs trængsler med staben i Tranquebar (148 ff., 189 ff.).

Eksempler på unøjagtigheder: Omkostninger til loge i Bengalen er ikke selvstændig post, men er en del af en handelskapital på 400.000 rd. (143). Guvernementet sendte en af sine medarbejdere, Ziegenbalg, til Bengalen i november 1754, ikke i marts (170). Manglende eller meget kort omtale af baggrunden: Malabarkysten (88), forberedelsen af ekspeditionen i 1751 (146), Nicobarerne (227).

Om forløbet i Indien: Intet om traktaten med Calicut (106); meget tynd beskrivelse af forhandlingerne i Bengalen (168 ff.); intet om Colachel (212).

(3) Glamanns værk (Glamann II) er en bearbejdelse af forf.s guldmedaljeafhandling (Glamann I).

(4) Værket mangler notehenvisninger.

(5) Asiatisk Kompagnis arkiv: Den væsentligste lakune i forhold til mit emne er, at guvernementets arkiv er mangelfuldt i 1753-54 (ud- og indgående køpbog og rapportbog mangler).

Jeg har ikke kunnet få adgang til følgende pg.a. bevaringstilstanden:

1449, Tranquebarske dokumenter 1750-56,
2182a, Malarbarkystdokumenter vedr. logen College,
2183a, Tanjourske dokumenter 1620-1778.

(6) A.G. Moltkes arkiver: En del blev afleveret i 1760-erne til Danske Kancelli (Afd. D, Esmarckske arkivaflevering). Resten ligger i A.G. Moltkes privatarkiv på Bregentved.

Jeg bringer hermed min tak til lensgreve H.H. Moltke for tilladelsen til at benytte privatarkivet.

Jeg har benyttet privatarkivet, mens det var under registrering i Rigsarkivet, og ud fra en foreløbig registratur.

(7) Jeg har gennemgået Rigsarkivets vejledende arkivregistratur over privatarkiver.

(8) Kildeudgivelser, se * i litteraturlisten.

(9) Jeg har lavet en samlet gennemgang af følgende rækker i Asiatiske Kompagnis arkiv, dog kun i hovedsagen frem til 1760-62: Generalforsamlingsprotokoller: 9 (fra 1743) og 10.

Direktionens resolutionsprotokoller: 29 (1732 ff.), 30, 31, 32.

Direktionens generalbreve til Indien: 171 (1745 ff.), 172, 159.

Guvernementets generalbreve: 198 (1746 ff.), 199, 200.

Guvernementets resolutionsprotokol: 1259 (1744 ff.), 1260.

Til kapitel III, De danske aktører (s. 5 ff.).

(1) Merkantilismen: Feldebæk II, 159 ff.

(2) Asiatiske Kompagni: Glamann I og II, Furber 213 ff. Oktrojen og konventionen (vedtægterne), se Feldebæk III, 91 ff. Om kompagniets politiske stilling i Indien, se oktrojens §§ 1-3.

(3) Præsidenten: Konventionens § 19. Præsidenter var: Grev C.A. v. Plessen 1732-42, grev J.S. Schulin 1742-51 (begge var geheimeråder, d.v.s. medlemmer af kongens råd af ministre), og endelig fra 1750 til 1771 kongens overhofmarskal A.G. Moltke.

(4) Udbytter: Glamann I, 77 ff.: ES nr. 24, Breckwolddt 1759. Kinafarere: A 29/ 5.10 1735.

(5) Ledelsen: Konventionens §§ 19 og 20. Efter 1739 var der i perioder en søkyndig direktør i stedet for enten en af købmændene eller den lovkyndige (Glamann I, 28-29).

(6) Aktionærerne: Glamann II, 353 ff.

(7) Direktionen bestod i 1745-52 af: Repræsentanter for købmændsstanden: Joost van Hemert, Peter van Hurk, søkyndig: kommandør O. Fischer, lovkyndig: Klaus L. Klöcker (som var storkøbmand) fra 1750 afløst af A. Raff.

Direktionens dobbeltfunktion; Glamann II, 355, med eksempler 362 ff. og 393 ff.

(8) Magtforholdene: Glamann I, 29-31, II 355 ff, 404. Generalforsamlinger i perioden 1743-50 (A 9): 1743 3, 1744-46 hver 2, 1747-50 hver 1 årligt.

Storkøbmændene kunne åbenbart disponere over mange stemmer ved fuldmagt i generalforsamlingerne: ES nr. 16, jfr. efter 1772

Rasch & Sveistrup, 41.

- (9) Generalforsamlingen: Konventionens § 30 (stemmeret), 36 (forelæggelse af vigtige dispositioner).
Klagerne: Glamann II, 400, 402. ES nr. 16-20, 30, 31.
Glamann (II, 365) identificerer hovedklageren som en etatsråd Friis. De klager, som Glamann tilskriver Friis, er usignerede, men skriften synes at passe til skriften i breve fra Friis (se f.ex. AGM 92/ Friis 15.3 1751).
Friis er identisk med J.F. Friis, direktør for fattigvæsenet i Nyborg, kommitteret i Kommercekollegiet (Kringelbach 168).
- (10) Konventionsændringer: A 9/ 19.8 1743, 22.4 1744; A 29/ 24.4 1743, 10. og 13.4 1744.
- (11) Besejlingen: A 9/ 5.3 1743, 24.10 1744, 16.8 1747, 10.9 1748, 12.8 1749. I 1746 opgav kompagniet at sende 2 Indiens-fare-re ud p.g.a. kapitalmangel, A 9/ 7.12 1746.
- (12) Glamann om storkøbmændenes interesser: I, 29.
Skibet i 1743, se afsn. IV A.
Udvalget: A 9/ 22.4 og 6.5 1744. Udvalgsmedlemmer: overkrigssekretæren, general Lerche, geheimeråderne C. Reventlow, Desmercieres og Otto Thott, købmændene G. Klaumann og Fr. Holmsted (begge tidligere direktører i kompagniet).
Generalforsamlingens holdning til skibsudsendinger: A 9/ 16.8 1747, 10.9 1748; i 1748 var der afstemning om skibsudrustninger: 498 stemmer for 2 skibe til Kina og 2 til Indien, 70 stemmer for færre skibe.
- (13) Om Indien og danskernes placering: Feldbæk I, Struwe, Furber.
- (14) Guvernementet: A 168 (1732) § 14; A 168 (1753) § 13. Der er 5 medlemmer: A 29/ 13.11 1743.
- (15) Om de udsendte danskeres privatindtægter: ES nr. 58, Huusfeld 4.2 1754, nr. 65, Arff 1.7 1754, nr. 72-74, Ziegenbalg 27.8 og 8.10 1753, 16.1 1754 (Ziegenbalg, se note 21 til kap.IX). Furber beskriver den europæiske privathandel, country trade, f.ex. 264 ff.; særligt om dansk privathandel 285 ff.
- (16) Holdningen til kolonier: Glamann II, 353, 375. Instruksen: A 168 (1732), § 10.
Tidligere loger: Bengalen: Danmarksnagore 1700-1714 (se note 11 til kap. IV), Malabarkysten: Oddeway Torre ca. 1695-1722 (Olsen 199, 214, 240).
- (17) Problemer på Coromandelkysten: A 1259/ 19.7 og 30.9 1745, 21.1 1748, 17.6 1749, 2.4 1750; A 198/ 25.1 1746 (5,25), 23.10 1747 (4); A 1498/ 9.2 og 23.4 1753.

Til kapitel IV: Optakten indtil 1750-51 (s. 10 ff.).

- (1) Malabarkysten: A. das Gupta, Furber 143 ff. Særligt om Calicut: A. das Gupta 88, Panikkar 77, 87.
- (2) Danske peberopkøb på Coromandelkysten: Bl.a. A 1259/ 17.1, 4.2 og 30.10 1746; A 198/ 26.2 1746 (3); A 171/ 24.11 1745.
- (3) Fabritius og Wewer havde et privat interessentskab: A 29/ 16.5 1742.
Skib til Malabarkysten: A 29/ 12.12 1742, 27.2 og 2.4 1743; A 9/ 5.3 og 2.5 1743.
Ostende-kompagniet: Furber 145, 218 ff.

(4) "Prinsesse Louise": Bichel 5 ff.

Instrukser om Malabarkysten: A 171/ 1.11 1746 (4), 30.10 1747 (34) 25.10 1748 (36). Forelæggelse for generalforsamlingen: A 9/10.9 1748.

(5) Guvernementet: Guvernøren, Hans Ernst Bonsach, var startet som assistent i Tranquebar i 1720 (Larsen II). Direktionen udnævnte ham til guvernør 13.11 1743 (A 29). Samtidig søgte han sin afsked p.g.a. "hukommelses svækkelse og andre svagheder", men accepterede dog at fortsætte: A 9/ 24.10 1744, 7.12 1746. Ziegenbalg (ES nr. 72, 27.8 2753) beskriver ham således: "Guvernøren er en mand, som besidder en stor flegma, han kan ikke lettelig bringes til nogen slags passioner... Han er ikke af de genier, som gerne vil udføre noget, men han vil hellere leve udenfor al arbejde, han gør den ganske dag ikke andet end at sove og sidde på en stol."

Overkøbsmand Peder Henrik Meier var kommet til Tranquebar i 1741 (Larsen II). Ziegenbalg (se ovf.) mener, at han havde den største privathandel i Tranquebar, og at han regelmæssigt berigede sig på kompagniets regning. Furber omtaler også hans privathandel (214). Om Soetmann, se note 9.

(6) Køb af peber i 1747: A 1259/ 15. og 21.8 1747; A 198/ 23.10 1747 (55).

Forberedelser i 1748: A 1259/ 21.8, 10.9, 14.11 1748; A 198/ 28.10 1748 (39,40), 5.2 1749 (2-4).

Ezechiël Rahabbi: A. das Gupta 104 ff., Panikkar 75; A 1413b/ 23.9 1748.

(7) Ekspeditionen: A 2156 passim; Struwe 88 ff.

(8) A 1256/ 30.3 og 26.5 1749; A 198/ 3.11 1749 (28). Det næste kompagniskib indtog peber i Tranquebar, A 1259/ 4.8 1749, 31.1 1750. Rp. = rupi, indisk mønt; 1 rp. = ca. 2/ rd.

(9) Jacob Christopher Soetmann var født i 1712, ansat i Indien i 1725, død 1795 (Larsen II).

Han var vel anskrevet i direktionen, idet den udpegede ham som emne til at følge skibsekspeditionen til Malabarkysten: A 171/ 30.10 1747 (34).

Han anbefalede sig til Moltke: ES nr. 67 og 68, 2.2 og 24.10 1752.

Han omtaler indiske myndigheder negativt: F.ex. hedder det om en foged i Calicut, som ikke ville hjælpe So. med at inddrive et krav, at han var "den største og intriganteste skælm, som jeg endnu i negotien i min tid har haft at bestille med" (A 2157/ februar 1752). So. havde talrige udfald mod nawabens regering i Bengalen, som et enkelt ex. A 2019/ 8.12 1753 om regeringens "sædvanlige chikanerier og nederdrægtigheder" og om "disse grådige og pengepugende mennesker".

Soetmanns holdning til franskmændene i Bengalen, se kap. IX.

Klager over Soetmanns optræden i Bengalen, se note 21 til kap. IX. Privathandel: Struwe 98 om Malabarkysten; om Bengalen A 205/ So. 1.2 1758.

So. om krigen i Indien: A 2019/ 6.4 1753.

(10) Bengalen: B. das Gupta, Furber 95 ff., 164 ff.

(11) Danmarksnagore: Olsen 212, 222 ff., 237, 240: AGM 92, udat. notat.

Olsen anfører, at danskerne i 1714 proklamerede krig mod Stormo-

gulen, men det var åbenbart gået i sig selv igen. Tilsyneladende var logen genoprettet i en kort tid omkr. 1720 (Olsen 240 og notil 237), men det nævnes ikke i 1750-erne.

(12) Ekspeditionen i 1736: Struwe 163 ff. Soetmann: A 2156/26.5 1749.

(13) A 171/ 1.11 1746 (9).

(14) Guvernementets holdning: A 198/ 25.1 1746 (12), 3.11 1749 (6) (med citat). Forslag om besejling af Bengalen: A 198/ 23.10 1747 (9).

Guvernementet købte bengalske varer på anden hånd, f.ex. A 1259/ 17.1 1746; A 198/ 3.11 1749 (20).

(15) De Schonamille: Struwe 163; han er myrdet: A 198/ 25.1 1746 (12). Meyndertz: A 198/ 31.1 1747 (23), 23.10 1747 (9); A 1284/ 4.4 1746; A 1285/ 8.3 1747.

(16) A 171/ 25.10 1748 (9), 24.11 1749 (1, 38). Guinea: A 171/ 24.11 1749 (38), 7.10 1750 (66).

(17) A 198/ 3.11 1749 (6).

(18) Coromandelkysten: Dodwell I og II, Raychaudhury. De danske landsbyer i 1739: Struwe 42.

(19) Tanjore: A 168 (1732) § 14, sst. (1753) § 13; A 171/ 24.10 1747 (5), 24.11 1749 (2); A 198/ 25.1 1746 (25).

Asiatisk Kompagni betalte en årlig tribut til nayaken af Tanjore. Nayaken søgte ofte at få forskud, især til rustninger i krigstid, f.ex. A 1259/ 31.10 1746; A 198 3.11 1749 (32).

Kompagniets tropper: Efter konventionens § 22 skulle styrken være på 73 europæere incl. officerer og 84 europæisk trænedede og udrustede indere (tupasere, mestitser og portugisere), hertil 152 let bevæbnede peoner og talliarer, nærmest et gendarmeri. Reelt var især den europæiske styrke meget svagere p.g.a. dødsfald og for få rekrutter; i 1751 var der 28-30 europæiske menige (A 1259/ 15.2 1751).

Guvernementets advarsler: A 198/ 3.1 1747 (42).

Krise overfor Tanjore: A 198/ 5.2 1749 (20).

(20) A 1259/ 12.7 1749; A 198/ 3.11 1749 (3, 30).

(21) Franskmændene: A 1259/ 2.4 1750; A 198/ 7.10 1750. Guvernementet frygtede også franske overgreb mod en lille dansk loge i Porto Novo i Carnatic, A 198/ 3.11 1749 (11, 18); denne loge spiller i øvrigt ingen rolle i forbindelse med mit emne.

(22) Det danske udspil: A 1259 appendix 25.6 1750 ff. Appendix' et omtales i A 1288 s.d. som "en egen, dertil apteret bog". Guvernementet var underrettet om franskmændene: A 1288/ 20.6 1750

(23) De 4 distrikters areal er ikke oplyst i samtidigt materiale. Men senere forpagtede danskerne 3 af distrikterne (undtagen Nalladu) (jfr. i øvrigt afsn. XI in fine). Ud fra et kort fra denne periode udgjorde disse 3 distrikter og et fjerde, Akkur (som ikke var inde i billedet i 1750-erne) ca. 60 km². Jeg antager, at Nalladu nogenlunde har svaret til Akkur (Kortet: Hjelm, omslaget; et andet kort i Feldebæk I, 105). Danskernes private interesser i skatteopkrævningen: Feldebæk I, 155.

(24) Forhandlingerne: A 1259 app. 27.6 1750. Undermediatøren: A 1413b, 7.3 1751, jfr. i øvrigt afsn. VII C og D.

(25) Proforma overdragelse: A 1259 app./ 10., 18. og 23.7 1750. Hofmanden skulle hente den årlige tribut fra kompagniet til nayaken, A 1288/ 18.7 1750. Der var tale om et forskud på tributten, som skulle skabe goodwill hos nayaken.

(26) A 1259 app./ udateret notits efter 23.7 1750; A 1288/ 9.1, 24. og 26.2 1751; A 1413b/ 10.1 1751.

(27) Dansk protest: A 1259 app./ 24.2 1751; A 1413b/ 7.3 1751. Nayakens svar: A 1259 app./ 30.3 1751; A 1355/ 5.3 1751.

(28) Indberetningen: A 199/ 11.1 1751. Tidligere indberetning A 198/ 7.10 1750 nævner kun franskmændene kort. Indberetningen blev sendt over England, fordi der ikke var mulighed for at sende den med dansk skib (A 1289/ 11.1 1751). Guvernementet var velorienteret om franskmændene: A 1289/ 21.12 1750, 2.1 1751. Struwe omtaler begivenhederne kort og nævner ikke forhandlingerne med Tanjore, 144.

Til kapitel V: Beslutningerne, 1750-51 (19 ff.).

(1) Moltke valgt: A 9/ 29.4 1750. Andre kandidater: Geheimeråderne C.A. v. Plessen, L. v. Holstein, C. Reventlow, Bentzen, Desmercières, Otto Thott og Gram, feltmarskal v.d. Schulenburg, generalerne Lerche og Nommesen. Der blev afgivet 595 stemmer, heraf 536 på Moltke.

A.G. Moltke: Feldebæk II 216 ff., Holm 1. del 9 ff.

(2) Vestindien: Bro-Jørgensen 260, 263, 280, Feldebæk II 174 ff Wegener 182.

Konsortiet: Bl.a. J. Fabritius, J.F. Wewer, J. van Hemert, som også sad i ledelsen af Asiatisk Kompagni.

Klagere blandt de passive aktionærer, se afsn. III, note 9.

(3) Moltkes aktier i Asiatisk Kompagni: AGM 96/ aktionærliste 2.10 1747: 8 stk; AGM 91/ 29.3 1752: 24 stk.

Moltkes introduktion til kompagniet: A 96/ 8.5 1751; A 30/ 23.5 1750; ES nr. 49, 18.5 1750.

Peptalk: A 171/ 7.10 1750 (27): Direktionen fortæller guvernementet, at kongen er interesseret i kompagniets trivsel, "derfor håber vi, at I af al magt og flid søger på Eders side at befordre negotiens flor og velstand hos Eder, som er ham det kæreste at fornemme".

(4) Marokko og Konstantinopel: Holm, 2. del, 206 ff. Omkostningerne: sst. 358 ff.: Handelstraktat med Marokko 400.000 rd., traktater med Tyrkiet og de nordafrikanske Barbareskstater 1.266.000 rd. (heraf dog 1.040.000 rd. fra særlig fond), udsendelse af 2 krigsskibe til Konstantinopel i 1757: 129.000 rd. Vestindisk- Guineisk Kompagni: Bro Jørgensen 279 ff. Statskassen indløste aktier for 2 1/4 mio. rd.

(5) "København": A 171/ 24.11 1749 (1), 6.6 1750. Skibet var muligvis totalforlist ved Store Dimon på Færøerne: A 9/ 5.8 1750.

(6) Forelæggelse for Moltke: ES nr. 49, 18.5 1750. Guvernementets beretning om Calicut var ankommet den 14.5 (A 9/ 5.8 1750). Generalforsamlingen: A 9/ 5.8 1750.

(7) Udvalget: Geheimeråderne Bentzon og Desmercières (afløst af Thott), kompagniets tidligere direktører Holmsted, Klaumann og Könnemann. Udvalget mødtes 17.8 og 14.9 1750 (A 9). Instruks til guvernementet: A 171/ 7.10 1750 (28).

- (8) Coromandelkysten: A 171/ 7.10 1750 (30). Ingeniørkaptajn J. Kyhn: A 30/ 11.7 og 30.11 1748.
- (9) Kompagniets egne tropper: Oktrojens § 7. Kongens løfte: oktrojens indledende bemærkninger. Oktrojen, se note 2 til afsn. III.
- (10) Jeg har ikke fundet oplysninger om, hvornår guvernementets indberetning den 11. 1 1751 er nået til Danmark; i DK 35/ 14.8 1751 hedder det, at den var ankommet "nyligen". Guvernementets næste brev, afsendt over England den 13.2 s.a. (A 199), ankom før den 11.8 (jfr. A 96/ 11.8 1751, hvor oplysninger i brevet af 13.2 videresendes herhjemme).
Tranquebars befæstning: DK 34/ 17.9 1751; DK 35/ 14.8 1751; DK 109, nr. 396, 25.8 1751 ff.
- (11) LA Kgl. resolutioner 1751, nr. 114 og 120 (18. og 25.8 1751). Korpset bestod af 3 kompagnier infanteri og en lille afdeling feltartilleri.
- (12) SØ 170/ 21. og 23.8 1751.
Cheferne, kommandørkaptajn Jesper Mortensen Reichardt (1705-52) og kaptajn Gerhard Sivers (1717-53), se Topsøe-Jensen.
- (13) Den mundtlige ordre: SØ 170/ 21.8 1751. Jeg har stødt på enkelte træk, der viser den ugenomsigtige beslutningsproces og Moltkes rolle:
Reichardt var blevet forfremmet til kaptajnløjtnant i anledning af den kommende ekspedition, og åbenbart havde han derved forbigået nogle kolleger; en officer klagede over det til Admiralitetet, men dette besluttede at svare, at det ikke havde ansvaret herfor, "men (at) hans majestæt samme havde foretaget af egen mouvement": i svaret hedder det, at forfremmelsen skyldtes kongens "allernådigst hafte velbehag ved den forekommende og ham (Reichardt) allernådigst anbetroede ekspedition" (SØ Adm. 225/ 13.11 1751; SØ Adm. 268/ 13.11 1751).
Admiralitetet indskærpede Reichardt, at han skulle blive i Indien i et år; det hedder, at kongen "speciel" har befaleet Admiralitetet at videregive denne ordre, og det tilføjes: "Dette er efter overhofmarskallens (Moltkes) derom til hr. geheimeråden (chefen for Søkrigskollegiet, L.v. Holstein) mundtlige formeldelse om hans majestæts vilje" (SØ Adm. 227/ 16.11 1751).
Overkrigssekretæren, general Lerche, var en af de største aktionærer i kompagniet (AGM 96/ 2.10 1747: 47 aktier), og han var aktiv i udvalgene i 1744 og -51 og kandidat til præsidentposten i 1751 (Jfr. note 12 til kap. III og note 1 og 23 til dette kap.).
Krigsskibene: SØ 170/ 21.8 1751.
Moltke havde tidligere lovet kompagniet skibe: A 96/ 3.1 1751; A 9/ 17.2 1751.
- (14) Generalforsamlingen: A 9/ 25.8 1751.
Dagen før, den 24.8, skrev Admiralitetet til kompagniet om praktiske emner vedr. udsendelsen af de to skibe; kompagniet svarede den 26.8 (SØ Adm. 268/ 24.8 1751; A 96/ 26.8 1751).
- (15) Felgenhauer: A 9/22.10 1751; ES nr. 11, 18.9 1751 (om at Danmark er hans "fædreneland") og nr. 12, 15.9 1752. Jeg har ikke fundet yderligere om Fe.; i registraturen for Moltkes arkiv (AGM A3) nævnes et læg med breve fra Fe. 1751-62, men de var ikke på plads, da jeg benyttede arkivet.
- (16) Projektet: Indført i A 30/ 3.9 1751, men udateret; desuden udateret kopi i AGM 97.

Notesbogen: AGM 97, udateret; i notaterne henvises til breve af 24.8 1751 og 11.2 1752; det sidste kendes ikke ellers.

(17) A 30/ 3.9 1751; A 96/ s.d.

(18) A 30/ 4.9 1751; koncept i AGM 97. Konceptet er endnu mere kategorisk; det hedder, at kongen "intet hellere ønsker", end at kompagniet genoptager handelen på Bengalen.

(19) Direktionen hører Fe.: A 30/ 7.9 1751; Fe. svarer: ES nr. 11, 18.9 1751.

(20) A 208a/ 28.9 1751..

(21) A 30/ 19.10 1751. Moltke deltog sædvanligvis i generalforsamlingerne, men - at dømme efter underskrifterne i direktionsprotokollen - kun få gange årligt i direktionens møder, således 5 gange i 1750, 3 i 1751 (16.4, 17.9, 19.10).

(22) A 9/ 22.10 1751. At dømme ud fra underskrifterne fra aktionærerene under generalforsamlingsreferatet, 46 stk., var dette den mest besøgte generalforsamling i 1740-erne og -50-erne. Der var ganske vist ikke krav om, at deltagerne skulle skrive under, som der var i den senere konvention fra 1772 (§ 14), men jeg finder det sandsynligt, at det var praksis.

(23) Udvalget (A 9/ 22.10 1751): Geheimeråderne F. Dehn, C. A. v. Berckentin, J.H.E. Bernstorff, Otto Thott, general Lerche, de forhenværende direktører Holmsted, Klaumann, Könnemann, Klöcker og Soelberg.

(24) Udvalgets efterladte papirer findes i AGM 97, ES og A 208a. Deres indbyrdes rækkefølge er meget uklar, da de oftest er udaterede, men jeg har lavet følgende orden efter sammenligninger af indholdet:

Tidlige notater før mødet den 29.10:

"Huskerseddel" for sekretæren over punkter, der skal afklares: ES nr. 51a, A 208a.

Notat om møde med direktionen om Felgenhauer: A 208 a.

Notat om møde med Felgenhauer: ES nr. 51b, A 208a (forskellige).

Udkast til udvalgets resolution:

To tidlige, ufuldstændige udkast i AGM 97.

Udkast før udvalgmøde den 29.10: A 208a.

Udkast umiddelbart efter dette møde samt udkast til instrukser for militæret: A 208a.

Udkast før mødet den 12.11: A 208a, AGM 92; sidstnævnte udkast er allerede underskrevet af udvalgsmedlemmerne Lerche og Berckentin - Moltke har øjensynlig sonderet baglandet før mødet.

Udvalgets resolution: A 9/12.11 1751.

Handelskapitalen fastsættes: "Huskerseddel" med tilføjelse i marginen i A 208a; notat af møde med Fe. (sst.).

Esmarck, H.C.; Konferentsråd (AGM 97); skriftprøver f.ex. AGM 91/ 14.9 1744, 7.5 1752.

(25) Felgenhauers stilling: "Huskerseddel" og notat af møde med direktionen (se note 24).

Moltkes syn på fremmede eksperter: A 32/ 1.10 1761: Moltke anbefaler kompagniet at ansætte en udenlandsk indkøbschef (supercargo) på en Kina-farar; han tilføjer: "om man ikke gjorde vel at profitere af de akquisitioner, som de fremmede nationer i handelskundskab har gjort for sig, da man aldrig uden forfængelighed kan påstå at have raffineret alting til sin yderste fuldkommenhed".

Jfr. kap. XIV om Moltke og fremmede eksperter i Bengalen i 1760-erne.

Direktionens holdning til Felgenhauer: Notat om møde med direktionen, se note 24.

(26) Bengalen: A 9/ 12.11 1751.

Felgenhauer havde tidligere (ES nr. 11, 18.9 1751) været optimistisk om erhvervelsen af rettighederne i Bengalen; men nu advarede han om, at rettighederne kunne koste op til 80.000 rd, jfr. notat om møde med Fe. (note 24).

Kreditivet: TK 129/ 30.11 1751. Indholdet (på latin) er en opfordring fra den danske konge i almindelige vendinger til Stormogulen om at vise "amicitia" overfor de danske udsendinge.

(27) Tranquebar: A 9/ 12.11 1751. I udkastene til resolution (se note 24) er der forskellige oplæg til løsning af eventuelle konflikter mellem guvernementet og kommissærerne; jeg har ikke fundet anledning til at gennemgå oplæggene her.

(28) Resolutionen: A 9/ 12.11 1751. Felgenhauers instruks: AGM 97 (udat.). Det hedder i denne instruks, at kongen har antaget Fe. som "kongelig kommissær udi Indien"; jeg har forgæves eftersøgt denne instruks eller anden bekræftelse af, at Fe. havde et mandat fra kongen, i de statslige arkiver; udover resolutionsprotokollerne for land- og søetaten har jeg søgt i Kommercekollegiet nr. 8 og DK 1, 99 og 109 (se i øvrigt fortegnelse over arkivalier).

Instruks til guvernementet: A 171/ 17.11 1751 (16-18). Direktionens instrukser til skibscheferne: sst.

(29) Udvalgets udkast til instrukser til militæret: Se note 24.

(30) Feldebæk II, 200.

(31) Moltke orienterer Bernstorff: AGM 3, udateret koncept; brevet er skrevet senest en uge efter generalforsamlingen den 25.8 1751, idet det nævnes, at denne foregik sidste onsdag. Brevet er ikke optrykt hos Friis.

Bernstorff var udset til chef for Tyske Kancelli, og han tiltrådte den 1.10 s.a. (Holm, 1. del, 87, 218; TK 270/ 30.9 1751).

TK opsamlede informationer om englænderne og franskmændene i Indien: TK 271/ udat. notat 1751; 272/ 12. og 15.4, 30.8, 3.9 1751; 129/ 27.4 1751.

Instruksen: TK 129/ 18.9 1751.

(32) Korpsets instruks: Kopi i A 208a/ 13.10 og 1.11 1751, med følgebrev sst. 1.11 1751.

(33) Skibschefernes instruks: SØ Adm. 170/ 7.11 1751; kopi i A 208a; udkast i AGM 97 (her er neutralitetsklausulen snævrere, idet ekspeditionen kun skal holde sig fra fjendtlighed med "os allierede" magter). Bortset fra klausulen er der stor verbal lighed med udvalgets udkast (note 29). Senere instrukser, se noterne 13 og 43.

(34) Notits i marginen: AK 208a/ udkast til udvalgets resolution umiddelbart før 12.11 1751 (se note 24).

(35) TK 272/ 8.10 1751; 415/ s.d.

(36) TK 273/ 21.2 1752; 415/ s.d.

(37) Thompson 707.

(38) Jeg har ikke fundet korrespondance om emnet mellem Moltke

og Reventlow i AGM A 3, men det er uvist, om denne række er komplet.

Moltkes korrespondance med gesandter: Holm, 1. del, 9.

I Friis, III, 5, omtales en korrespondance mellem Moltke og Reventlow: Re. skriver den 26.11 1751 til sin foresatte, J.H.E. Bernstorff, at han har fået et ubehageligt brev fra Moltke, fordi han har tilladt sig at "epancher mon coeur" overfor Moltke. Re. tilføjer, at han samme dag har svaret Moltke, og at det fremgår af svaret, at han ikke vil gå imod "le favori de ma maitre". Det vides ikke, hvad uenigheden skyldtes; men u.a.o. viser brevet Moltkes påvirkningsmuligheder.

(39) A 208a/ 28.10 1751.

Felgenhauer påberåber sig senere, at kongen havde lovet ham, at han skulle blive "lykkelig" ved at udføre opgaven i Indien; desuden fik han åbenbart løfte om 1.000 rd. årligt (AGM 97/ 29.10 1754).

(40) Felgenhauers frænder: ES nr. 51b: Her nævnes 18 stk., heraf 12 familiemedlemmer; A 208a/ 18.11 1751: Her nævnes 14 tjenere, heraf 6 musikanter. Ifølge A 9/ 29.11 1751 var følget oppe på 30 mennesker (der omtales et brev fra Fe. 20.11, som er væk). Moltke formaner Fe.: sst.

Fe. siger op: AGM 97/ 24.11 1751.

Fe. var ellers åbenbart ved at gøre sig klar: AGM 97/ 23.11 1751: Han har medbragt 153 stk. flyttegods til 10.000 rd.; ifølge brevet af 24.11 havde han brugt 36.000 rd. til at klare 6 års ophold i Indien.

Jeg har ikke fundet nogen bestemmelser om, at Fe. ikke måtte tage "føring" eller privat handelsgods med ud; måske var privathandel en del af aflønningen af Fe.

(41) Udvalgsmøde: A 9/ 29.11 1751. Kyhns instruks: A 171/ 30.11 1751. Om Kyhn, se note 8. Der er enkelte breve fra ham i A 205 og DK 34/ 14.8 1751, men de handler kun om arbejdet ved fæstningen.

(42) Direktionen til skibscheferne: A 96/ 26. og 27.11 1751; de svarer: A 206a/ 28.11 1751.

(43) Sidste instrukser til skibscheferne 30.11 1751, se under A 1498/ 26.7 1752. Instruks om at blive et år i Indien: SØ Adm. 227/ 16.11 1751 (jfr. note 13). Endnu senere instrukser fra kompagniet: A 96/ 2.12 1751.

(44) Felgenhauers skæbne: Skrev til Moltke om Indien: ES nr. 12-15 (mellem 15.9 1752 og 18.11 1753).

Det synes af AGM 97/ 25.10 1752, som om Fe. endnu regnede med at skulle til Indien som kongelig udsending, men han bad atter om udsættelse; tonen er både selvbevidst (Fe. hævder, at han i sin tid har afskrevet store dele af den hollandske generalguvernørs ordrebog etc.) og paranoid.

Det synes klart af AGM 97/ 11.4 1753, at Fe. ikke længere regner med at skulle til Indien.

Ifølge AGM 97/ 29.10 1754 er Fe.s årsløn på 1.000 rd. sluppet op. Rejst til Vestindien: AGM 97/ 5.9 1759.

(45) Hemmeligholdelsen: Moltke fortæller ikke Bernstorff sidst i august (jfr. note 13), at ekspeditionen var klar før generalforsamlingen; tværtimod hedder det i konceptet til brevet, at kongen først samme dag har givet samtykke til ekspeditionen, i øvrigt efter Moltkes påvirkning.

Tranquebar nævnes som mål for ekspeditionen først 29.9 1751 (LA Res. prot., nr. 130) og 5.10 1751 (SØ Adm. 225).

(46) Blev Felgenhauer indkaldt af Moltke eller andre for at aflevere sit projekt om Bengalen, efter at guvernementets brev af 11.1 var ankommet? Det faste holdepunkt er efter min mening, at Fe. må være kommet til København før den 24.8 (jfr. note 16). Jeg antager, at breve og rejsende var ca. 10 dage undervejs hver vej mellem København og Amsterdam (Jfr. noterne 18 og 19: Fe. rejste fra København efter den 4.9; den 18.9 skriver han tilbage fra Amsterdam og oplyser bl.a., at rejsen har været længere end sædvanligt); desuden må man regne med i alt fald et par dage til at gøre klar til rejsen til København. Hvis Fe. skulle nå at være i København før 24.8, må Moltke eller andre have skrevet til ham senest ca. 1.8. Jeg ved ikke, hvornår guvernementets brev af 11.1 kom frem, men det følgende brev, som også gik over England, var $\frac{1}{2}$ år undervejs (note 10). Der er således ikke noget i vejen for, at brevet var fremme før 1.8.

(47) Moltkes netværk: Den søkyndige direktør, O. Fischer, var medlem af Søkrigskancelliet, flådens øverste administrative organ; Otto Thott var oversekretær i Danske Kancelli og aktiv i kompagniet (udvalgsarbejde, præsidentkandidat, jfr. note 1 og 7). Se også note 13.

Noter til kapitel VI: Malabarkysten 1752, Calicut (s. 34 ff.).

(1) Struwe omtaler logens oprettelse meget kort, 106. Forberedelser: A 199/ 28.9 1751 (27); A 1259/ 9.8 1751; A 2171, nr. 6/ 9. og 10.8 1751. So.s kapitaler: 13.000 rd., som var bevilget til at erhverve rettighederne, og 20.000 rp. i handelskapital. Rp: rupi, en indisk mønt (= ca. $\frac{2}{3}$ rd.).

(2) Forhandlingerne: A 2157 passim.

(3) Audiens: A 2157/ 7.4 1752; A 2171, nr. 9 /13.4 1752.

(4) Traktaten: A 2171, nr. 11 og 12 (udat.); A 2157/ 2.5 1752. Logen blev indviet 25.11 1752: A 2171, nr. 17/ 29.12 1752.

(5) Bagtalelse: A 2157/ 3, 11., 24.2, 29.4 1752. Den franske tolk, Diego da Sylva, blev arresteret 18.1, løsladt 14.2 (A 2157).

Hollænderne: Note 2 til kap. IV. Hollandsk note: A 2157/ 27.4 1752; A 2171, nr. 14/ 27. og 29.4 1752.

(6) Travancore: A 2157/ 13.12 1751 ff.; logen: sst/ 29.12 1751; ES nr. 68, Soetmann 24.10 1752.

Mohammad Mestri benævnes Gamadu Mestri efter maj 1754 (A 2173), men er tilsyneladende den samme. Han bestiller varer: A 2171, nr. 14/ 3.2 1752.

(7) A 1498/ 9.2 og 11.4 1753. Soetmann om mulighederne i 1749: A 2157/ 29.4 1752.

Kritik af Calicut: A 199/ 12.2 1754 (32); Felgenhauer i ES nr. 11, 18.9 1751; Huusfeld i ES nr. 58, 4.2 1754; Ziegenbalg i ES nr. 74, 16.1 1754.

Noter til kap. VII, Den store ekspedition, 1752-53 (s. 36 ff.).

- (1) A 199/ 15.7 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752.
- (2) Det følgende er overvejende baseret på forhandlingsprotokollen for kommissærerne og guvernementet, A 1498; desuden er der kommissærernes breve ES nr. 63 og 64, 16. og 17.7 1752 og Sivers' brev A 205/ 22.9 1752, Guvernementets generalbreve er ikke særlig oplysende i forhold til de ovennævnte.
- (3) A 1498/ 8. og 15.7 1752; det var kommissærerne, der indkaldte møderne (Sst./ 8. og 14.7 1752).
- (4) Modsætninger: A 1498/ 8.7 1752; ES nr. 63 og 64, 16. og 17.7 1752; Struwe 148, 153.
- (5) A 1498/ 8. og 15.7 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752.
- (6) Coromandelkysten: A 1498/ 8. og 15.7 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752. Krigen: A 199/ 27.6 1752. "Stærk alliance": A 1259/ 12.9 1752. Malabarkysten: A 1498/ 15.7 1752; desuden diskuterede guvernementet og Sivers senere Malabarkysten i A 1498/ 6. og 8.2 1753, men Sivers afslog at sende et af skibene derhen af fare for angreb fra indiske sørøvere.
- (7) Misinformation?: A 205/ Sivers 22.9 1752. Guvernementets vurderinger: A 199/ 12.7 1752, 29.10 1752 (3,4).
- (8) Direktionens sidste ordrer ankommer med Indiens- fareren "Prinsesse Wilhelmine Caroline": A 1498/ 26.7 1752; ES nr. 64, 17.7 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752. Kyhn død 28.3 1751, jfr. A 199/ 28.9 1751 (34).
- (9) Fransk mændene: A 1498/ 21. og 26.7 1752. Dupleix' brev: Sst./ 1.8 1752 (afs. 27.7 1751).
- (10) Dansk svar: A 1498/ 4.8 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752. Dupleix svarer: A 1498/ 14.8 1752 (afs. 9.8 1752).
- (11) A 205/ Sivers 22.9 1752.
- (12) Bengalen: ES nr. 64, 17.7 1752; A 1498/ 26.7 og 3.8 1752. Guvernementet forsvarede sig med, at det ikke kunne undvære kvalificerede folk: A 1259/ 15.7 1752; A 199/ 29.10 1752(4). Meier om sin sygdom: Han taler om "det mig af Gud pålagte svære legeme, som yderligere er underkastet sygdom og adskillige anstødende svagheder, causeret af den skrøbelige konstitution, jeg er udaf, hvortil den megen kort- og engbrystighed særdeles giver mig frygt for en (Gud i nåde afvende) hastig død" (A 1498/ 3.8 1752). Guvernementet søgte at finde afløsere for Meier, men de holdt ikke ved nærmere vurdering: Styrmand Ziervogel (A 1498/ 11.8 1752), Jens Tved (se afsn. X og XII) (A 1498/ 12.8 og 23.9 1752; A 205/ Sivers/ 22.9 1752).
- (13) A 1498/ 21.7, 2., 5. og 17.8 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752.
- (14) A 1498/ 23.9 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752.
- (15) Guvernementet rykker Tanjore: A 1413b/ 13.9 1752. Guvernementet gav nayaken forskud på den årlige tribut fra kompagniet: A 1259/ 12.9 1752.
- Muhammad Alis første følere: A 1498/ 18., 22. og 24. 8 1752. Hans brev: A 1498/ 2.9 1752 (afs. 25.8 1752). Bonsachs svar: Sst./ 8.9 1752. Muhammad Alis næste brev: A 1498/ 23.9 1752. Desuden A 205/ Sivers 22.9 1752.

- (16) Reichardts død: A 1498/ 26.8 2752; A 205/ Sivers 22.9 1752. Guvernementet skrev, at dødsfaldet "ikke lidet har græmmet og konsterneret os" (A 199/ 22.9 1752). Sivers skriver: "Således endte da løvet på den mand, hvis rare (sjældne) og næsten ubekendte kvalitet var at skjule sine dyder, hvilket ved nært venskab alene var at opdage" (A 205/ 22.9 1752). Flere dvælede ved det pludselige dødsfald: Johannsen (LA OI 23.10 1752), Huusfeld (ES nr. 57, 10.10 1753). Ziegenbalg (se også note 21 til kap. IX) antyder, at det var mord (ES nr. 72, 23.8 1753) og siger, at "guvernementet hellere har (Sivers) til kommissarius end salig Richardt, thi de har intet at frygte for hans decouverter i vigtige sager". Zi. synes også at sprede mistanken til Sivers, idet han skulle have nægtet skibskirurgen at obducere liget. Zi. mente, at Sivers lå under for usaglig indflydelse (Sst.): Han var "galant" hos en fru Krøckel, som var gift med koloniens tolder og datter af en tidligere guvernør, "og hun kan formå ham til at passere og negligere en sag, ligesom d'herrer i rådet (guvernementet) finder for godt". Zi. var (jfr. atter note 21 til kap. IX) Moltkes private meddeler i Tranquebar, men hans vurderinger virker sladderagtige og uden øverblik. Spørgsmålet om kompagniets lærredsindkøb var rejst af direktionen i deres instrukser til kommissærerne (A 96/ 2,12 1753). Det skete efter oplysninger fra den tidligere guvernementssekretær P.P. Kramer - som i øvrigt var død på hjemrejsen fra Indien i 1749. I øvrigt A 1498/ 9. og 15.8 1752; A 205/ Sivers 22.9 1752. Sidste møde inden afrejsen: A 1498/ 23.9 1752. Skibene sejlede til Achin 29.9 1752: A 199/ 29.10 1752 (4). Soetmann: A 1498/ 13.9 1752.
- (17) Tanjore: A 1498/ 5.11 og 4.12 1752. Muhammad Ali: A 1498/ 4. og 19.11 1752. Ifølge Martineau, 313, indgik franskmændene og maratterne alliance den 25.11 1752.
- (18) A 1498/ 8. og 11.12 1752; LA OI/ Johannsen 13.1 1753. Wengedasela Settis instruks: A 1498/ 29.12 1752 samt følgebrev s.d.
- (19) Sivers' reformer: toldfrihed, rismagasiner, Assistenshus, renteloft etc.: Struwe 152-53; A 1498/ 12.2 1753 ff. Rappporter om handelen: A 1498/ 9.2, 23.4 og 4.10 1752. Sivers regner med at hjemgå ca. 1.9: A 1498/ 30.1 1753. Bengalen, se afsn. IX A.
- (20) Wengedasela Setti: A 1498/ 20. og 28.1, 10.2 1752.
- (21) Konflikter: A 199/ 13.1 1753, 10.10 1753 (2). Fransk henvendelse: A 1498/ 15. og 16.1 1753. Ifølge Martineau indgik franskmændene og Mysore alliance 24.2 1753 (313). Mysore: A 1498/ 9.2 1753. Svar til Muhammad Ali: A 1498/ 4.2 1753. Muhammad Ali lovede i øvrigt at kontakte nayaken for danskerne, A 1498/ 17.2 1753 .
- (22) Tanjore: A 1498/ 9. og 20.3 1753: Selasela Settis instruks: Sst./ 31.3 1753. Hoffet om Selasela Setti: A 1498/ 4.12 1752. Danskerne meddelte hoffet, at Selasela Setti var "i visse måder ikke så tavs, som han kunne være" (Sst./ 29.12 1752). Wengedasela Setti om Selasela S.: A 1498/ 20.3 1753.

Selasela Setti var udpeget som kompagniets lærredsleverandør 26.4 1745 (A 1259) p.g.a. hans "douce og forstandige opførsel", og fordi nayakens hof anbefalede ham. Korrespondance til hoffet gik undertiden gennem Se.S. (A 1259/ 31.8 1746). Kompagniet havde sædvanligvis 3-4 indiske lærredsleverandører.

(23) A 1498/ 13.5, 1.6, 6.6 1753. Soldaterne: Sst./ 11.7 1753.

(24) Plyndringer i Tanjore omtales i A 1498/ 23.5 og 4.7 1753. Mysore opfordrede atter danskerne til samarbejde (A 1498/ 6. og 9.6 1753), men Bonsach afslog (Sst./ 16.6 1753). Manosiappa: A 1498/ 23.5 1753.

(25) Tanjore ønsker dansk goodwill: A 1498/ 6.6 og 6.8 1753 (sidstnævnte under dato 30.7). Ikke flere distrikter: A 1498/ 6.6 og 6.8 1753 (under dato 21.7). Muhammad Ali og englænderne: A 1498/ 11.7 og 6.8 1753 (under dato 30.7).

Styrketal: Dodwell II, 82. Ved konfliktens begyndelse i 1749 havde franskmændene 1.200 europæisk soldater i Indien, englænderne 800.

Det danske korps: Chefen, oberstløjtnant Strobel, var død allerede 11.7 1752 (A 199/ 15.7 1752); 42 mand var døde på udrejsen: ES nr. 63, 16.7 1752.

Discinærproblemer, henrettelse af 3 desertører: A 199/ 29.10 1752 (6-9, 38).

Der er mandtalsruller for korpset i LA OI og OT. Styrken var på 273 mand 23.10 1752 (LA OI) og ca. 250 året efter (A 199/ 10.10 1753(3)).

(26) Triculatzeri: A 1498/ 21.6 1753. Jeg har ikke fundet anledning til at gå i detaljer med beregningen af forpagtningssummen, men hovedtrækkene var, at nayaken stadig skulle have en sum, svarende til de gennemsnitlige skatteindtægter, bortset fra at danskerne skulle have dækket deres administrationsudgifter. Danskerne kunne få overskud ud af forpagtningen ved at inddrage rationaliseringsgevinsten ved afvanding, grundforbedring etc. Der var en række beregningsforudsætninger i gennemsnitsafgiften, herunder om høstudbytte og udbyttets kapitalværdi. Guvernementet sagde senere: A 1498/ 15.7 1753 (det fremgår heraf, at guvernementet havde drøftet spørgsmålet med Sivers ved hans afrejse til Tanjore).

(27) Tropperne: A 1498/ Selasela Setti 11.7 1753: "Ellers sagde velbårne hr. guvernøren endnu, da jeg tog afsked, til mig følgende....."

Kalkule: A 1498/ 6.8 1753 (under dato 22.7 1753). Beløbet svarer til 4-5 distrikter: Sst. (under dato 27.7).

En pagode = ca. 2/3 rd.

Guvernementets mening: A 1498/ 15.7 1753.

(28) Spørgsmålet om tropperne er som sagt nævnt af Selasela Setti og indført i protokollen tidligere (se noter 23 og 27). Det nævnes også i A 1498/ 4. og 11.7 1753 (breve fra Selasela Setti i Tanjore).

Kaptajn H.H. v. Castonier (1722-61), se Larsen III. Castonier var fungerende chef for korpset, efter at den oprindelige næstkommanderende, major Boye Johannsen, var død 17.4 1753. Ca. deltog i Sivers' og guvernementets møder 21.6 og 9.7 1753 og underskrev korrespondancen fra guvernementet til Sivers i Tanjore (A 1498). Han var gift med seconde Meiers steddatter (ES nr. 71, Ziegenbalg 16.1 1754).

Guvernementet om omkostningerne: A 1498/ 15.7 1753.

Selasela Setti gengiver sine udtalelser til Sagosi Naik (A 1498/ 13.5 1753), som kan forstås som et signal om muligheden af dansk militær hjælp til nayaken: Se. siger, at han forklarede Sagosi Naik, at danskerne i modsætning til de andre europæere ikke var ude på at røve nayakens land, "men ifald noget skulle påkomme, da vil de (danskerne) gøre modstand".

(29) Selasela Setti rejst 22.6 1753 (A 1498). Hans rapporter: Sst./ 4., 8. og 11.7 1753.

Ambassaden: A 1498/ 14.7 1753; rapportbog for korpset, v/ ltn. v. Tritschler, 5.9 1753, i LA OT.

Mønt: A 1498/ 9.2, 9.3, 23.5, 15., 22. og 26.7, 6.8 1753.

(30) A 1498/ 22. og 26.7, 6.8 1753.

(31) Møder med Sagosi Naik: Mest udførligt A 1498/ 6.8. Citat om "forborgne" under dato 21.7.

(32) Audiens: A 1498/ 26.7 og 6.8 1753: LA OT, rapportbogen.

(33) Forhandling den 25.7: Fortrinsvis i A 1498/ 26.7 1753. Guvernementet sendte et par bramener til Carnatic som spioner for at undersøge rygterne: A 1498/ 31.7 1753.

(34) A 1498/ 23.7 1753. Martineau fortæller (341), at franske tropper den 25.7 gik over grænsefloden til Tanjore, Coleron, på vej til fronten i Carnatic; der forlyder intet om, at det var et angreb på Tanjore, men tropperne måtte krydse landet på vej til Carnatic. Guvernementet nedtonede rygterne om fransk angreb, A 1498/ 31.7 1753.

(35) A 1498/ 26.7 og 6.8 1753.

Engelske tropper ventes til Tanjore: LA OT, rapportbog 27.7 1753. Engelske tropper tager danskernes hvilehus, mens disse gør klar til afmarch fra Tanjore: A 1498/ 6.8 1753 (under dato 29.7). Deres antal: Martineau, 344: 170, A 1498/ 6.8 1753 (under dato 30.7): 160 mand.

(36) A 1498/ 6.8 1753 (under datoer 27-29.7): LA OT, rapportbog s.d.

(37) A 1498/ 6.8 1753 (under dato 30.7): LA OT, rapportbog. Danskerne fik nayakens skriftlige tilladelse til udmøntningen 17.9 1753 (A 1498).

Sivers søgte endnu på hjemrejsen fra Tanjore at redde sagen. Han gav Selasela Setti besked på at lade Sagosi Naik vide, at franskmandene nu var klar til at angribe Tanjore - nayaken måtte derfor hurtigst muligt overdrage de 4 distrikter til danskerne. Det virkede ikke (A 1498/ 31.7, 1. og 25.8 1753).

(38) Vurderinger: Sivers: A 1498/ 6.8 1753. Guvernementet: A 199/ 10.10 1753 (6). Sagosi Naik: A 1498/ 25.8 og 26.9 1753. Den senere guvernør Krogs vurdering, se afsn. XI A.

Ziegenbalg mente, at Sivers ikke havde optrådt som en "fin og raffineret ministre", og at "vi har ladet os groveligen dupere"; den sidste vurdering kan hænge sammen med, at Zi. gør meget ud af, at Sivers ikke på forhånd havde sikkerhed for et godt resultat af ambassaden, og at han var lokket til Tanjore af meldingerne fra Selasela Setti. Jeg finder dog ikke belæg ud fra Selasela Settis breve i A 1498 (note 29) for Zi.s påstand. Zi. erkender dog også, at instrukserne om dansk neutralitet lagde bånd på Sivers.

(39). A 1498/ 28. og 31.7 1753; Thompson 707.

(40) A 1498/ 13.8 1753: Struwe 157.

(41) Sivers' afskedssalut: A 1498/ 8.10 1753. Dubashen, Conneri Setti: A 1498/ 14 - 29.9 1753.

(42) Sivers foreslog bl.a., at guvernementet oprettede et rismagasin med lagre til befolkningen i misvækstperioder; han henviste til, at bondens og arbejderens levestandard måtte forbedres, "efterdi det er hans møje, flid og sved, der gør, at folk, som forsynet har sat i bedre omstændigheder, kan på andre måder hjælpe staten ved mere magelighed og sinds fornøjelser." Han forklarede videre, at hvis kompagniet sikrede tilstrækkeligt med ris, "hans brød, hans første og sidste ret, hans alt, ... så glædes hans sjæl, så opmuntres han til arbejde, og fremmede længes efter at få del i hans lyksalighed" (A 1498/ 12.2 1753).

(43) A 199/ 15.10 1753. Sivers' død: Topsøe- Jensen. Kommissærernes og guvernementets fælles protokol, A 1498, blev sendt hjem med skibene. Det kan undre, at der ikke er bevaret personlige breve fra Sivers til kompagniet eller Moltke siden 22.9 1752 (A 205).

Noter til kap. VIII, Reaktionen i Danmark indtil 1753 (s. 54 f.)

(1) Skibe: A 9/ 27.9 1752; A 10/ 12.9 1753, 16.10 1754.

En generalforsamling - årligt i 1752 og -53, 2 i 1754.

Skibsudrustninger forelægges først efterfølgende for generalforsamlingen: F.ex. A 9/ 25.8 1751.

Forbud mod privathandel: A 168 (1753) § 20; A 10/ 3.4 1754.

Direktionen til 1754: P. van Hurk, J.F. Wewer, O. Black, A. Raff (afløst af J.W. Aceleleye i 1753).

(2) Eksempler på forelæggelse af dagsordener for Moltke: A 31/ 8. og 15.9 1752.

Moltke og direktørerne: Wewer (direktør 1752-59) ordner forsikringer for Moltke: AGM 91/ 6.3 1753; er budbringer fra Moltke til resten af direktionen: A 31/ 31.12 1754, 4.3 1757. Friis (se note 9 til kap. III) (hovedparticipat 1750-58, direktør 1758-61) køber aktier i kompagniet på Moltkes vegne: AGM 91/ 5.3 og 15.6 1752. Aceleleye (direktør 1753-58): AGM 96/ 2.10 1756.

(3) A 172/ jan. 1753 (4, 15). Ankommet med "Sydermanland" til Tranquebar 11.8 1753 (A 199/ 30.8 1753).

(4) A 10/ 12.9 1753. Udvalget: geheimeråderne A. v. Bercken- tin, J.H. E. Bernstorff, Otto Thott, købmændene Fr. Holmsted, K. Klöcker.

(5) A 9/ 12.9 1753: A 172/ 22.10 1753 (1); A 31/ 9.11 1753. Hans Georg Krog var født i Bergen i 1721, død 1796. Han havde været i Kina i 1738 med et kompagniskib, og i 1750-52 havde han haft orlov til en fart med det hollandske kompagni til Java, Kina, Malakka og Malabarkysten. Krog fik efter Moltkes anbefaling 1.000 rd. med ud i private handelsvarer, og han fik fri rejse for sin sekretær (A 31/ 9. og 30.11 1753). I øvrigt Larsen II og Topsøe- Jensen.

(6) Instruksen: A 168 § 9; instruksen var udstedt 30.11 1753. Colachel: A 10/ 12.9 1753.

(7) Statuen: A 10/ 3.4 1754. Ekspeditionen nævnes som kongens vigtigste velgerning; ellers nævnes: 1 brugt orlogsskib gratis til kompagniet, 1 til nedsat pris.

Noter til kap. IX, Bengalen, 1753-55 (s. 56 ff.).

- (1) Materialet om Bengalen findes i A 1498, 2019 og 2022 (Sidst nævnte er en tidligt hjemsendt duplikat til originalen, 2021; jeg har benyttet 2022 i håb om, at den var i bedre stand end 2021). Soetmann ankom til Tranquebar fra Calicut 6.10 1752 (ES nr. 68, Soetmann 24.10 1752).
Beslutningen om Bengalen: A 1498/ 30.1 1753.
- (2) Instruks: A 1498/ 12.2 1753 (udkast dat. 3.2). Brev til nawaben: Sst./ 8.3 1753.
- (3) Brev til Dupleix: A 1498/ 7.2 1753. Svar: Sst./ 25.2 1753. Guvernementet om franskmændene: A 2019/ 25.4 1754.
- (4) A 1498/ 12.3 1753.
- (5) Soetmann om kapitaler: A 1498/ 12.2, 21.3, 12.4 1753. Guvernementet og Sivers: A 1498/ 2., 3., 5., 9. og 19.4 1753.
- (6) Soetmann om Dupleix: A 1498/ 11.5 1753; A 2019/ 30.9 1753. Krigsskibene: A 1498/ 21.3 1753.
- (7) Dupleix: Thomson 707 (brevene dateret 15.10 1753, 16.10 1754).
- (8) Soetmann ankom til Chandernagore: A 2019/ 24.5 1753; bor i lejet hus: Sst./ 23.5 og 30.6 1753. Drøftelser med Leyrit: Sst./ 26. og 30.5 1753.
- (9) Brevet til nawaben: A 2019/ 19.6 1753; A 1498/ 23.6 1753 (Leyrit til Dupleix). "Enevolds": A 1498/ 23.6 1753.
- (10) Handelstilladelse: A 2019/ 30.5 og 17.6 1753. Soetmann underretter guvernementet: A 1498/ 23.6 1753, jfr. kopi af brev fra Leyrit til Dupleix sst./ s.d.
De gamle skadelidte: Det nævnes i A 2022/ 30.1 1755, at ingen har meldt sig til dato.
- (11) Soetmanns beslutning: A 2019/ 25.6 1753; ockilen: Sst./ s.d. og 26.6 1753; ockilen afskediget: Sst./ 14.8 1753, jfr. 21.1 1754; Coje Agi (Khuya Washid): A 2019/ 1.6, 13.8, 15. og 30.9 1753; Sinha 68. Indineram: A 2019/ 6.8 1753; dewanen: sst./ 14.8 og 30.9 1753.
Struwe finder, at Soetmann i Bengalen viste sig som "et sykke af en diplomat" (168), men omtaler i øvrigt ikke forhandlingerne.
- (12) A 2019/ 25.6, 6.8 og 30.9 1753.
- (13) A 1498/ 4. og 11.9 1753.
- (14) "De tre Prinsesser" ankom til Chandernagore 7.10 1753 (A 2019).
Soetmanns utilfredshed, se breve til guvernementet 26.12 1753, 2.2, 26.5 og 9.8 1754 (A 2019), jfr. Soetmanns notits i A 2019/ 1.6 1754: "Jeg må lade mig trække ved næsen af de franske, så meget som de lyster, efterdi både jeg og min ekspedition ganske er ubderkastet deres forgodtbefindende, uden (at jeg) kan spørge dem, hvorfor det gøres".
- (15) A 2019/ 18.10 og 4.11 1753, 4.1 1754; Soetmann underretter guvernementet: Sst./ 26.12 1753, 6.1 1754.
- (16) Guvernementet skriver til Soetmann: A 2019/ 11. og 25.4 1754; forhandlinger: Sst./ 18.2 1754; Ziegenbalg: Sst./ 5.4 1754, jfr. brev fra Dupleix til Bonsach Sst./ 30.3 1754.

Bonsach beder Dupliex om bistand: A 2019/ 12.4 1753.

Soetmann om firmanen: A 2019/ 13.1 og 20.8 1754; Leyrit: Sst./ 9.7 og 15.10 1754.

(17) Soetmann utilfreds med men glende brev: A 2019/ 30.5, 28.7, 1. og 9.8 1754; rykker guvernementet og mener, at Dupleix holder breve tilbage: Sst./ 9.8 1754.

Guvernementets brev ankom 16.8 1754, men de 100.000 rd. fra guvernementet var anvist til Leyrit allerede den 28.7 (A 2019); endvidere havde Soetmann fået et "privat" brev fra Tranquebar den 16.6, som han ikke refererer (sst.).

(18) Coje Agi: A 2019/ 15.1, 4. og 5.2, 31.3, 30.6 1754.

(19) A 2019/ 13. og 21.5, 25.6 1754. Mogulen: Sst./ 21.7 1754.

(20) A 2019/ 25.8 1754; citatet: Sst./ 30.11 1754.

(21) Guvernementets beslutninger: A 1260/6.9 1754; A 199/17.10 1754 (1).

Soetmann modtog tilladelsen til at forhandle direkte med nawaben den 5.10 1754 (A 2019), jfr. A 2019/ 6. og 27.10 1754.

Ziegenbalgs instruks: A 2022/ 26.11 1754, 30.1 1755. Zi. ankom til Chandernagore 25.11 1754 (Sst.).

Ziegenbalg kom til Indien som assistent i kompagniet i 1753, afskediget som chef for den danske loge Frederiksnagore i Bengalen i 1760 (Larsen II). Han var Moltkes private meddeler (ES nr. 72, 27.8 1753); Moltke havde anbefalet hans ansættelse overfor direktionen: A 31/ 24.11 1752. Hans rapporter til Moltke: ES 71-77 og AGM 96/ 14.10 1756. Se i øvrigt note 38 til kap. V.

Krog mente, at Zi. var "en meget fornuftig og sindig mand" (A 204/ 11.2 1755) og gav Zi. æren for resultaterne i Bengalen (Sst./ 12.10 1755).

Ziegenbalg blev afskediget p.g.a. privathandel m.v.; direktionen skrev da syrligt, at han "duede ikke til andet, end det han udgik for" (A 159/ 8.11 1761 (8, suppl. 11)).

(22) Kritik af Soetmann: Guvernementet i A 2019/ 11. og 25.4 1754; Ziegenbalg: ES nr. 71, 7.2 1754 (So. har fornærmet franskmænd og indere i Bengalen og været "ubeleven"). So.s svar til guvernementet: A 2022/ 29.12 1754.

(23) A 2019 og 2022/ begge 27.11 1754.

(24) Ziegenbalg har tilsyneladende et godt forhold til franskmændene: Se kap. XI, D og note 25 til kap. XI.

Renault: A 2022/ 15.2 1755.

Skibene lå ved Chandernagore (A 2019 og 2022): "Tranquebar" 10.9-29.12 1754, "Frederik og Louise" 26.11 1754- 1.1 1755, "Kongen af Danmark" (lokal fart) 5.10 1754- 23.3 1755.

(25) A 2022/ 11., 12. og 30.1 1755.

(26) Laws første rapport: A 2022/ 16.4 1755 (afs. 31.3). "Protecteur": Sst./ 26.5 1755. Gopalhinde: Sst./ 21.4 og 26.5 1755. Soetmann og Ziegenbalg nåede ellers at notere 23.3 1755 (A 2022), at forhandlingerne gik for langsomt, og at de ville forhandle selv, hvis Law ikke meldte tilbage inden 2-3 uger; men man hører ikke mere om det.

(27) A 2022/ 21.4 1755 (Laws brev afs. 11.4).

(28) A 2022/ 29.4 1755 (afs. 25.4). Ifølge Law havde "les faquis" bla. givet danskerne skylden for, at 2 elefanter var blevet dræbt af lynet, og at en af Siarj-ud-Daulas vagter havde søgt at myrde ham.

- (29) A 2022/ 26.5 1755 (Laws brev afs. 19.5): Renault: Sst./ 26.6 1755.
- (30) Gundalapara: A 2019/ 21.2, 25.4 og 9.8 1754. Gamle loge: A 1498/ 10.2 1753; A 2019/ 5.4 og 9.8 1754. Danskerne og franskmændene diskuterer en by ved Hughli, Alinagore A 2019/ 9.7 og 5.10 1754; Law forklarer 12.7 1755 (A 2022), at danskerne ikke kan få denne by. Danskerne ønsker 11.1 1755 (A 2022) en landsby på den modsatte bred af Hughli, ved Banquebazar. Danskerne ønsker en by ved navn Chatra, men hoffet afslår: A 2022/ 2.6 1755. Ackna eller Akener: A 2022/ 26.5 1755. Serampore (Sirampur eller Sirirampur): A 2022/ 3. og 14.6 1755.
- (31) Patna: A 2022/ 26.6 1755.
- (32) Forarbejder til paravanen: A 2022/ 4., 5., 9. og 12.7 1755. Paravanen underskrevet: Sst./ 23.7 1755. Omkostningerne på 160.000 rp. nævnes atter sst. 31.10 1755. Guvernementet til direktionen: A 199/ 15.10 1755 (65).
- (33) Overatgelsen: A 2022/ 23.8, 8.10 1755. Beboerne protesterer mod danskernes rydning af grund til loge etc.: Sst./ 25.10 1755 ff. Danskerne fik senere flere besiddelser i Bengalen, men de var allerede nævnt i Alivardi Khans paravane: Balasore (Larsen I, bd.2, 36; Struwe 39, 44, 48; Feldbæk I, 134 ff.) og Patna (Larsen I, bd. 2, 43, 48; Feldbæk I, 134 ff.). Oprettelsen af disse loger ligger imidlertid udenfor min periode. Danskerne erhvervede i 1759 nogle landsbyer som bagland til Serampore som modydelse for et lån til nawabens lokale vasal, subeidaren (Larsen I, bd. 2, 35). Jeg har ikke behandlet dette emne, da jeg ikke mener, at det er væsentligt i min sammenhæng.
- (34) Soetmann og franskmændene om englændere og hollændere: A 1498/ 23.6 1753; A 2019/ 30.12 1753; A 2022/ 23.7 1755. Jeg har ikke fundet tegn på dansk diplomatisk aktivitet overfor Frankrig i denne periode (TK 276).

Noter til kap. X, Malabarkysten 1753 ff., Colachel (s. 67 ff).

- (1) Struwe nævner stort set intet om Colachel (212). Colachel hedder College eller Colledge i det danske materiale. Guvernementet beordrer Thomsen: Jeg har ikke kunnet finde brevet 3.9 1753, da der er hul i kopibogs- rækken (note 5 til kap. II), men det omtales i A 2171, nr. 20/ 28.11 1753 og i A 199/ 12.2 1754 (34, 35, 37). Dårlige resultater i Calicut: A 2171, nr. 20/ 18.1 1754; A 199/ 12.2 1754 (32).
- (2) Tveds rapportbog: A 2173/ 6.11 1753-8.2 1755. Han rejste fra Calicut 16.11 1753 (A 2173). Muhammad Mestris brev: A 1378a, modt. 19.12 1753. M.M. talte også med Tved om en loge: A 2173/ 27.12 1753. Travancore: A 2171, nr. 25/ 8.10 1753; sst./ nr. 20, 10.2 1754.
- (3) Instrukser: A 2173/ 29.1 1754; A 2171, nr. 20/ 18.1 1754; A 2173/ 9.3 1753. Bonsach skrev til Muhammad Mestri (A 1378a/ 14.1 1754), at danskerne gerne "ad interim" ville slå sig ned i Colachel. Guvernementet til direktionen: A 199/ 12.2 1754 (34).

- (4) "Sydermanland" lå i Colachel 27.2- 15.3 1754 (A 2173). Guvernementet sendte Tved en assistent Lyders til bistand. Tved beklager sig: A 2173/ 18.3 1754. Pakhuset: Sst./ 29.6 1754.
- (5) A 199/ 28.9 1751 (47); assistent i Calicut: Sst./ 29.10 1752 (44). Om Bengalen og Nicobarerne, se note 11 til afsn. VII og afsn. XII C.
Krog om Tved: A 204/ 12.10 1755; "Bæst og drukkenkop.... ingen skam eller ære i livet...".
Tved indberettede dog til guvernementet om markeder for peber og lærred i Travancore etc.: A 2173/ 14.9 1754.
- (6) Hollænderne: A 2171, nr. 25/ 8.10 1753; A 2173/ 8.5 og 19.10 1754. Traktaten omtales af A. das Gupta, 43, og Panikkar, 79; det ses heraf, at traktaten var indgået 15.8 1753.
- (7) A 2173/ 19.10 1754 (brev afs. 30.9).
- (8) A 2173/ 8. og 10 1754.
- (9) De Lannoy: F.ex. A 159/ 16.11 1765 (12). Tved: A 2173/6. og 13.11 1754.
- (10) Abbestee, H.P. (1728-94) ankom til Indien i 1753 (Larsen II Guvernementets beslutning: A 199/ 17.10 1754 (2): A 1260/ 1. og 6.2 1755. Fortet: A 2173/ 24.5, 1. og 15.8 1755.
- (11) Abbestees rapportbog: A 2173/ 28.2 1755 ff. Abbestee ankom til Colachel med kompagniskibet "Tranquebar", som fortsatte til Calicut 10.3 1755 (A 2173).
Hollænderne: A 2173/ 18. og 22.8 1755; forhandlingerne: A 2173/ 7.9 1755.
- (12) Abbestee avancerede til chef for logen i Calicut, og Lyder overtog kompagniets "effekter" i Colachel 28.4 1756 (A 2173). Lyders giftede sig med en datter af de Lannoy, angiveligt for at forbedre danskernes forhandlingsposition: A 200/ 18.10 1758 (6).
- (13) Senere oplysninger: A 199/ 18.10 1756 (10, 11); A 200/ 7.2 1758 (1); 18.10 1758 (6, 62), 21.10 1760 (1). Overassistent Ole Bie nævner (A 205/ 3.8 1763), at logen var ubesat i 1763, men at han indgik en aftale med kongen af Travancore om peberleverancer: han melder intet om aftaler om logen.
- Danskerne gjorde endnu et forsøg på Malabarkysten (A 2183e): I februar 1756 meddelte chefen i Calicut, Thomsen, at han havde indgået aftale med fyrsten af Tannoor, syd for Calicut, om at danskerne måtte anlægge et fort i hans land. Krog sendte en lille besætning til at anlægge fortet, men der skete ikke mere; Thomsen var imens rømmet med kassen, og zamorinen af Calicut forbød danskerne at anlægge et fort i Tannoor, da fyrsten af Tannoor var hans vasal og ikke kunne indgå nogen aftale på egen hånd. Jfr. i øvrigt A 1260/ 24.5 1756, A 199/ 18.10 1756 (22).

Noter til kap. XI, Coromandelkysten til 1758 (s. 70 ff.).

- (1) A 199/ 21.1 og 12.2 1754 (13, 50); ES nr. 74, Ziegenbalg 16.1 1754. Der mangler ind- og udgående kopibog og rapportbog for denne periode (Jfr. note 5 til kap. II).
- (2) Krog: Struwe 199 ff. A 204/ 11.2 1755, 31.1 1758. Beskytter af befolkningen: A 199/ 10.10 1754 (3), 15.10 1755 (76).
Castonier: I efteråret 1754 havde en major Tode overtaget kommandoen over korpset, men Castonier blev atter chef efter Todes død

i marts 1755. Castoniers klager over Krog: AGM 96/12.10 1755; Krogs klager over Castonier: AK 204/ samme dato; A 199/ 9.2 1756 (1).

(3) Franskmandene: A 199/ 9.2 1756 (20); danskerne havde en mindre grænsestrid med franskmandene i Carical: Struwe 210; A 1260/ 5.1 1756. Krog om Tanjore: A 204/ 12.10 1755, 21.2 1756, 31.1 1758. Castonier deler Krogs syn på Tanjore: LA 01, 2.2 1756.

(4) Perumal Naik: A 1260/ 6.9 1754, 25. og 28.1 21.5 1755; A 199/ 17.10 1754 (5), 15.10 1755 (38); Struwe 208 ff.

(5) Første plyndringer: A 1260/ 12.1 1756. Begivenhederne den 17. juni: 1260, 1293 og 1414/ s.d.; C.A. v. Passow i AGM 96/ 18.10 1756; anonym beretning i AGM 96 (findes også i kopi i TK realia O-P) (i det følgende: Den Anonyme). Subeidaren: A 1356/ 18.6 1756.

(6) A 1260 og 1293/ 18.6 1756.

(7) Dansk note: A 1414/ 18.6 1756. Eskalationen omkring Anandamangalam: Tilsyneladende begyndte danskerne straks at befæste stedet, mens angrebene åbenbart begyndte senere; således A 1260/ 26.6 1756, A 1414/ 28.6 1756; tilsvarende hos C.A. v. Passow (officeren, der ledede befæstningsarbejderne i Anandamangalam) i AGM 96/ 18.10 1756: danskerne begyndte at befæste pagoden, "welches die Schwartzengemeines gegen uns auftraten"; tilsvarende også i AGM 96/ Den Anonyme. I øvrigt A 1293/ 19.6 1756 ff.

Det kongelige korps i Tranquebar var på ca. 150 mand, jfr. mandtalsrulle 10.10 1756 i LA 01. Jeg har ikke fundet tal for kompagniets tropper.

(8) Forhandlinger: A 1293/ 23., 24. og 26.6 1756. Møderne: Den 23.6 mødtes guvernementet og subeidaren, men udvekslede alene synspunkter; den 24.6 mødtes Selasela Setti, danskernes tolk og providitøren (en overordnet dansk-indisk funktionær) med subeidaren og Perumal Naik i Tillali, en dansk landsby; den 26.6 mødtes tolken og providitøren med subeidaren i Triquelour i Tanjore. Guvernementet nævnte 24.6, at det ville lade Ziegenbalg (som var kommet tilbage fra Bengalen) møde subeidaren, men det skete ikke. Krog udlægger det således (A 204/ 25.6 1756), at guvernementet har holdt to "conferencer" med subeidaren.

(9) Anandamangalam: A 204/ 25.6 1756; A 1260/ 26.6 1756. Kopi af pantebrevet i A 1356/ 27.7 1756. Den Anonyme er meget negativ overfor Krog; han må søges i kredsen om Castonier, som skildres sympatisk (Ca. er betænkelig ved at sende kommandoet til Tillali, men bliver tromlet af Krog etc.). Krog kaldes en "conquerant"; han er klar til at flygte i en fiskerbåd, da fjenden nærmer sig Tranquebar etc. Til slut slår Den Anonyme sig rigtig løs: Krog er den egentlige årsag til krigen, fordi han har et hemmeligt samarbejde med en anden dansk-indisk embedsmand, Syd-visiadoren, som i lang tid er gået på plyndring i Perumal Naiks distrikter. Jeg har ikke fundet nogen bekræftelse på denne historie andetsteds.

(10) Advarsler: A 1356/ 25.6 1756. Svar: A 1414/ 28.6 1756 (sendt via den danske under-mediator i Tanjore, Valosi Avaldur).

(11) Opmarchen: A 1260/ 29.6 1756; subeidarens advarsel findes ikke i indgående kopibog eller rapportbog, men omtales i A 1260/ 29.6 1756 og AGM/ Anonyme. Guvernementet havde allerede 26.6 1756 (A 1260) besluttet at forstærke koloniens befæstning med en skanse ved søsiden.

(12) Castonier: LA 01/ 29.6 1756.

- (13) Den 30. juni: Hovedsagentlig findes oplysningerne i A 199/ 16.7 og 18.10 1756 (25) og AGM/ Anonyme, desuden mere eller mindre i A 1260 og 1293/ 30.6 1756; 1414/ 9.7 1756; A 1293/ 26.7 1756; A 1356/ bilag 2.11 1756; AGM 96/ C.A. v. Passow 18.10 1756. Krog omtaler sagen meget kort i A 204/ 15.10 1756. Angribernes antal og sammensætning kendes ikke sikkert. Det var allerede tidligere kendt, at Perumal Naik havde sin egen hær på efter sigende 1.000 mand under en Succalinga Naik; det hedder i A 1260/22.5 1755, at tropperne er udlånt af nayaken, men i A 204/ 12.10 1755, at P.N. selv har hvervet dem. Danskerne var enige om, at både P.N.s og nayakens tropper deltog i angrebet. Passow (AGM 96/ 18.10 1756) siger: 700 af nayakens ryttere, 1.000 af P.N.s fodfolk. Guvernementet siger (A 199/ 18.10 1756 (25): nogle hundrede af P.N.s folk og senere forstærkninger fra subeidaren. Den Anonyme når helt op på 2.000 af P.N.s folk og 2.000 af nayakens; han mener dog, at det var P.N.s folk under Succalinga Naik, "welches aus lauter determinanten Leuten bestand", som trak læsset i Tillali; tilsvarende i A 1293/ 26.7 1756.
- (14) A 1293, 1260 og 1414/ 30.6 1756. Ifølge 1293 skal Hauch kontakte Leyrit via "en vis dames adresse", som L. "har stor fortrolighed til". Englændere og hollændere: A 1414/ 4.7 1756.
- (15) Mysore: A 1414/ 30.6 1756.
- (16) A 1356/ 1.7 1756.
- (17) Meddelelse om fransk undsætning: A 1356/ 4.7 1756. Angriberne trækker sig tilbage: Sst./ 6.7 1756. Danskerne hverver 7.7 1756 250 sepoyer og 100 rasiputer (=?): A 1260/s.d. Nayakens misforståelse: A 1260/ 2., 4. og 6.7 1756.
- (18) Overvejelser: A 1260/ 6.7 1756. Porcher: A 1356/ 5. og 6.7 1756. Danskerne rykker Porcher: A 1414/ 6.7 1756; A 1293/ 7.7 1756.
- (19) Fortsatte overvejelser: A 1260/ 7.7 1756. Leyrit: A 1356/ dat. 6.7 1756. Senere meldinger om franskmændene: A 1356/ 13., 16. og 26.7 1756.
- (20) Englænderne: A 1356/ 9.7 1756 (dat. 4.7). Svar: A 1414/ 10.7 1756.
- (21) Nayaken: A 1356/ 18.7 1756. Krogs svar (han fastholder kravet på Anandamangalam): A 1414/ 20.7 1756. Krog sendte tidligere, den 7.7 1756 (A 1414) en skarp protest til nayaken, hvor han truede med, at hvis ikke danskerne fik erstatning, vil de "med væbnet hånd søge at erholde det, som vi med vores milde opførsel ikke har kunnet erholde".
- (22) A 1414/ 17., 19. 27. og 29.7 1756 (citater: 29.7).
- (23) Clive: A 1356/ 26.7 1756 (afs. 21.7). Ziegenbalg fik tilsvarende besked fra Clive under et møde: Sst./ 28.7 1756 (dat. 24.7). Krog bad den 24.7 1756 Porcher om at trække de franske sepoyer hjem (A 1414). Guvernementet påstod, at man havde sendt sepoyerne hjem efter erigeisk pres (A 199/ 18.10 1756 (25)), men det passer ikke ind i kronologien.
- (24) A 199/ 18.10 1756 (25); A 204/ 15.10 1756; A 1356/ 4.9, 6.10, 2.11 1756; A 1260/ 2.11 1756. Forholdet til Tanjore: F.ex. A 204/ 31.1 1758; A 200/ 7.2 1758(4

(25) A 1293/ 21.6 1756: En oberst og en kaptajn fra Pondicherry besøger Tranquebar, ærinde uoplyst.

Krog søger afsked: A 204/ 15.10 1756.

Guvernementets konklusion: A 1260/ 2.11 1756. Krog skriver resigneret, at det ikke er muligt at få de 4 distrikter "uden enten for en stor sum penge eller ved magt" (A 204/ 31.1 1758). Ziegenbalg sonderer muligheden for at få fransk hjælp til at erhverve distrikterne: AGM 96/ 14.10 1756, med bilag fra fransk oberst Fischer, som mener at vide, at franskmændene vil skaffe danskerne revanche "tot ou tard".

(26) Instrukser: A 172/ 2 breve til Krog personligt 10.12 1756. Korpset: A 172/ 11.11 1754 (3); LA OT Castonier 3.7 1755; A 31/ 2.10 1756. I 1756 og -57 blev der årligt udsendt 50 mand: A 31/ 2.10 1756; A 172/ 21.11 1757 (27).

(27) Nyheden om Den preussiske Syvårskrig nåede Indien i november 1756 (Dodwell I, 158). Lally: Furber 166, Dodwell II, 157 ff.

(28) Begivenhederne kendes fra A 1260/ 9.6 1758 ff. og A 1295 div. datoer. Fischer: A 1260/ 10.6 1758.

(29) Delegationen: A 1260/ 10.6 1758. Soetmann var blevet afskediget som chef for logen i Bengalen (Struwe 173) og havde opholdt sig i Tranquebar i nogen tid uden officielle hverv; Krog omtalte ham positivt (A 204/ 31.1 1758).

Høyer: Ziegenbalg (ES nr. 72, 27.8 1753) omtaler ham som gammel og ineffektiv, men velmenende og pligtopfyldende. Der var tre øvrige medlemmer af guvernementet, Gille, Falck og Friis.

Krog havde igen søgt afsked: A 204/ 31.1 1758.

(30) Lallys krav: A 1260/ 18.6 1758 (dat. 15.6); guvernementet svarer: Sst./ s.d.

(31) Franske tropper: A 1295/ 23-29.6 1758. Møderne: Sst./ 25. og 26.6 1758. Lally rykker: A 1260/ 30.6 1758 (dat. 29.6).

(32) Dansk svar: A 1260/ 30.6 1758. De danske tropper var: Det kongelige korps og kompagniets egne hvide soldater: 161 mand, kompagniets indiske tropper: 277 mand, heraf 117 talliarer, en slags gendarmeri.

Fischer: A 1260/ 4.7 1758; Lally skrev også (Sst./s.d.) men uden at love danskerne noget.

Guvernementet udlånte tilsyneladende kort efter også 20-30 sepoyer til franskmændene i Carical, angiveligt for at forsvare den franske koloni (A 1260/ 14.7 1758).

Indberetning til direktionen: A 200/ 18.10 1758 (35); A 204/ Krog 15.10 1758.

Hollænderne i Negapatnam længere sydpå ad kysten ydede også franskmændene hjælp.

(33) Krog rykkede Lally for hjælp til danskerne midt under felttoget i Tanjore: A 200/ 18.10 1758 (36).

Senere forpagtning af distrikter: Larsen I, 1. bind, 93, 97, 110, 113, 132.

Til kap. XII, Nicobarerne, 1755-58 (s. 80 ff.).

(1) Daniel Huusfeld (1721-79), se Wiberg. Rejst ud i 1745, hjem i 1754. Citatet: ES nr. 55. Andre skrivelser: ES nr. 68, 4.2 1754. Huusfeld lavede også en redegørelse for Perumal Naik-krigen, men det er alene en bearbejdelse af guvernementets protokoller og kopibøger.

Struwe omtaler kun forhistorien meget kort og uden at nævne Huusfeld (227). Struwe nævner, at franskmændene for år tilbage havde besat øerne, men det har jeg kun fundet en enkelt notits om i materialet (A 2187b/ 18.9 1756).

Første udgave af projektet: ES nr. 55, november 1755. Dette projekt omhandlede også sejlads på Philippinerne; projektet var anonymt, men ledsaget af følgebrev (sst.) fra Huusfeld til Moltke. Anden udgave af projektet: A 2187a; projektet indeholder intet om Philippinerne; teksten om Nicobarerne er omtrent magen til første udgave.

(2) Huusfeld fortæller Moltke, at han har vist projektet til Reichardt og Sivers: ES nr. 56, 26.10 1752. Sivers drøftede projektet med guvernementet, som dog ikke ville foretage videre uden direktionens ordrer: A 1498/ 12.7 og 4.10 1753. I protokollen 1498 er navnet Nicobarerne ikke skrevet ud.

Huusfeld sender ny udgave af projektet til Moltke: ES nr. 57, 10.10 1753.

Udkast til generalbrev: A 31/ 4.11 1754. Brevene: A 172/ 11. og 12.11 1754.

(3) Forberedelser: A 1260/ 14., 20. og 30.8, 5.9 1755. Hemmeligholdelse: A 204/ Krog 12.10 1755 (Krog fortæller, at han alene har arbejdet "dag og nat" med forberedelserne for at hemmeligholde ekspeditionen). Indberetning til direktionen: A 199/ 15.10 1755 (77).

Materialet om ekspeditionen: Først og fremmest A 2187 a og b. A 2187a indeholder bl.a. rapportbog om forberedelsen af ekspeditionen, dagbøger, enkelte breve og opgørelser over dødsboer, desuden kopier af rapportbøger, der findes i bedre stand i A 2187b., som indeholder rapportbøger, udskrifter af skibsjournaler fra den første ekspedition etc.

Desuden er der oplysninger i LA OT: "Einige Nachrichten von der nicobarischen Expedition 4.9 1755- 16.1 1756" af chefen for kommandoet af de kongelige tropper, premierløjtnant A.C. v. Tanner (1729-83)(Jfr. Larsen III) og brev fra samme til Castonier 15.1 1756. Endvidere oplysninger i ES nr. 25, H.G. Ziervogel 16.12 1758 (Z. var styrmand på "Kongen af Danmark") og enkelte bidrag i A 781, skibsjournal på "København".

(4) Thanch: A 1260/ 14.8 1755. Krog om Thanch: A 204/ 11.2 1755: "En meget flittig og brav mand". Mandskabsruller i A 2187 a og b.

(5) Instrukser til Thanch og skibskaptajnerne m.fl.: A 2187a/ 4.9 1755. Havnen: Thanchs og Bagges instrukser pkt. 2. Befolkningen: Thanchs instruks pkt. 8 og 22.

(6) Placeringen: A 2187b/ 13. og 18.11 1755; LA OT Tanners "Nachrichten"/ 13., 14. og 18.11 1755; A 2187b/ rapport fra Thanch og rådet 15.1 1756 (med citatet om havnen).

Bevoksningen: A 2187b/ 17.11 1755; LA OT Tanners "Nachrichten"/ 14. og 15.11 1755 (med citat).

Kaptajn Alling siger (A 2187b/ 3.5 1757), at kolonien lå i "et hul".

(7) Jeg har ikke fundet kort eller beskrivelse af kolonien, men der er spredt omtale, især A 2187b/ 10.9 1756.

Proviant: A 2187b/ 13.11, 2.12 1755; LA OT Tanner 16.11 1755, 2.1 1756; ES nr. 25, Ziervogel 16.12 1758. Thanch forsvarede sig med (A 2187b/ Thanch og rådet 15.1 1756), at han hidtil ikke var klar over, hvor galt det var fat. "Ebenezer": A 2187b/ 18.11 og 18.12 1755.

Om opholdet i kolonien, se bl.a. Ziervogel i ES 25, 16.12 1758:

"Ingen dag gik forbi uden regn.... Vandet svømmede i deres telte, så at det var et ynkeligt syn"; folkene nåtte lave "svært arbejde i regn og rod i et udyrket og ukultiveret land". En menig opfordrede til mytteri: A 2187b/ 17.12 1755; LA OT/ Tanner til Gastonier 15.1 1756.

Indbyggerne: Thanch frygter overfald: A 2187b/ 8. og 17.12 1755; sst./ rapport 15.1 1756 (14). Tanner (LA OT "Nachrichten"/ 21.11 og 29.12 1755) beskriver indbyggerne som fredelige og mener, at de arbejder ret "geschickt" ved husbyggeri etc. i kolonien; jfr. sst./ 9.1 1756 om, at indbyggerne hænger omkring kolonien hver aften.

(8) Ny Danmark: A 2187b/ 30.12 1755, 1.1 1756: dagbog af understyrmand H.F. Panck i A 2187a; Panck var afgivet til kolonien fra et af skibene; LA OT Tanner "Nachrichten"/ 1.1 1756.

(9) Rapportering: A 2187b: Thanchs forslag til kolonisering 5.1 1756, undersøgelsesrapport og beretning fra Thanch og rådet 15.1 1756.

(10) Guvernementet underretter direktionen: A 199/ 9.2 1756 (33, 34). Direktionen frabad sig initiativer overfor Achin: A 172/ 10.12 1756.

(11) Instrukser: A 2187b/ 20. og 30.3 1756. Brev fra Thanch: Sst./ afs. 4.3 1756; Sombreiros: Sst./ Panck og Lorentzen 16.2 og Panck 4.3 1756.

De kongelige tropper chikanerer: A 2187b/ Thanch 4.3 1756: Tanner lader Thanchs ejendele kaste ud af hans telt, selvom han er syg; de kongelige soldater opkøber levnedsmidler fra indbyggerne til dem selv og jager kompagniets indere væk med bemærkningen: "Was willst du, schwartze Canaille?".

Thanch om de kongelige tropper (A 2187b/ 15.1 1756): "Thi dette er sådant folk, at man med største forsigtighed må omgås". En menig søger at skyde Tanner og Thanch: A 2187a/ Panck 18.2 1756. Thanch havde ellers tilbudt Tanner at lade kommandoet rejse, men denne afslog: A 2187b/ 28.12 1755.

Det engelske skib: "The Seahorse", kapt. Oliphant.

(12) Ny ekspedition: A 1260/ 7. og 16.8 1756; det hedder om Volquardts (sidstn. sted), at han er "en mand, som man kan have god fortrolighed til, og (som) besidder en god fornuft"; han skulle returnere til Tranquebar til januar næste år. Krog om Vo.: Struwe 199, A 200/ 7.2 1758 (32). Moltke krævede ham afskediget, hvis han fortsatte sit "usømmelige og uordentlige levned": A 172/ 15.10 1755.

Instrukser: A 2187b/ 30.8 1756.

(13) Ekspeditionen: Volquardts' rapportbog i A 2187b/ 1.9 1756 ff.; desuden dagbog, holdt af missionæren David Poltzenhagen (note 15) i A 2187a.

I live i Ny Danmark: 11 af de kongelige tropper, herunder v. Tanner, "cirka" 24 indere (der må have været flere, da der endnu var 25 indere i live i juni 1757 (note 20)). De kongelige tropper blev evakueret på "Ebenezer".

Der er kun få oplysninger om, hvad der skete i Ny Danmark efter januar 1756; Pancks dagbog slutter 24.3, hvor han havde været syg i flere dage (han overlevede ikke). Thanch død: A 98/ 27.3 1764; Grønberg død: A 2187b/ 10.9 1756.

(14) Jeg har ikke fundet kort eller beskrivelse af kolonien på Camorta bortset fra enkelte træk i A 2187b; det fremgår af A 781, at "København" havde et stort parti mursten med fra Tranquebar, så koloniens huse har for en del været grundmurede.

Kaptajn John: A 2187b/ 18.9 1756.

Volquardts om koloniens placering: A 2187b/ 19.9 1756.

De første syge: Sst./ 25.9 1756. Kokosolie: Sst./ 17.11 1756.

(15) Indbyggerne: A 2187b/ 20.9 og 3.10 1756; Volquardts mener: Sst./ 16.10 1756. Alling: Sst./ 3.5 1757. Poltzenhagen dagbog: 30.8- 21.11 1756 (A 2187a) (citatet: 18.9 1756). Po. død 28.11 1756.

(16) "Ebenezer" drev til havs 14.9- 11.11 1756 (A 2187b). Navnet Ny Sjælland anvendes første gang den 22.5 1757 af guvernementet (A 2187b).

Flaghejsningen: Volquardts skriver (A 2187b/ 18.10 1756): "Vores folk vil absolut have set et gespenst; jeg har haft al mulig u-mage med at betage dem slige tanker".

Volquardts skildrer sig selv som gudsfrygtig og samvittighedsfuld (A 2187b/ 26. og 27.9 1756): Han er "hjertelig bedrøvet" over de mange syge, men "dog håbede jeg, at Gud skulle snart hjælpe dem til sundheden igen"; den 29.9 skænker han fransk brændevin til kolonisterne, "de arme mennesker med deres svære arbejde må have lidt til vederkvægelse".

Vo. søgte forgæves at kunne rejse bort med "København": A 2187b/ 16.10 1756.

I modsætning til næsten alle andre ledere udbredte Vo. sig ikke om de gode muligheder for koloniseringen.

Mærkeligt nok nævner Vo. intet om sygdom i sin dagbog, som han fører endnu på sin dødsdag den 5.12 1756; dødsårsagen er uoplyst. Lund fortæller, at Vo. jagede med folkene etc. (A 2187a/ 13.10 1760 (med citatet).

Kaptajn Alling udpegede Lund som leder af kolonien; Alling gav Lund denne ret overkommelige anbefaling: "Han beegner enhver ting med sund fornuft, (så) at jeg tror, at han skal blive en brav mand med tiden" (A 2187b/ 21.12 1756).

24 mand tilbage: Sst./ Lund 20.12 1756.

(18) A 2187b/ 3.5 1757.

(19) Tved: A 1260/ 7. og 22.5 1757; A 2187b/ 22.7 1757. Se i øvrigt kap. X, note 5.

(20) "Ebenezer" ankom til Ny Danmark 1.6 1757; koloniens chef, konstabel Lorentzen, var da død (A 2187b/Rasmussen 18.9 1757). Der er næsten ingen oplysninger om, hvad der skete i Ny Danmark efter Volquardts' afrejse; der er 2 korte breve fra Lorentzen (Sst./ 20.11 og 25.12 1756).

Der er ikke bevaret nogen rapportbog fra Ny Sjælland efter december 1756; der findes oplysninger i A 2187b/ Lund 20.9 1757 og A 2187a/ Lund 13.10 1760.

Der var 20 kolonister i live i Ny Sjælland ved "Ebenzers" ankomst den 13. 6 1757 (A 2187b/ Lund 20.9 1757).

(21) Tved: A 2187b/ Lund 20.9 1757; A 2187a/ Lund 13.10 1760. Krisen: A 2187b / Lund 20.9 1757, Rasmussen 18.9 1757.

(22) Forlis: A 2187a/ Lund 13.10 1760. Lund og hans indiske tjener slap væk fra øerne den 26.4 1759.

Lund blev rost for indsatsen: A 200/ 21.10 1760. Han døde i Frederiksnagore i 1764; han omtales kritisk i A 159/ 16.11 1765 (12). Guvernementet sendte et par gange "Kongen af Danmark" til Nicobarerne efter gods og overlevende, men skibet drev til havs: A 200/ 18.10 1758 (55), 31.5 1759.

(23) Nyheden om Ny Danmark: Direktionen underretter Moltke med det samme: A 31/ 31.7 1756; generalforsamling: A 10/ 25.10 1756.

- (24) Instrukser: A 172/ 10.12 1756. Guvernør Finger: A 31/ 22.11 og 10.12 1756; Finger fik kun 1 medarbejder med ud. Finger slipper op: A 1260/ 28.1 1758; A 2187b/ 28. og 29.1 1758.
- (25) Huusfeld: AGM 96/ oktober 1756 (kortere udgave A 2187a/ 28.11 1756).
- (26) Guvernementet indberetter, at Volquardts er sendt til Nicobarerne: A 199/ 18.10 1756 (13); direktionen reagerer neutralt: A 159/ 21.11 1757 (13, 37). Direktionen beroliger generalforsamlingen med, at omkostningerne ved koloniseringen er beskedne: A 10/ 17.3 1758. Direktionen er utilfreds: A 159/ 1.11 1758 (11). Generalforsamlingen bliver orienteret om begivenhederne, men stadig med tilføjelse af, at tabene er beskedne: A 10/ 26.10 1758.
- (27) Omkostninger: A 2187b/ Ottesen, juli 1771: 19.446 rd.
- (28) Skylden: Guvernementet: A 200/ 21.10 1760. Direktionen: A 10/ 26.10 1759; A 159/ 8.11 1761 (9): Moltke: AGM 96/ læg om herrnhutterne, 30.10 1761. Huusfeld var allerede før denne diskussion, i 1757, blevet præst i Nysted (Wiberg).
- (29) Herrnhutterne: AGM 96/ Moltke 17.4 1758, Zinzendorff 25.6 1758; A 32/ 18.10 1758, 19.1 1759; kongelig tilladelse til at kolonisere øerne, AGM 96 og A 206b/ 19.1 1759. I sine erindringer lægger Moltke - der ellers ikke gør så meget ud af sin præsidentperiode i kompagniet - vægt på at fremhæve, at han fik ideen med at indkalde herrnhutterne; men han fremstiller det, som om de er de første kolonister på øerne (Wegener 185). Der er et læg i AGM 96 "om de mähriske brødre" (herrnhutterne). Deres koloni lå på en anden af Sombreiros- øerne, Nancowry, jfr. i øvrigt Struwe 234.

Noter til kap. XIII, Reaktionen i Danmark indtil 1758 (s. 90 ff.)

- (1) Generalforsamlinger (A 10): 3 i 1755, 1 hver i 1756 og -57, 2 i 1758. Direktionen i perioden 1754- 58: J.F. Wewer, O. Black, J. Fabritius, J.W. Ackeleye. I en periode i 1757 bliver direktionens møder tilsyneladende erstattet af notitser og resolutioner, som er usignede eller underskrevet af Wewer alene (A 31/ 4.3 -9.9 1757). Moltkes aktiviteter, f.ex.: Udtaler sig om antal skibe: A 31/ 16.5 og 16.8 1757; approberer udnævnelser: Sst./ 22.11 1756; uddeler næser til ansatte: Sst./ 26.9 og 3.10 1755. Krogs afsked, se note 9.
- (2) Salgskrise: A 10/ 16.10 1754, 26.5 og 24.10 1755, 25.10 1756; A 172/ 10.12 1756 (65); A 31/ 7.4 1755, 13.9 1756. Kapital i Indien: A 10/ 13.8 1755, 26.10 1758; A 159/ 21.11 1757 (19). Kvaliteten af indiske varer: F.ex. A 10/ 26.5 1755; A 172/ 15.10 1755 (12). Bedre konjunkturer: A 10/ 26.5 1757 (Kina), 26.10 1758 (også bedre for indiske varer).
- (3) Evaluering af ekspeditionen: Direktionen er optimistisk overfor generalforsamlingen: A 10/ 16.10 1754. Direktionen beklager, at skibene ikke blev sendt til Bengalen: A 172/ 15 10 1755.

I AGM 96 findes flere ekstrakter af emner fra kommissionens protokol, A 1498.

(4) Direktionen bakker Krog op overfor Castonier: AGM 96/ 3.10 1756; Moltke og direktionen ønskede Ca. hjemkaldt, men overkrigssekretæren, Ahlefeldt, reddede ham: LA'OI, udat. koncept Ahlefeldt til Moltke.

Korpset, se note 26 til kap. XI.

(5) Bengalen 1754: A 172/ 28.10 1754 (4), 11.11 1754 (1, 2, 23, 33, 34). Generalforsamling: A 10/ 16.10 1754. Direktionen kendte Soetmanns indberetninger 26.12 1753 og 6.1 1754 (note 15 til kap. IX), hvorefter nawaben krævede 100.000 rp. for logen. Malabarkysten: A 172/ 11.11 1754 (23, 34), 15.10 1755 (2, 3), 16.12 1755; A 159/ 21.11 1757 (2), 1.11 1758 (10); A 10/ 13.8 1755.

(6) Bekymring: Citat: A 172/ 10.12 1756 (in fine); A 159/ 21.11 1757 (3, 4, 38).

Trods problemerne var direktionen dog rede til et nyt initiativ i Indien, men et, som ikke krævede faste anlæg: I 1757 besluttede direktionen at sende Kina-fareren "Kongen af Danmark" ud via Surat på Indiens vestkyst for at tage en ladning bomuldslærred m.v. med til det kinesiske marked. Kaptajnen, Elphinstone, var lokalkendt (A 31/ 29.7 1757; A 10/ 17.3 og 26.10 1759).

(7) Kritik af Bengalen: A 172/ 10.12 1756. Direktionen havde allerede før (Sst./ 15.10 1755) sat sin lid til Ziegenbalg og erklæret, at Soetmann "slet ingen kendelige tjenester" havde ydet i Bengalen. Nu (Sst./ brev til Krog 10.12 1756) gav direktionen bemyndigelse til at afskedige Soetmann.

(8) Corömandelkysten: A 159/ 21.11 1757 (25).

(97) Krogs afsked: Direktionen klager over dårlige varer, guvernementet undskylder sig: Struwe 213. Klager over Krogs embedsførelse, bl.a.: Castonier til kongen 14.10 1756 (AGM 96), Den Anonyme i AGM 96, R. Bang 19.5 og 24.12 1756 (Sst.) og 10.10 1757 (A 205). Klagerne over Krog gik både på magtmisbrug og privathandel; han blev stort set frifundet ved retten efter sin hjemkomst (Struwe 218-19).

Moltke forsvarede senere Krog overfor direktionen (A 32/ 1.4 1762) og hævdede, at "den største del af vores publico" anså Krog for uskyldig i anklagerne (AGM 96, udateret koncept af brev til Thott).

Krogs afsked: A 32/ 2.10 1758; A 159/ 1.11 1758. Kritik af guvernementet: Sst./ s.d.(8, 10, 18, 28).

Direktionen kendte ikke aftalen med de Lally samme sommer; denne sag gav ikke anledning til særlige bemærkninger fra direktionen, da nyheden nåede hjem: A 159/ 13.9 1760 (73).

Krog blev efterfulgt som guvernør af den tidligere seconde Meier efter Moltkes anbefaling: A 32/ 2. og 16.10 1758; A 10/ 26.10 1758, 16.10 1759; Meier døde på udrejsen. Han hævde i forvejen sendt projekter til Moltke om handel på Malabarkysten og Isle de France: A 31/ 6., 8., 26. og 29.8 1757.

(10) Korpset: A 32/ 17.11 1758; A 98/ 17.12 1765; Struwe 219.

(11) Generalforsamlinger: A 10/ 17.3 og 26.10 1758.

Noter til kap. XIV: Hvad der siden skete (s. 93 ff.).

(1) Til 1764 udsendt ca. 650.000 rd. i handelskapital, som var bundet i Indien, og 200.000 rd. til "stedets underholdning", d.v.s. administration, i 1760-64 (A 10/ 24.10 1765). A 10/ 3.4 1767: P.t. indestående handelskapital i Indien: 885.000 rd.

Jeg har ikke analyseret disse tal nærmere, da det ligger udenfor sigtet med mit speciale, men jeg tager tallene som et udtryk for kompagniets egen forståelse af situationen.

Problemer med returladninger: F.ex. A 10/ 11.4 1761, 4.3 og 17.9 1767.

Direktionen kritiserer staben i Indien, f.ex.: A 159/ 8.11 1761 (2, 8, 9, supplement 11), 15.11 1762, 2.5 1770.

Direktionen bekæmper privathandelen: A 32/ 30.8 1759.

Moltke frarådede kompagniet at udnytte konjunkturerne under Den preussiske Syvårskrig: A 32/ 10.9 1761, 29.4 og 4.6 1762.

(2) Udbytter: F.ex. A 32/ 4. og 9.3 1763; A 98/ 16.3 1771. Statuen: A 31/ 12.12 1755; A 32/ 15.7 1760; A 10/ 14.12 1761, 29.3 1765, 4.3 1767, 26.7 1768, 23.8 1771.

(3) Ledelsen: Eksempler på krise: Der var kun 1 direktionsmøde mellem 30.12 1760 og 12.6 1761 (A 32). Kritik fra aktionærer: A 10/ 11.4 og 14.12 1761, 17.9 1767. Diskussion mellem direktionen og Moltke: F.ex. A 32/ 28.8 1761, 1.4 1762.

Moltkes søn C.F. Moltke blev hovedparticipat i 1758 (A 10/ 17.3 1758); modkandidaten trak sig; han blev direktør (tilsyneladende uden valg) i 1761 (Sst./ 11.4 1761), trådte tilbage i 1768 (Sst./ 12.10 1768).

Generalforsamlinger: 1 i 1759, 2 i 1761, 1 i 1763, 2 i 1765, 3 i 1767, 2 hver i 1768 og -89, 1 hver i 1770 og -71.

Moltke forlader præsidentposten: AGM 92/ 1.8 1771; A 98/ 16.8 1771; A 10/ 23.8 1771. Direktionen takkede Moltke for indsatsen i forsamlingen 23.8, men forsamlingens resolution lyder: "Grevens afskeds tagelse fra præsidium udi direktionen er os bleven kommunikeret".

Moltke om kompagniet: Wegener 134, 185 ff., 276.

(4) Bengalen: Struwe 178, 190 ff. Opprioritering: A 32/ 15.7 og 13.8 1760; A 159/ 8.11 1761 (suppl. 11). De Marchis: A 10/ 14.12 1761, 29.3 1765; A 32/ 18.6 og 8.9 1761. Cazenove: A 10/ 4.3 1767, 7.11 1769; A 159/ 23.12 1766. Nedprioritering: A 159/ 2.5 1770; A 10/ 19.12 1770.

(5) Liberalisering: Direktionen vedtog i 1765 at ophæve forbudet mod embedsmændenes privathandel i Indien: A 10/ 24.10 1765; A 159/ 16.11 1765 (suppl. 18).

Debat om liberalisering: A 10/ 4.3 og 2.4 1767.

Noter til kap. XV: Afslutning (s. 94 ff.).

(1) Feldbæk II, 173 ff.

(2) Omkostninger for staten: Jeg har ikke fundet oplysninger om udrustningen af de to krigsskibe, men ifølge Holm kostede udrustningen af 2 skibe til Konstantinopel i 1757 129.000 rd. Udrustningen til Indien må have været dyrere. Ifølge A 1498/ 14.8 1753 kostede korpset årligt ca. 15.000 rd.; korpset var opstillet fra slutningen af 1751 til midten af 1759, hvilket skulle give over 100.000 rd. - hvis styrken havde været komplet, hvad den dog kun var i kort tid.

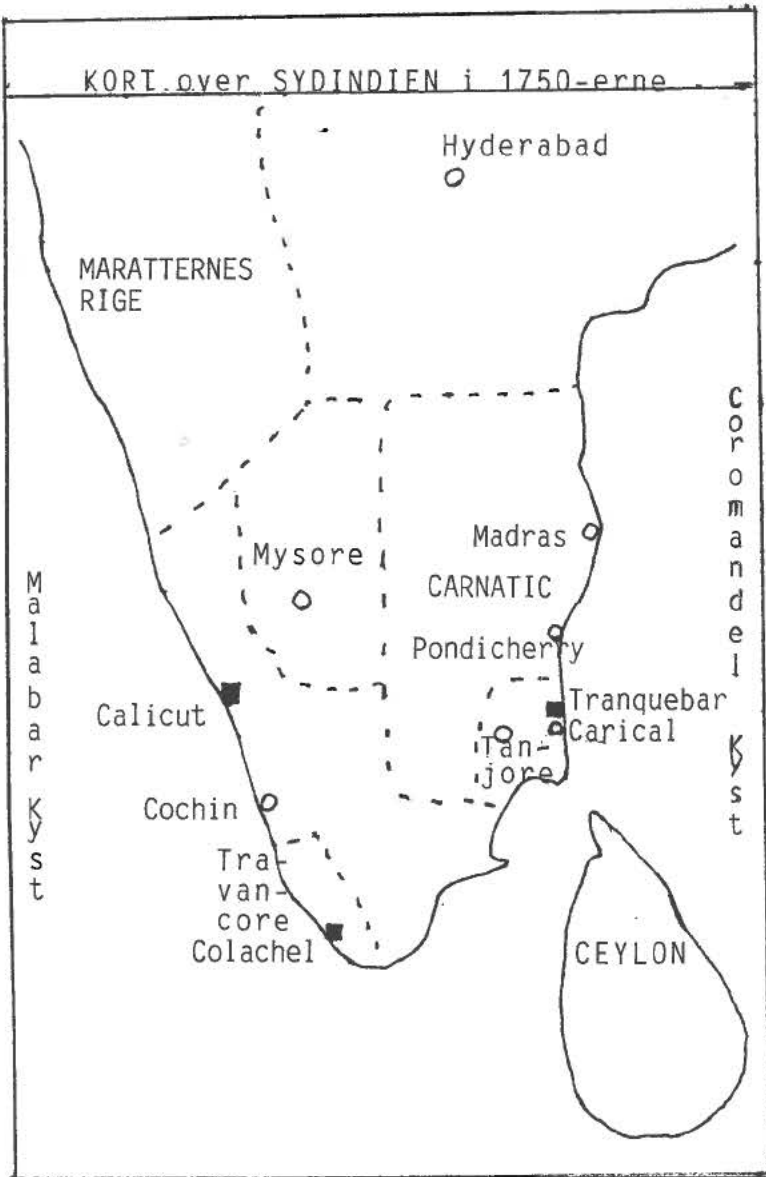
Omkostninger for kompagniet er meget vanskelige at opgøre og lig-

ger udenfor mit sigte. Traktaterne i Bengalen kostede ca. 100.000 rd. (Kap. IX C), ekspeditionerne til Nicobarerne ca. 20.000 rd. (Kap. XII D); hertil kommer udgifter til f.ex. ambssaden til Tanjore i 1753, rejser m.v. i Bengalen etc. Ifølge Feldbæk I, 247 udgjorde salgsværdien af skibsladninger fra Indien i 1772-1807 73- 74 mio. rd.

(3) Furber 264 ff.

(4) Korpset: Struwe 219.
Kolonial Mentalitet: Furber 322.

KORT over SYDINDIEN i 1750-erne

KORT over INDIEN i 1750-erne

